
Marko ŠARIĆ

Izvorni znanstveni rad

Filozofski fakultet, Zagreb
Zavod za hrvatsku povijest

PREDMODERNE
ETNIJE U LICI I
KRBAMI PREMA
POPISU IZ 1712./14.

*Est igitur quinduplex in
comitatu Licae et Corbaviae populus*
Senjski biskup Martin Brajković u pismu hrvatskom
banu Adamu Batthyányju, 17. kolovoza 1702. godine
(SHK, III., 214. str.)

*Mi sdola podpisani iz Like y Krbave
glavari Vlasi y Hervati svidočimo y savezujemo se ...*
Izaslanci naroda iz Like i Krbave mole vojno
povjerenstvo da ih oslobodi komorske uprave,
u Ljubljani, 28. rujna 1709. godine
(SHK, III., 250 str.)

*... ad me aliquot a popullo
Illirico eximissi Podlapacences venerint*
Iz svjedočenja popa Marka Mesića o razdiobi zemlje
između Udbinjana, Mekinjaraca i Podlapčana 1711. godine
(SHK, III., 264 str.)

... vnd deme annoch vndisciplinierten gräniz Vollkeh
Iz završnog izvješća ovlaštenog povjerenstva,
Karlobag, 7. svibnja 1713. godine
(PLK, 389 str.)

Uvod

Citirane sintagme o *peterostrukom narodu, Vlasima i Hrvatima, ilirskom narodu, krajiškom narodu* koje nalazimo u povijesnim izvorima s početka 18. stoljeća, na slikovit način svjedoče o složenoj i slojevitoj problematici vezanoj za predmoderne tradicijske etnije na ličko-krbavskom, ali i širem hrvatskom prostoru.¹ Te četiri različite slike eničnosti u

¹ U radu koristim dvojni naziv *Lika i Krbava* na način kako su ga koristili i suvremenici s kraja 17. i početka 18. stoljeća. Za razliku od *osmanske Like* čiji je sandžak pružao s obje strane Velebita, od Vranskog jezera na jugu do Plitvičkih jezera na sjeveru, prostorna je percepcija Like nakon habsburške rekonkviste 1689. ponovno sužena u svoje prekovelebitske okvire koji približno odgovaraju bivšoj srednjovjekovnoj Ličkoj županiji. Lika je tako 1712. obuhvaćala područje Ličkog polja s velebitskim i srednjogorskim pobrđem, gračački kraj i dolinu gornje Zrmanje, dok se pojam Krbave odnosio na područje Krbavskog i Koreničkog polja te prostore oko Bruvna i Mazina (biskup Martin Brajković 1700. godine "in districtu Lika" navodi naselja *Kosin, Perussichi, Pazarische, Smiljani, Brusane, Novi, Devoszelo, Budak, Siroka kula, Belaj, Ribnik, Ostrovicza, Pochitely, Wrebacz, Mogorich, Raduch, Plocha, Medak, Lovinacz, Grachach* i Zvonigrad, dok

rasponu od monoetničke do plurietničke, kao da potvrđuju popularnu izreku o “zapletenom” i “zagonetnom” Balkanu

“in Corbavia” uključuje *Bruvno, Komich, Kuriak, Udbinu, Visuch, Mekinar, Pisacz, Podlapac, Jossane, Bunich i Koreniczu*. Usp. SHK III: 189-190). Od sredine 18. stoljeća prostorni pojam Like ponovno se počeo širiti. Nakon vojnokrajiske regulacije i osnivanja Ličke pukovnije 1746., pojam Like proširio se na istok do Plješevice i granice s Bosnom, čime je povijesna Krbava postala ličkom subregijom. Nakon Svištovskog mira 1791. i razgraničenja 1795. i gornje Pounje (lapačko-srbski kraj) ulazeći u sastav Ličke pukovnije postaje Ličkim Pounjem. Ustrojavanjem Ličko-krbavske županije 1882., pojam Like proširio se na prostore bivše Otočke pukovnije, odnosno povijesne Gacke (Gacka dolina i Brinjski kraj), dok se na primorsko-podgorskom području od Senja do Karlobaga, koje je odijeljeno sjevernim Velebitom, razvio poseban zavičajni identitet, distinktivan u odnosu na zaleđe (naročito urbana mediteranska jezgra Senja). Pojam Like nešto poslije proširio se i uz rubne prostore tadašnje Modruško-rijčke županije (“preko Kapele ličke gore zelene”), što pokazuje da se lički identitet u moderno doba nije širio samo posredstvom upravno-teritorijalnog ustrojstva, nego i drugim mehanizmima (socioekonomskim, kulturnim itd.). Kako je to dobro primjerio Dane Pejnović u svojim sociogeografskim istraživanjima, izgradnja Ličke pruge 1912.-1925. znatno je pridonijela širenju ličkog identiteta u selima duž njezne trase od Ogulina do Jesenica (koja tada i službeno postaje Ličkom Jesenicom). Mještani Oštarija, Josipdola, Plaškog i Jesenica i danas se zavičajno izjašnjavaju Ličanima za razliku od primjerice stanovnika Ogulina (na Riječkoj pruzi), koji svoje područje doživljavaju kao posebnu mikroregiju koja ne pripada izravno ni Lici, ni Gorskom kotaru, ni Kordunu. Interferencija regionalnih identiteta (ličko-kordunaškog, kordunaško-ličkog) izražena je pak na području gornjega toka Korane, oko Rakovice, Drežnik-grada, Vaganca i Saborskog. Tradicionalne veze toga područja s Likom sežu od kraja 18. stoljeća kada je pojas graničnog “kordona” dijelom naseljen i ličkim krajišnjicima, dok se povezanost u naše doba ostvaruje funkcionalno preko NP Plitvička jezera. Takvih interferencija nije bilo na jugu, na granici s Dalmacijom. Habsburško-mletačko razgraničenje na Velebitu i kninskoj Tromeđi 1699.-1718. utvrdilo je i čvrstu granicu regionalnih identiteta – ličkog na austrijskoj i dalmatinskog na mletačkoj strani. Premda je s obje strane granice živjelo identično stanovništvo i u kulturnopovijesnom i etnografskom smislu, politički ali i prirodni karakter granice (Velebit kao reljefna, klimatska i vegetacijska granica), kao i sukobljeni interesi, poglavito zbog stoke i pašnjaka, pogodovali su stvaranju posebnih, nerijetko antagoniziranih identiteta. Slikovito svjedočanstvo o ličko-dalmatinskim pograničnim antagonizmima u 18. stoljeću, ostavio je Ivan Lovrić koji je 1776. zabilježio: *Nekoč su Morlaci prezirali Ličane kao nevaljalce, sad Ličani preziru naše, jer da su još veći nevaljalci od njih. Nekoč je kao grdnja zbog nevaljalstva bila raširena poslozica “ličkanska viro”, a sada se veli “kninska viro”, jer se Morlaci s područja Knina naročito svadaju s onima iz Like.* (LOVRIC 1948: 97). Najnovijom upravno-teritorijalnom podjelom iz 1992. i 1997. i ta je povijesna i tradicionalna granica probijena, ovaj put na štetu prostorne cjelovitosti Like (Zadarsko-kninska odnosno Zadarska županija). Na bosanskoj granici, unatoč imperijalno-civilizacijskim pretekama, povijesne su okolnosti donosile drukčija iskustva. Kod muslimanske krajiške populacije duž granice s Hrvatskom, od Kulen-Vakufa i Orašca do Velike Kladuše, stoljećima se sačuvala tradicija o njihovom porijeklu sa starog i opjevanog “ličkog serhata”. Interferencija ličko-bosanskog identiteta posebno je izražena u usmenoj epskoj tradiciji krajiških muslimana, u kojoj se npr. često poistovjećuju bihački i lički kapetani s Udbine, poput *Mustaj-bega Ličkog* ili se npr. epski lik Budalina Tale u pjesmama pojavljuje pod dva imena, kao *Tale Ličanin* i *Tale od Orašca*. Lički se identitet kod hrvatskog stanovništva u zavaljskim selima nedaleko od Bihaća (tzv. Lička Plješevica) razvio i dalje se razvija kao specifičan oblik lokalnog identiteta. Premda je općina Zavalje još od 1931. upravno povezana s Bihaćem (1931.-1941. u sklopu Vrbaške banovine, 1941.-1945. za postojanja NDH u sastavu velike župe Krbava-Pset), međurepubličkim razgraničenjem iz 1947. i definitivnim ulaskom u sastav NR Bosne i Hercegovine, taj se prostor fizički izdvojio iz Like i Hrvatske ali se i dalje smatra dijelom ličke zavičajne zajednice. Tome je svakako mnogo pridonijela i činjenica što je Zavaljska župa u crkvenom pogledu ostala povezana s Likom, tj. Hrvatskom.

koji karakteriziraju složeni i često nejasni etnički odnosi. Različite percepcije i interpretacije etničnosti s kojima se ovdje susrećemo, upozoravaju nas zapravo na različite aspekte u artikulacijama, konstrukcijama i reprezentacijama ranonovovjekovnih (predmodernih) etničkih identiteta. Senjsko-modruški i krbavski biskup Martin Brajković u svojem poznatom izvješću vjerno je prenio pučku interpretaciju etničkog identiteta, percepciju “odozdo”, dok je Mesićev navod primjer širih identifikacija nastalih “odozgo” pod utjecajem ranonovovjekovnog ilirskog ideologema. Dvojna etnička podjela *Vlasi-Hrvati* posljedica je širih sociokulturnih dvojnosti u vojnokrajiškom prostoru, dok se spram stranih (“njemačkih”) časnika to podijeljeno krajiško stanovništvo promatralo kao cjelina (*Gränitz volck*, *National volck*). Iz svega navedenog jasno je da se suočavamo s nimalo jednostavnim istraživačkim pitanjem kako definirati i interpretirati predmoderne etničke kolektivitete na ličko-krbavskom području, ali i na širem vojnokrajiškom prostoru Hrvatske. Prvo pitanje koje nam se nameće jest otkud toliko različitih atribucija vezanih za isto stanovništvo, odnosno zašto se za pojedinu atribuciju vezuje više značenja i sadržaja. Postavlja se pitanje da li je to samo posljedica različitih percepcija i razina identiteta (užih i širih identifikacija), ili su u pozadini dublji strukturalni problemi vezani za fenomen predmodernog (tradicijskog) etničkog identiteta. Možemo li u tom smislu govoriti o *identitetu* ili *identitetima* predmodernih etnija, o njihovim višeslojnim dimenzijama i višestrukom karakteru? Drugim rječima, treba odgovoriti na pitanje što se sve u društvima tradicijskog tipa može podvesti pod fokus zajedničke identifikacije.

Predmoderne etnije na ličko-krbavskom prostoru pripadale su prije svega seljačkim, agrarnim društvima čiji su komunikacijski okviri i spoznajni horizonti bili prilično suženi i ograničeni. Kao takve, te su “seljačke etnije” bile socijalno organizirane u relativno malene i autonomne kolektivitete, nedovoljno institucijski integrirane i politički operacionalizirane, pa je time i njihov etnički identitet morao predstavljati uvelike fleksibilnu i fluidnu kategoriju. Posebno je pak pitanje koliko su društvene elite, kao svojevrsni “krojači identiteta”, s pozicija svoje staleške moći utjecale na postanak i razvoj, oblikovanje i razgraničenje pojedinih identiteta u “seljačkom narodu”. Uostalom, privilegirane su elite ostavile svoje tragove pamćenja i viđenja koji mogu presudno utjecati na našu današnju interpretaciju i viđenje tradicijske, predmoderne etničnosti. U ličkom slučaju to su bili razni carski dužnosnici (vojnokrajiški i komorski), pripadnici hrvatskih staleža te crkveni dostojanstvenici, čiji su doživljaji *drugotnosti* prostora, ljudi i običaja, bili sociokul-

turno uvjetovani, često utemeljeni na pukim dojmovima i predrasudama.²

U historiografiji se o povijesnom razvoju etničkih pojava na ličko-krbavskom prostoru relativno mnogo raspravljalo, ali daleko od toga da bi zadovoljilo znanstveni interes.³ Naime, u hrvatskoj je historiografiji tek odnedavno pojam identiteta postavljen kao istraživački problem, pa povijesnih rasprava o toj temi nema mnogo.⁴ Problemu etničnosti uglav-

2 Najvažnije izvore za povijest etničnosti na ličko-krbavskom prostoru na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće predstavljaju izvješća vojnokrajiskih i kormorskih dužnosnika te crkvenih dostojanstvenika. Od primarnih izvora mogu se izdvojiti: izvješće Senjskog kaptola o konverzijama muslimana s popisom "turskih obitelji" u Perušiću iz 1696.; opis Like i Krbave iz 1696. (nekad se pripisivao biskupu Sebastijanu Glaviniću, što je Mile Bogović osporio); izvješće kapetana grofa Antonia Coronina o prilikama u Lici i Krbavi iz 1697., te dva izvješća senjskog biskupa Martina Brajkovića iz 1700. i 1702. (SHK III.:29-30, 45-52, 108-112, 189-193, 214-216; BOGOVIĆ 1991:117-128)

3 O ranonovovjekovnim aspektima povijesti etničnosti na području Like i Krbave pisali su: LOPAŠIĆ, Radoslav. Dva hrvatska junaka Marko Mešić i Luka Ibršimović. Zagreb, 1888. 13-102; GRBIĆ, Manojlo. Karlovačko vladništvo. Prilog k istoriji Srpske pravoslavne crkve. vol. I-III., Karlovac, 1891.-1893.; IVIĆ, Aleksa. Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju. Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka. Sremski Karlovci, 1909.; isti. Migracije Srba u Hrvatsku tokom 16., 17. i 18. stoleća. Naselja i poreklo stanovništva. knj. 16, Subotica, 1923.; HORVAT, Rudolf. Lika i Krbava. Povijesne slike, crtice i bilješke. sv. I, Zagreb, 1941. 43-46; PAVIČIĆ, Stjepan. "Seobe i naselja u Lici" u: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. knj. 41, Zagreb, 1962., 99-293; RADEKA, Milan. Gornja krajina ili Karlovačko vladništvo. Lika, Krbava, Gacka, Kapelsko, Kordun i Banija. Zagreb, 1975., 79-96.; GRANIĆ, Miroslav. "Struktura stanovništva Karlobaga u 18. i 19. stoljeću." u: Vojna krajina. Povijesni pregled, historiografija, rasprave. Zagreb, 1984., 311-315; MO-ACANIN, Fedor. "Kranjci u Lici" u: Etnološka tribina. Zagreb, 1986., 7-10.; BOGOVIĆ, Mile. "Restauracija katoličke crkve u Lici i Krbavi nakon oslobođenja od Turaka godine 1689." u: Senjski zbornik. god. 20, Senj, 1993., 103-117; MARKOVIĆ, Mirko. "O etnogenezi stanovništva Like" u: Zbornik za narodni život i običaje. knj. 53, Zagreb, 1995., 132-188; PAVLIČEVIĆ, Dragutin. "O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce." u: Krbavska bitka i njezine posljedice, Zagreb, 1997., 203-220.; KASER, Karl. Slobodan seljak i vojnik. Rana krajiška društva (1545.-1754.), tom I., Zagreb, 1997., 163-199; DABIĆ, S. Vojin. Vojna krajina. Karlovački generalat (1530-1746), Beograd, 2000., 118-134. ; ROKSANDIĆ, Drago. "Ljudi i prostori Like i Krbave 1712. godine" u: Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500.-1800., 73-114; isti. "Zapisi o temama iz povijesti Gospića." u: ROKSANDIĆ, Drago. Etnos, konfesija, tolerancija. Zagreb, 2004., 371-382.; HOLJEVAC, Željko. "Lički i primorski Bunjevci" u: Hrvatska revija. V/2005., 61-66.; isti: "Vojna krajina u hrvatskom identitetu" u: Marinović, Marijana (ur.). Povijesno naslijeđe i nacionalni identitet. Zavaod za školstvo Republike Hrvatske, Zagreb, 2006., 101-111.

4 O problemima etnokulturnih (i etnokonfesionalnih) identiteta u vojnokrajiskoj Hrvatskoj, pa tako i Lici, najviše je pisao Drago Roksanđić (o temi "ilirstva, srpstva i hrvatstva u krajiškom zajedništvu" pogledati u ROKSANDIĆ, Drago. u: Vojna Hrvatska. La Croatie Militaire. Školska knjiga, Srvarnost, sv. II, zagreb, 1988., 105-168). O Vojnoj krajini i hrvatskom povijesnom naslijeđu, identitetu i kolektivnoj memoriji pogledati u HOLJEVAC 2006:101-111.

nom se pristupalo u duhu tradicionalističke historiografije (primordijalistički), dok su se etnodemografski procesi svodili gotovo isključivo na proučavanje etnogeneze, što je uvijek i iznova otvaralo pitanja i rasprave o etničkom porijeklu i pripadnostima, o etničkim kontinuitetima i diskontinuitetima. S obzirom na aproprijacijsku i formativnu ulogu u protomodernizacijskim pojavama i procesima, u što, dakako, spadaju i etnonacionalni identiteti, razdoblje ranoga novog vijeka u hrvatskoj povijesti (16., 17. i 18. stoljeće) još ni izdaleka nije dovoljno istraženo.⁵ Nažalost, istraživanja identiteta i pripadnosti često su bila opterećivana modernim shvaćanjima, prije svega nacionalno-ideologijske naravi. Hrvatska i ostale južnoslavenske historiografije nastale su u 19. stoljeću, u tzv. "vijeku narodnosti" pa su od početka najčešće bile zarobljenice romantičarskih mitova o naciji. Pritisak nacionalnoga političkog imperativa potaknuo je povjesničare da svojim djelima grade nacionalni identitet tražeći njegovo opravdanje u povijesnom kontinuitetu.⁶ Time je stvarana povijesna svijest koja je željela vidjeti povijest samo kao zrcalo svoje sadašnjosti, tj. koja je nastojala prekrojiti određene njezine trenutke prema legitimacijskim potrebama.⁷

U povijesnim raspravama o Lici dominira koncepcija koja razlikuje srednjovjekovno razdoblje kao doba relativno homogenih etnokulturnih (hrvatskih) struktura, od ranonovovjekovne epohe, koja je sa svojim sudbonosnim diskontinuitetima iz korijena izmijenila demografsku, etničku i kulturnu sliku ličko-krbavskog porostora.⁸ U tom smislu

5 Tezu o formativnom karakteru ranoga novovjekovlja u stvaranju hrvatskog identiteta iznosi i Miroslav Bertoša na primjeru istraživanja dinamičnih i višeslojnih identiteta u Istri od 15. do 18. stoljeća. O metodološkom pristupu Bertoša zaključuje: "Kakav bi istraživački model trebao slijediti hrvatski povjesničar, proučavatelj identiteta ranoga novovjekovlja? Našoj historiografiji nedostaju prethodna istraživanja i posebna djela, pa su u ovome trenutku neostvarive temeljitije sinteze. Držim da bi valjalo slijediti dvostruke kolosijeke istosmjernoga puta: jednim trakom proučavati hrvatsko višejezično književno i uopće pisano nasljeđe i novom optikom čitati arhivsku građu, drugim trakom slijediti iskustva, dostignuća i modele ostalih europskih povijesnih znanosti, ali i pokušati izaći iz tradicionalističkih okvira." (BERTOŠA 2006:27).

6 Još je Ernest Renan ustvrdio da je pogrešno poimanje vlastite povijesti dio bivanja nacijom. (HOBSBAWN 1933:14).

7 GROSS 1996:382.

8 Ostaje otvoreno pitanje koliko je Lika u 14. i 15. st. zaista bila etnički homogena (sjetimo se samo dvojezičnih vlaških katuna tzv. "Ćića" na Kurjakovičevim posjedima oko Zrmanje i na južnom Velebitu). Jednako tako, ni svi razmjeri diskontinuiteta izazvani osmanskim osvajanjem Like i Krbave u 16. stoljeću nisu nam još dovoljno poznati. Npr. kad je u pitanju toponimija ličkog prostora, podaci iz osmanskog poreznog popisa 1550. pokazuju da se o nekom većem diskontinuitetu ne može govoriti. Istraživački bi tek trebalo odgovoriti na proturječno pitanje, kako to da se raspad medijevalne demografske strukture na ličko-krbavskom prostoru nije znatnije odrazio i na toponimijsku strukturu.

16. stoljeće – točnije godina 1527./28., kada su Liku i Krbavu osvojile osmanskobosanske krajiške čete – predstavlja povijesnu razdjelnicu, kraj “glagoljaške”⁹ i “čakavske” Like i prijelaz prema novim krajiškim entitetima na *povijesnoj Tromeđi*.¹⁰

U istraživanjima etničkih pojava i procesa u prošlosti na ličko-krbavskom prostoru, snažni su bili i nacionalno-aproprijacijski pristupi. Kako povijest Like i Krbave podjednako pripada povijesti hrvatskog naroda i srpskog naroda u Hrvatskoj, spomenute su tendencije bile najizraženije u tradicionalnoj (i neotradicionalnoj) struji hrvatske i srpske historiografije, djelujući najčešće opterećavajuće na znan-

9 Treba upozoriti da je početkom 16. stoljeća na ličko-krbavskom i širem području, u uporabi bila i zapadna varijanta ćirilice (u literaturi poznatija kao zapadna ćirilica, bosančica, bosanica, bosanska ćirilica, hrvatska ćirilica). Npr. sačuvalo se više ćiriličnih isprava kneza krbavskog Ivana Karlovića, dok je primjerice Juraj Keglević, koji je u mladosti napustio svoje posjede u Pozrmanju, oko 1550. sastavio svoju oporuku na ćirilici. Bihaćka općina je cijelo 16. stoljeće, do pada 1592., također koristila ćirilično pismo. Ćirilskih zapisa ima i u kasnosrednjovjekovnim glagoljskim kodeksima, što svjedoči o dinamičnom prožimanju dvaju slavenskih pisama u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Nažalost, o širenju i razvoju ćirilske paleografije u Hrvatskoj zapadno od rijeke Krke i Vrbasa u predosmanskom razdoblju još uvijek se vrlo malo zna.

10 Termin Tromeđa (Triplex Confinium) u užem smislu označuje onim Međeđak ili Međeđa Glavica na Debelom brdu, sjeverozapadno od Knina, gdje su se prema odredbama Karlovačkog mira 1699. godine razgraničile tri imperije: Habsburška Monarhija, Osmansko Carstvo i Mletačka Republika. Požarevačkim mirom 1718. ta je Tromeđa pomaknuta nešto sjevernije, na prostor Raštela sjeverno od Plavna. U širem smislu Tromeđa je tradicijski naziv za granične prostore sjeverne Dalmacije, južne Like i jugozapadne Bosanske krajine (između Knina, Gračaca, Srba i Bosanskog Grahova). Povijesna Tromeđa predstavlja pak historiografski koncept kojim se označuje prostor susreta triju različitih ranonovovjekovnih imperija (habsburškog, osmanskog i mletačkog), iz čije se trostrane perifernosti oblikovao jedan drugi, međuovisan, interferirajući prostor. Riječ je o području graničnih društava i graničnih kultura koje su bile obuhvaćene složenim odnosima sukoba i razdvajanja, dodira i prožimanja. Simbolički, to je prostor religijsko-civilizacijskih “zidova” i “predziđa” (antemurale christianitatis, sedd-i islam), ali i “mostova” koji su na razini tradicijskih kultura stvarali modalitete suživotne opstojnosti (npr. vira krajiška, pobratimstvo i drugi osebniji krajiški kulturni obrasci). Povijesnu se Tromeđu može izvorno omeđiti područjem između Knina, Zadra, Senja i Bihaća, ali u širem smislu ona predstavlja povijesnu metaforu za cijeli hrvatski ranonovovjekovni prostor koji je obilježen fenomenom granica i višegraničja. Historiografski koncept Tromeđe osmislio je Drago Roksandić (kao istraživački projekt ustanovljen je 1997.) polazeći od teorijskih i metodoloških zasluga “studija granice” (Border Studies) i “višegraničja” (Multiple Borderlands). Roksandić je s konceptom Tromeđe ponudio inovativni i alternativni historiografski pristup koji staru paradigmu “predziđa” nadomješta paradigmom “granica” i “višegraničja” kao centralitetnih modela, te otvara niz novih problematizacija i interpretacijskih mogućnosti kako u hrvatskim tako i u regionalnim (euromediteranskim) povijesnim kontekstima (o predmetu, pristupima i metodama istraživanja Tromeđe pogledati u: ROKSANDIĆ 2003:3-50)

stvenu i širu javnost. Obje tradicionalne historiografije koliko su zaslužne za “događajnu” rekonstrukciju, toliko su svojim jednodimenzionalnim, etnocentričkim pristupom – nerijetko i do razine nacionalne isključivosti – stvarale iskrivljenu povijesnu sliku, pogotovo onu o etničkim odnosima.¹¹

U hrvatskoj se historiografiji problemu etničnosti u graničnim društvima i kulturama povijesne Tromeđe – kojoj je pripadala i Lika – nerijetko pristupalo kroatocentrično, u “singularnom obliku”. U sklopu takvih interpretacija, ranonovovjekovne povijesne entitete nastojalo se uključiti u “hrvatsku paradigmu” (npr. lički muslimani kao *islamizirani Hrvati*) ili im se, ako to nije bilo moguće, prenaplaćavala posebnost u odnosu na okruženje (npr. Vlasi kao *zagonetan svijet Balkana*, tj. poseban narod sasvim različit od srpskog). “Vlaško pitanje” je zasigurno jedno od najvećih izvora neslaganja i opterećenja u hrvatskoj i srpskoj historiografiji ranoga novog vijeka. Slika koju su o Vlasima stvarale i hrvatska i srpska povijesna znanost, kao uostalom i druge nacionalne historiografije na Balkanu, bila je najčešće pojednostavljena, nekritična i djelovala je iskonstruirano. Naime, Vlasi kao etnički neizdiferenciran povijesni entitet jednostavno su bili pogodni za razne instrumentalizacije i konstruirane prijevare. Teza o nesrpskim korijenima pravoslavnih Vlaha u hrvatskim krajinama ranoga novog vijeka bila je veoma popularna u nekim krugovima hrvatske historiografije. Ta je “historiografska škola” prikazivala Vlahe kao bezličnu pseudoetničku masu nastojeći pritom umanjiti ili sasvim zanijekati srpsku povijesnu nazočnost na prostorima Tromeđe.¹² U srpskoj su pak historiografiji sve zajednice vlaške atribucije kao i one koje su potjecale iz dinarsko/štokavske kulture (dominantne na prostoru Tromeđe), bez iznimke proglašavane za srpske. Jednako opterećeni problemom

11 Drago Roksandić je još prije dva desetljeća primjetio: Činjenica je da je tradicionalna etnocentrična historiografija ustrajala u svojoj inerciji isključivog istraživanja vlastite nacionalne povijesti, baveći se odnosima ova dva naša naroda skoro isključivo u slučajevima sporova i sukoba, dakako, na navijački način, za “svoju” stranu, a zanemarujući ono što je srpskoj i hrvatskoj povijesti zajedničko, a time nužno previdajući da je u cijelim historijskim razdobljima ono što je zajedničko bitno određivalo posebno. (ROKSANDIĆ 1991:21).

12 O Vlasima kao “zagonetnom svijetu” staroga Balkana koji je srbiziran tek u 19. stoljeću pisao je Mirko Valentić (VALENTIĆ 1992:1-21). Sličnu tezu razvija Zef Mirdita, koji ih promatra kao svojevrsnu “metaetničku” koja živi u svim balkanskim narodima (Mirdita 2004:11-16). Takav pristup dakako nije vrijedio kad su u pitanju bili katolički Vlasi (npr. Bunjevci) koji su se integrirali u hrvatsku etnonacionalnu zajednicu. Sukladno tome, bunjevačko-vlaške skupine u hrvatskoj historiografiji nikada nisu prikazivane u kontekstu “došljaci-osvajajući” niti je za njih vrijedila ona popularna figura “Vlah i Turčin naporedno skaču”. (kao o tome u: ŠARIĆ 2008:15-43.)

kontinuiteta, srpski su povjesničari često isticali problem etnodemografskog diskontinuiteta, čime se htjelo dokazati da je hrvatski krajiški prostor u 16. st. izgubio svoje staro hrvatsko stanovništvo i dobio novo, etnički većinsko srpsko stanovništvo.¹³ U skladu s takvom percepcijom, umanjivala se hrvatska a preneglašavala srpska važnost u vojnokrajiškoj povijesti. Prema istom interpretacijskom uzorku “ekskluziviteta”, Vojna krajina je u Hrvatskoj predstavljala instituciju *sui generis*, čije je stvaranje počelo doseljavanjem srpskog stanovništva na Žumberak 1530. godine.¹⁴

Redukcionistička interpretacija povijesti, odnosno etnocentriistička ideologizirane konstrukcije i projekcije morale su u konačnici postati inkubator nacionalnih mitologizacija i sukoba.¹⁵ Takvi pristupi ne samo što otvaraju pitanje odnosa povijesnog fakta i fikcije, nego također izazivaju nerazumijevanje temeljnih procesa, pa tako i činjenice da je teško utvrditi prednacionalnu etničku sliku u smislu moderne definicije nacionalnoga bića.

Predmoderni etnički identiteti

Istraživati povijest etničkih skupina u prvom redu znači istraživati problem identiteta i s njim povezane pojave kao što su: alternitet i alijenitet, asimilacija i akulturacija, integracija i segmentacija, interkulturalna komunikacija i (in)tolerancija, stereotipi i predrasude i sl. U kontekstu re-

- 13 U srpskoj povijesnoj literaturi (ne samo diletantsko-publicističkoj) srpstvo u Lici se nastojalo prikazati i starijim od 16. stoljeća. U tom smislu nastajale su nevjerojatne i naivne konstrukcije i kombinacije vezane za srednjovjekovnu županiju Srb i srednjovjekovne ličke Vlahe.
- 14 Više o takvu pristupu u: DABIĆ, 2000: 3-8. Isti pristup imaju i ostali srpski istraživači vojnokrajiške povijesti, poput Slavka Gavrilovića, koji na jednome mjestu kaže: ... Hrvatski “Antemurale” bio je na izdisaju. Spasenje je ipak došlo, jer su na istorijsku pozornicu u Hrvatskoj i Slavoniji stupili habsburški vladari i pravoslavni Srbi... Tako se obnavljao “Antemurale” u zapadnoj Slavoniji i Hrvatskoj, ali je sada, najvećim delom, počivao na Srbima-krajišnicima, kao živoj sili, i finansijskoj snazi donjoaustrijskih staleža. (GAVRILOVIĆ 1993:19-20)
- 15 Historiografski ekskluzivizmi začetni još u 19. stoljeću nemalo su utjecali i na simbolično situiranje Like u nacionalno-ideologijskom imaginariju modernoga hrvatstva i srpstva. U hrvatskoj državotvornoj tradiciji Lika je bila i ostala “hrvatskom kralježnicom” koja spaja hrvatski sjever i jug, odnosno “hrvatskom dikom” koja je mnogo dala za hrvatstvo, uključujući Oca Domovine. Lika je zapravo srce prve i najstarije Hrvatske (Lika, Krbava i Gacka to je pobro stara Hrvatska), alegorijski prikazana u “Vili Velebita”. U srpskoj (i velikosrpskoj) interpretaciji Lika predstavlja periferiju, zapadnu granicu srpstva, najzapadniju zemlju srpskog rasijanja. To je opet “krajina” sa svim svojim izazovima sukoba i suživota koje donosi granica. I dva najpoznatija Ličanina, Ante Starčević (1823.-1896.) i Nikola Tesla (1856.-1943.), postali su svaki na svoj način snažnim simbolima identiteta Like.

centnih teorijskih postavki takvo istraživanje nužno se mora kretati u sferi imagoloških konstrukcija o kolektivnom identitetu (*kolektivni imaginarij*) i identitetu općenito (*slika o sebi, slika o drugima*). Naime, u postmodernim teorijama, identitet više nije pitanje ontologije, nego imagologije i ideologije. Sukladno takvom stajalištu, tek treba istražiti što imagološka percepcija i ideologizirana konstrukcija stvarnosti znače u tvorbi predmodernih identiteta na hrvatskim prostorima, koje sve diskurse stvaraju (predodžbe, slike, stereotipe, predrasude) unutar kojih se oblikuju simboli pripadnosti i utvrđuju osobitosti neke skupine. Etnohistorija se, dakle, ponajprije odlikuje interesom za teme iz kulturne povijesti, a povezano s time i pojam “etničiteta” sve se više promatra kao kulturalni, povijesni i diskurzivni konstrukt.¹⁶ U tom smislu i istraživanje povijesnih dimenzija etničnosti danas se ne može zamisliti bez korištenja središnjih koncepcija kulturalne povijesti kao što su *konstruiranje zajednica i konstruiranje identiteta*.

Svi ključni termini – *etničnost, etnija, etnos*, ali i *narod, narodnost, nacija, nacionalnost* – višeznačni su i u znanstvenom smislu neprecizni. Dosadašnji pokušaji teorijskog osmišljavanja pojma etničiteta urodili su golemim brojem različitih stajališta, pristupa, zaključaka i hipoteza. Neki teoretičari etničnosti poput francuskog sociologa Philippea Poutignata i etnologinje Jocelyne Streiff Fénart, pokušali su to mnoštvo definicija i shvaćanja etničiteta sistematizirati u šest temeljnih kategorija. Prema njihovim istraživanjima etničnost se može promatrati kao: 1) primordijalna činjenica, 2) proširenje srodstva, 3) izraz zajedničkih interesa; 4) odraz ekonomskih antagonizama; 5) kulturni sustav; 6) oblik društvene interakcije.¹⁷ Očito da univerzalnu, općeprihvaćenu definiciju etničiteta nije moguće izvesti, jer ni etnička identifikacija nikad nije samoobjašnjiva.¹⁸ Etničku skupinu ili zajednicu čini, naime, kolektiv čije članove, sinkronijski i dijakronijski mogu povezivati: porijeklo, povijest, neki elementi kulture (npr. jezik, običaji, religija), teritorij, ekonomski interesi itd. Mogli bismo stoga zaključiti da postoji onoliko definicija etničnosti koliko ima etničkih skupina.

16 BURKE, 2006: 91.

17 PUTINJA – STREF FENAR 1997: 95-136.

18 U svojoj studiji Teorije o etnicitetu spomenuti autori prednost daju “minimalističkoj” definiciji norveškog sociologa Fredrika Bartha, koja ne pruža apriori odgovor na pitanje porijekla i postojanosti etničkih grupa, ali ipak omogućuje da se identificiraju ključni problemi. Barthova definicija glasi: Etnicitet je oblik društvene organizacije utemeljen na kategorijalnom atributiranju kojim se ljudi razvrstavaju s obzirom na svoje pretpostavljeno porijeklo, oblik koji u društvenoj interakciji biva potvrđen stavljanjem u optičaj socijalno diferencirajućih kulturnih znakova (ibid:159).

Međutim, svim tim definicijama jedno je zajedničko svi oblici etničnosti uvijek su rezultat konkretnog povijesnog razvoja. Zbog toga je vrlo važno ispitati i povijesne dimenzije etničnosti, tj. fenomen predmodernih etničkih skupina.

Kad je riječ o fenomenima etničnosti i kolektivnog identiteta općenito, treba poći od pet temeljnih teorijskih pretpostavki:

- 1) Svaki kolektivni identitet u pravilu se konstruira u odnosu prema *drugom* pa se i etnički identitet formira na osnovi dihotomizacije mi/oni. Etnicitet je stoga "Janus s dva lica", koji u isti mah ističe kolektivno "ja" i poriče jednog kolektivnog "drugog".¹⁹ Prema tome, etnicitet ljude istodobno spaja (inkluzija, homogenizacija) i razdvaja (ekskluzija, separacija).
- 2) Identiteti su konjuktorni i varijabilni pa etničnost predstavlja dinamičnu kategoriju budući da se definicije "nas" i "njih" neprestano preispituju i reinterpretiraju, ovisno o društveno-povijesnoj i kulturno-povijesnoj dinamici.²⁰
- 3) Svaki identitet je u biti simboličan karaktera. Na simboličnoj osnovi zajednice komuniciraju i identificiraju se, pa etničnost predstavlja "skup simbola", tj. pripada jednom od oblika simboličnog zajedništva.
- 4) Svaki kolektivni identitet temelji se na osjećaju zajedničkog iskustva, projekciji zajedničke prošlosti i budućnosti (*porijekla i sudbine*). Zbog toga je etničnost društveni konstrukt, *zamišljena zajednica*.²¹ Ali, iako je zamišljena, to ne znači da je i izmišljena zajednica.²²
- 5) Ne postoji samo jedan identitet, oni su uvijek višestruki i višelojni (*multiply identitets*). Postoje kolektivni i individualni identiteti, uz etnički i nacionalni supostoje i drugi oblici identiteta: staleški, klasni, vjerski, srodnički (klan-ski, tribalni), zavičajni, regionalni, rodni, strukovni itd. Ti identiteti mogu biti međusobno konvergentni ili divergentni, što opet ovisi o povijesnim uvjetima.

Sa sličnim se problemom suočavamo i pri određivanju pojma etničnosti u društvima tradicijskog tipa. Nema sumnje da se etničnost može u najširem smislu odrediti kao jedna od temeljnih socioantropoloških kategorija. U svakom je društvu uvijek postojala stanovita "svijest o zajedništvu". Istražujući problem etničnosti u prošlosti, sociolog i kulturni antropolog Emil Heršak iznosi najkraću moguću

19 Ibid:137-138.

20 CLIFORD 1988:11-12.

21 ANDERSON 1990:6-7.

22 DŽENKINS 2001:291.

definiciju: *Etničnost je vrsta zajedništva koja se prenosi i održava u transgeneracijskom hodu.*²³ Prema istom autoru, istraživanje razmjera etničnosti u prošlim razdobljima mora u pravilu polaziti od posrednih pokazatelja, te se pritom upozorava da će se to istraživanje gotovo uvijek kretati na terenu hipoteza.²⁴ Za “predmodernu etniju” vrijedi zapravo sve što i za problematiku etničnosti uopće. Ono što je potrebno utvrditi jest u čemu se predmoderna etničnost bitno razlikuje od modernog etniciteta, tj. nacije u njezinu etnonacionalnom (srednjoeuropskom i istočnoeuropskom) značenju. Budući da rabimo pojam “predmoderan”, znači li to da kroz poznatu sociohistorijsku distinktivnu shemu *predmoderno/moderno* i etnije razlikujemo prema tipu društvene organizacije. Znači li to da predmoderna etnija pripada “jednostavnom”, “nerazvijenom”, a moderni etnicitet “složenom”, “razvijenom” tipu društvene organizacije? Ima li etničnost u tradicijskom društvu užu, a u modernom širu osnovicu? Spadaju li, primjerice, srodstvo, religija i staleška pripadnost u tradicionalna područja identifikacije, dok su moderni etniciteti strukturirani prema znatno složenijim i apstraktnijim kriterijima? Jesu li etnije prije 19. stoljeća samo fragmentirane sociostaleške zajednice ili postoje i neke druge integrativne spone? Drugim riječima, postavlja se pitanje koji su sve kriteriji vrednovanja jednog predmodernog identiteta: društvena i vjerska pripadnost, političko podaništvo i pokrajinsko porijeklo, jezik i običaji. Ta pitanja otvaraju i mnoge druge istraživačke probleme, primjerice u kojem su suodnosu predmoderna etnija i ranonovovjekovni fenomeni kao što su *etnokonzesionalizam, tribalizam, kampanilizam, banderijalizam, staleško domoljublje, plemićki i pučki protonacionalizam, politički narod* i sl. Koje su zapravo razine predmodernih identiteta, postoje li uže i šire identifikacije, tj. višestruki aspekti identiteta, konačno u kojoj mjeri o predmodernoj etniji možemo govoriti kao o socioetničkoj, etnokulturnoj i protonacionalnoj zajednici.

Iz svega navedenog, predmodernu etniju mogli bismo najkraće opisati kao supralokalnu tradicijsku zajednicu koja implicira određenu međusobnu identifikaciju svojih pripadnika, kao i percepciju onih izvan nje o postojanju te zajednice.

23 HERŠAK 1999:25.

24 Ibid: 25-26.

Predmoderne etnije u Lici i Krbavi početkom 18. stoljeća: složene i višeslojne etničke strukture u graničnim društvima i kulturama povijesne Tromeđe

Povijesni izvori s kraja 17. i početka 18. stoljeća pružaju složenu i slojevitu sliku etničkih odnosa na ličko-krbavskom području. Posljedica je to dinamičnih i složeno strukturiranih sociodemografskih i etnokulturnih procesa koji su obilježili povijest Like i Krbave u ranome novom vijeku. Višestoljetni pogranični položaj, ratni i drugi sukobi, seobe i osvajanja, vjerske konverzije i višestruke lojalnosti, mnogostruka i višesmjerna kulturna mješanja i prožimanja, populacijske i socioekonomske pretumbacije te ostali dinamični aspekti povijesnog razvoja na granici, stvarali su složene i višeslojne modele etničkih identiteta. Granična kultura je po definiciji tranzitivna i eklektična, tj. *interkulturalna*, što je moralo imati posljedice i na etnokulturni razvoj u smislu međudjelovanja, prožimanja, miješanja i ujednačavanja "etnokulturnih profila". Povijesno iskustvo također potvrđuje da etnički identiteti nisu bili dinamični samo u smislu promjenljivosti, nego i po pokretljivosti; s migracijama stanovništva kretali su se i identiteti. Na prostoru Tromeđe, obilježenom migracijama i neprestanom fluktuacijom stanovništva, susretale su se tako različite etničke skupine i tradicije iz čijih su se dodira razvijali raznoliki uzajamni odnosi interakcije i integracije.²⁵

25 U mnogim naseljima Karlovačkoga generalata odvijali su se dinamični i složeni etnodemografski procesi prožimanja i miješanja, međutim Lednice u Senjskoj kapetaniji po mnogome su poseban slučaj. Riječ je vjerojatno o jednom od najranijih primjera hrvatsko-vlaškobunjevačke integracije. Tragovi njihove tradicijske višeslojnosti, pa i višeslojnih identiteta (hrvatskog i bunjevačkog) uočljivi su i krajem 17. stoljeća u Lici, točnije u Novom kamo su se Ledeničani u velikom broju naselili 1690. godine. Anonimni senjski svećenik u svom opisu Like i Krbave iz 1696. godine, ledeničke doseljenike u Novom naziva "našim Hrvatima" (*arma capere possunt ex nostris Croatis 120 personae*) kapetan Coronini 1697. naziva ih *Croati venturini*. (SHK III:50, 108) Međutim, u isto vrijeme Zdunići, koji su kao ledeničke starješine vodili seobu u Liku, isticali su i svoje bunjevačko (krmpotsko) porijeklo (u povelji cara Leopolda I. iz 1693.). Zdunići se stoga u punom smislu mogu smatrati dijelom i bunjevačke i hrvatske elite u Lici i Krbavi 1712. Dvojni identiteti ledeničkih doseljenika u Lici posljedica su njihova heterogenog porijekla. Naime, s integracijom Lednica u vojnokrajiški sustav na to je područje (u koje spadaju još Povile, Klenovica, Crno, Gornji i Donji Zagon) počelo pritjecati stanovništvo iz triju migracijskih struja, različitog etničkog porijekla i kulturnog nasljeđa. Prvu skupinu činilo je starosjedilačko hrvatsko (čakavsko) stanovništvo, uglavnom iz Vinodola, premda je bilo pojedinaca porijeklom iz drugih dijelova Primorja, Kvarnera, habsburške Istre i kopnenog zaleđa. Radilo se uglavnom o bivšim knapima s vinodolskog područja (slobodni seljaci ili oslobođeni kmetovi koji su bili obvezni na vojnu službu), a manjim dijelom bili su to Krajišnici iz drugih mjesta u Primorskoj kapetaniji te hrvatsko niže plemstvo koje je prešlo u krajišku vojnu službu. Druga i treća

Svršetkom *Velikog bečkog rata* u kršnoj Ličko-krbavskoj zavalu (oko 3.500 km²), oko koje su se sporili: habsburška vojnokrajiska i komorska vlast, hrvatski staleži, na koju je pretendirala i Venecija (a ni izbjegli osmanski podanici u susjednom bosanskom Pounju nisu se još pomirili s gubitkom opjevanog ličkog *serhata*), zateklo se raznoliko stanovništvo, različitog etnokulturnog, konfesijskog, regionalnog i društvenog porijekla. Na tom malom prostoru nalazimo tada gotovo sve značajnije povijesne entitete koji su obilježili hrvatsko, ali i šire regionalno ranonovovjekovlje. Jedan do drugoga našli su se: stari habsburški te bivši osmanski i mletački podanici; katolici, pravoslavci i pokršteni muslimani; štokavci (ijekavci i ikavci), čakavci i kajkavci; krajišnici i zavisni seljaci; agrarne i pastoralne zajednice, različite državnoopravne, vojnokrajiske, eklezijalne i kulturne tradicije i interesi. Takva složena i heterogenena struktura, dakako, odrazila se na etničku sliku prostora.

Liku i Krbavu u tom smislu možemo promatrati kao prostor različitih etnokulturnih identiteta, o čemu npr. svjedoči i percepcija o "peterostrukom narodu", ali također kao prostor miješanja i prožimanja različitih etnokulturnih sklopova. Upravo stoga, tradicije svih predmodernih etnokulturnih skupina u Lici i Krbavi nije moguće interpretirati ispravno a da se ne razmatra modus njihovih međusobnih veza, odnosno njihove interkulturalne egzistencije i komunikacije koje su ih i određivale kao zasebne skupine. To se ponajbolje vidi u činjenici da su se u pojedine etničke cjeline ulijevali dijelovi iz drugih etničkih cjelina, s njom se stapali, i obrnuto. Detaljnija analiza socijalnih, demografskih i antroponimijskih struktura pokazuje nam da npr. peterostruka etnička struktura u Lici i Krbavi nije bila konačna. I ona je imala svoje slojeve i podslojeve, podskupine i svojevrsne subetnijske. Drugim riječima, u svakoj od pet ličko-krbavskih etnijskih nalazimo elemente drugih, susjednih etnijskih.

migracijska struja, uskočko-venturinska bila je usko povezana sa širenjem krajiške vlasti, a činili su je prebjeci s osmanskog i mletačkog područja, među kojima je bilo i Bunjevaca. Međusobno izmješani, okupljeni u istoj katoličkoj župi, kao i njihovi zajednički interesi i statusi u vojnokrajiskoj službi, djelovali su u smjeru socijalne i kulturne integracije, izjednačavajući stare društvene, kulturne, jezične i konačno etničke razlike. U Ledenicama je tako prevagnulo štokavsko narječje vlaško-bunjevačkih doseljenika (što nije bilo u Senju, Brinju i Otočcu), a u nekim drugim segmentima više se osjećaju hrvatski tradicijski utjecaji. Primjerice, obiteljska struktura doseljenih Ledeničana u Novom početkom 18. st. više nalikuju hrvatskom negoli vlaško-bunjevačkom tipu. Premda je u Novom bunjevački element bio dodatno osnažen doseljavanjem Brkljačića, Jerkovića, Markovića i Matijevića s područja Karlobaga, Smiljana i Jablanca, iz popisa 1712. godine proizlazi da su zadružni karakter imale samo dvije novljanske obitelji: Marka Frkovića (13 članova) i Tome Frkovića (12 članova). (PLK:314)

Postojanost neke etničke skupine bila je ponajprije uvjetovana gustoćom i kompaktnošću naseljenosti njezinih pripadnika te postojanošću institucija koje su ih činile posebnim i prepoznatljivim. Ako bi izostao samo jedan od tih čimbenika, put prema akulturaciji i asimilaciji s drugim etničkim skupinama bio je otvoren. Primjerice, bunjevačke skupine koje su se u seobama raspršile i izmiješale s drugim katoličkim zajednicama, i pritom izgubile svoju vlašku društvenu organizaciju (npr. knežina) ili vlaški kulturni predznak (npr. proširena obitelj) vrlo brzo su se akulturirale u novoj sredini. Jednako tako i seobe vlaških srpskopравoslavnih skupina koje nisu bile praćene konfesijskom infrastrukturom, redovito su završavale u akulturacijama i asimilacijama s katoličkim okruženjem.

U uvodu je već naznačeno da je početkom 18. stoljeća postojalo više percepcija i interpretacija etničnosti na ličko-krbavskom prostoru. Polazeći od više etnodiferencirajućih čimbenika poput religije, jezika, običaja, teritorija, društvene organizacije i sl.²⁶ a koji su imali ključno značenje u određivanju i razlikovanju pojedine etnije, u prvi plan izbijaju tri modela etničke klasifikacije: a) prema *konfesijskim obilježjima*; b) prema *sociokulturnom nasljeđu* tj. prema prevladavajućem načinu života, običajima, tradiciji te gospodarskoj orijentaciji; i c) podjela koju bismo mnogi nazvati *tradicionalnom*, a kombinacija je prvih dvaju modela, uključujući još jezično-dijalektalne i prostorno-političke značajke.

Podjela prema konfesijskim obilježjima. U ranome novom vijeku religija je bila važna, ako ne i osnovna integrirajuća snaga zajednice. Prema Peteru Burkeu, u cijeloj su Europi od 1500. do 1800. godine vjerske razlike bile među najuočljivijim kulturnim razlikama.²⁷ Povijesna Tromeđa sa svojim interkulturnim i međureligijskim kontekstima još više je potencirala važnost vjere u svakodnevnom životu krajišnika. Naime, višestoljetni religijsko-ideološki antagonizmi i složene interakcije imali su važnu ulogu u oblikovanju i prilagođavanju tradicija na prostoru hrvatskog višegraničja. Religijske (i civilizacijske) konotacije imperijalnih sučeljavanja (katoličko-obnoviteljski prozelitizam, misionarstvo i rekonkvista, vjersko-politička orijentacija srpskog pravoslavlja te ideali gaze i džihada u islamskoj teokraciji) potaknule su u 16. i 17. stoljeću sve snažnije jačanje konfesijske kulture i identiteta kao temeljne osi identiteta zajednica u prostoru višegraničja. U tome smislu, religija je na širim prostorima

26 O pojmu "etnodiferencirajući čimbenici" više u: HERŠAK 1998:58-59.

27 BURKE, 1991:50.

povijesne Tromeđe bila značajna u kreiranju identiteta, tako i etničkog, postajući svojevrsno *zborište etniciteta*.²⁸

Od sredine 16. stoljeća sve je izraženiji *etnokonzesionalizam*, tj. spajanje etničkog i konfesijskog, tj. religijskog identiteta. Pojava je to čvrsto povezana s obnovom djelovanja *Srpske crkve* (Pečka patrijaršija 1557.) i procesom *katoličke obnove*. Etnokonfesijska identifikacija naročito je bila izražena na područjima pod jurisdikcijom Pečke patrijaršije, gdje se srpstvo sve više poistovjećivalo s pravoslavljem i obrnuto (*fide serviana*). Posljedica je to specifičnog duhovno-povijesnog razvoja srpskog pravoslavlja, koji je proizlazio iz "organičkog i harmoničnog" odnosa Crkve i države.²⁹ U ranome novom vijeku Srpska crkva je, kao baštinica i čuvarica srpskih srednjovjekovnih tradicija, stekla veliku etnoapsorpcijsku moć, pa je i njezin etnokonsolidacijski učinak na razvoj srpske predmoderne etnije bio od ključne i nemjerljive važnosti. Njezinim posredovanjem i akulturacija Vlaha na Tromeđi u srpski etnokulturni krug bila je uspješna i učinkovita. Širenjem osmanske države, širilo se i područje Pečke patrijaršije, koja je svoje nove eparhije na Zapadu organizirala prema osmanskom upravnom sustavu. U osmanskoj je Lici u prvoj polovici 17. stoljeća djelovala posebna *Ličko-kliška* eparhija u sastavu Dabro-bosanske mitropolije, koja je bila važan institucijski oslonac u procesu srpske etnokonzesionalizacije na području Tromeđe. Ipak, na području habsburške Like i cijele *Gornje krajine* (Karlovački generalat) tradicionalni će se etnokonzesionalni srpski identitet potpuno učvrstiti tek nakon 1695., kada dobiva nove institucijske temelje kroz djelovanje *Zrinopoljske* i *Ličko-krbavske eparhije* (poslije objedinjene u *Gornjokarlovačkoj eparhiji*).³⁰

28 Pojam religije kao zborišta etniciteta rabi Emil Heršak u svojim istraživanjima različitih sociopovijesnih tipova etničnosti. Židovi predstavljaju tipičan primjer gdje etničnost dobiva osnovni impuls i značenje u religiji, a bliski su im i armenski, koptski i srpski primjeri proizašli iz "miletskih" zajednica u Osmanskom Carstvu. Usp. HERŠAK 1991:357

29 BOGOVIĆ 2000:78-79.

30 Upravo iz Like potječe intrigantno svjedočanstvo o starom i novom tumačenju srpstva koje se javlja na razmeđi epoha u drugoj polovici 18. stoljeća. Naime, protoprezbiter krbavski (korenički) Stojan Šobat sastavio je u Debelom Brdu kod Bunica 1772. vjeronaučni priručnik, katekizam (tiskan u Veneciji 1813. pod naslovom *Nauka hrišćanska*), u narodu poznat kao *Vopros* (po prvoj riječi "vopros" – pitanje, na što slijedi "otvjet" – odgovor). Na početku te didaktične knjižice autor daje definiciju pojma "Srbin": u prvom odgovoru ona još podsjeća na staru, tradicionalnu identifikaciju srpstva s pravoslavljem (*Vopros: Kto jesi ti? – Otvjet: Az jesm čelovjek, Serblin, hrišćianin*), dok se u drugom odgovoru nazire sasvim novo shvaćanje koje gotovo da se podudara s modernom nacionalnom svijesću (*Vopros: Po čemu zoveš se Serblin? – Otvjet: Zovem se po rodu i slovu onih ljudi od kojih proishodim, a koji imenuju se Serbli*). Neki povjesničari (npr. Ferdo Šišić, Milan Radeka) spremni su Šobatu pripisati jasan osjećaj

Zbog svojeg univerzalizma, "partikularni" etnokonfesionalizam nije bio izravno prisutan u Katoličkoj crkvi. Međutim, neizravna posljedica djelovanja u duhu posttridentske katoličke obnove bila je također duhovnokulturna homogenizacija katoličkih zajednica. Ona je u situaciji interkonfesionalnih suprotnosti i sukoba pogodovala procesima međuetničke diferencijacije i polarizacije. Posebice u graničnim dijelovima katoličkog areala, kojemu je pripadala i Tromeđa, konfesijski je katolički element poprimao stanovite etničke značajke.³¹ Upravo pod utjecajem katoličkog konfesijskog identiteta u graničnim društvima i kulturama na prostoru od Jadrana do Drave oblikovale su se osobite etničke formacije, u stručnoj literaturi poznatije kao *krajinske etnije*.³² Riječ je o etničkim i subetničkim konfiguracijama poput *Predavaca* u Varaždinskom generalatu, *Bunjevaca* na širem području Tromeđe, ili raznolikih uskočkih skupina od kojih su svakako najznačajniji *žumberački uskoci*.³³ Kao

nacionalne pripadnosti, znači i 20-ak godina prije Francuske revolucije za koju se veže postanak moderne nacije. U svakom slučaju ovaj je "korenički protopop" na neki način pretekao prosvjetitelja Dositeja Obradovića, koji se obično smatra prvim glasnikom modernoga srpstva. Nažalost, nema mnogo istraživanja koji bi pobliže rasvijetlili kako se dogodila ta semantička promjena. "Posvjetovčenju" srpskog imena tek su djelomično mogle pridonijeti srpske narodno-crkvene privilegije i institucije poput narodno-crkvenih sabora, jer su sve te "etnarhijske" strukture istodobno imale svoju snažnu konfesijsku dimenziju. Političkoj sekularizaciji srpstva možda je najviše pridonijela habsburška prosvjetiteljsko-apsolutistička politika, koja je na temelju istih "srpskih privilegija" s kraja 17. stoljeća, od 1745. konstituirala "ilirsku naciju" kao zaseban politički narod, izuzet od ugarskog (i hrvatskog) političkog naroda. Ilirsko ime, doduše, nikada neće zaživjeti među Srbima, ali ta je epizoda mogla pridonijeti političkoj sekularizaciji srpstva u Monarhiji, koja je do punog izražaja došla 1790. na Temišvarskom saboru, na kojem se već jasno razlučuje pripadnost vjerozaku od pripadnosti narodu.

- 31 Španjolska, Poljska i Irska tipični su primjeri iz ranoga novog vijeka, gdje je pripadnost katoličkoj konfesiji na granici prema vjerski drugom učvrstila etničku konsolidaciju. O specifičnim etnokonfesijskim transformacijama u sklopu fenomena "katoličanstva na granici", više pogledati u: HERŠAK 1991:346.
- 32 O pojmu krajinska etnija pogledati u: HERŠAK 1998:114-115.
- 33 Poseban uskočki identitet Žumberčana izveden je zapravo iz njihova posebnog etnokonfesijskog identiteta. Grkokatoličanstvo ("unijatstvo") razlikovalo ih je distingviralo i udaljilo od sociokulturno i etnojezično srodnih srpskopравoslavlnih ("nesjednjenih") vlaških krajišnika, kao što ih je razlikovalo od socijalno i etnografski distinktivnog rimokatoličkog okruženja. Žumberak ili tzv. "Uskočka gora" od 16. stoljeća u jezičnom i tradicijskom smislu predstavlja štokavsko-dinarsku enklavu okruženu hrvatskim kajkavskim zajednicama Brajaka, Majdaka i Bezjaka iz karlovačkog Pokuplja i plešivičko-samoborskog Prigorja (njima treba dodati i zajednice kajkaviziranih čakavaca oko izvora Kupčine, tzv. žumberačke Šokce), te kranjskim skupinama Gorjanaca, Dolenjaca i Belokranjaca. Slična subetnička konfiguracija nije se mogla razviti kod primorskih, odnosno senjskih uskoka, ne toliko zbog njihove heterogenosti (prebjezi s

posljedica sve većeg useljavanja i jačanja srpskopравoslavnog elementa na području Karlovačkog generalata (Hrvatska i Primorska krajina) tijekom 17. stoljeća, i hrvatsko je ime, osim svojih političko-teritorijalnih, staleških i etničkih značenja, postupno poprimalo konfesijsko, tj. katoličko obilježje. Tome su umnogome pridonijele eklezijalne strukture, prije svega Senjska crkva, koja je u svojem prostoru čuvala hrvatsku religijsko-kulturnu tradiciju i pod pojmom *Hrvat* sve više podrazumijevala katolika.³⁴

Podjela prema sociokulturnom naslijeđu. Početkom 18. stoljeća postojala je još jedna podjela, prema kojoj se vojnokrajiško stanovništvo od Jadrana do Kupe generalno dijelilo u dvije etnije – *hrvatsku* i *vlašku*. Za razliku od konfesijske podjele, u prvi plan su dolazili širi društvenopovijesni i kulturnopovijesni konteksti. Područje Karlovačkoga generalata bilo je susretište nekoliko tipova društava i kulturnih tradicija koje uvjetno možemo nazvati “starosjedilačkom” (*hrvatska*) i “doseljeničkom” (*vlaška*). U tom smislu *Hrvatima* su nazivani stari habsburški podanici (katolici), kako hrvatski čakavski starosjedioci u Krajini tako i doseljenici s vlastelinstava u vojnokrajiškom zaleđu (Vinodol, Gorski kotar i gornje Pokuplje u Hrvatskoj, Kočevsko i Bela krajina u Kranjskoj). Hrvatsku etnokulturnu grupaciju činila je agrarna populacija, koja se pretežno koncentrirala oko važnijih krajiških utvrda. Istodobno u njihovoj socijalnoj strukturi nalazimo više sličnosti i analogija s muslimanskim tvrđavskim stanovništvom s druge strane granice negoli s Vlasima, koje karakteriziraju disperzija i mobilnost. Socijalno gledajući, Hrvati su najvećim dijelom bili povojačeni seljaci, a manjim dijelom sitno plemstvo koje je svoju egzistenciju vezalo za vojnu službu u Krajini. U jezičnom smislu, riječ je pretežno o čakavcima, odnosno govornicima narječja s čakavskom osnovom. Model hrvatskih obitelji u 17. i početkom 18. st. nalikovao je srednjoeuropskom tipu nuklearnih (inokosnih) obitelji, dok im je tradicijska kul-

osmanskog područja, prebjezi s mletačkog područja, tzv. venturini, starosjedioci) koliko zbog nepostojanja kompaktnije uskočke naseljenosti, što je preduvjet da zajednica razvije svoje posebnosti. Naime, senjski uskoci živjeli su izmješano s ostalim stanovništvom u Senju i drugim mjestima Primorske krajine (npr. u Ledenicama, Brinju i Otočcu). To je pogodovalo njihovoj akulturaciji i spajanju s drugim elementima, prije svega hrvatskim (manje s bunjevačkim).

34 Zanimljiv primjer poistovjećivanja hrvatskog imena s katoličkom konfesijom, točnije s rimokatoličkim (gregorijanskim) kalendarom, nalazimo u zapisu na protokolu krštenih pravoslavne parohije u Perjasici (Kordun) iz 1751. “Da se zna kada se ukrade plavi vol Vudronja u Petrov post, uoči rvačke Vidove meseca juna trećeg, u podne, u sriedu.” (BORAK 2002:41).

tura u pravom smislu postala granična, u kojoj su se podjednako osjećali i prožimali utjecaji dinarskog, jadranskog, panonskog i istočnoalpskog areala.³⁵ *Vlasima* su nazivani nositelji patrijarhalno-pastoralne kulture dinarskog areala, neovisno o vjerskoj pripadnosti, odnosno sve stanovništvo u Generalatu koje je potjecalo od starijih i novijih prebjega s osmanskoga i mletačkoga područja. Bili su prepoznatljiviji po kulturnim osobinama (kultura “mrkog sukna i gusala”), jeziku (novoštokavština),³⁶ društvenoj strukturi i organizaciji (knežine), pastoralnoj ekonomiji (transhumanca) i značajkama proširene obitelji, tzv. zapadnobalkanskog tipa.³⁷ Vlašku atribuciju treba tek uvjetno shvatiti etničkom, jer se prije svega radi o referencijskom i višeznačnom povijesnom terminu. Naime, vlaško ime tada više označava društveni položaj i način života (ponegdje i vjersku pripadnost), nego što otkriva etnički sadržaj. Njihov doživljaj vlaškokog identi-

35 Nošnja hrvatskog stanovništva u 16. i 17. stoljeću prema podacima Cesare Vecellia, senjskog Anonima i Johanna Weicharda Valvasora (pisani izvori i likovni prikazi), primjer je interkulturalnosti, i društvene raščlanjenosti. Npr. hrvatsko vojničko plemstvo u Krajini odijevalo se po “ugarskom običaju”. A obični hrvatski Krajišnici – poput haramija – nalikovali su osmanskim martolozima i Vlasima. Kulturna raznolikost posebno je izražena u pokrivalima za glavu. Tako nalazimo: kape s krznenim obodom na preklap kakve je nosilo ugarsko-hrvatsko plemstvo i uskočki starješine (obično okićena perjanicom ili čelenkom), tursko-tatarske kalpake, alpske klobuke, dinarske crvenkape, krivokape “hrvatke”, mediteransko-levantinske berite ili rakčine itd. Više o toj temi pogledati radove Marijane Gušić (“Nošnja senjskih uskoka.” u: Senjski zbornik. 5, Senj, 1971., 9-120; “Starinska lička nošnja.” u: Lika u prošlosti i sadašnjosti. Karlovac, 1973., 173-209).

36 Vlasi su bili nositelji novoštokavskog najrječja ijekavskoga i ikavskoga tipa (“hercegovački idiomi”), pred kojim je u 16. i 17. stoljeću uzimala čakavština u Hrvatskoj, kajkavština u gornjoj Slavoniji te staroštokavština u donjoj Slavoniji, dijelovima Bosne i Srbije. Kulturni i ekonomski sustav Vlaha imao je važnu ulogu u prodornosti i jednodolnosti njihova novoštokavskog narječja. Naime, pokretna ekonomija vlaških stočara i ostale njihove migracijske “sposobnosti”, omogućili su širenje novoštokavskog idioma i održanje njegove jezične jednodolnosti na širokim prostorima kojim su se kretali. Npr. novoštokavština ličkih Bunjevaca i njihovih srodnika iz zapadne Hercegovine i danas pokazuje veoma male razlike. To svakako nije bilo moguće u ratarskim društvima kod kojih je dugotrajno naseljavanje u selima poticalo zaseban razvoj lokalnih idioma (istarska uzrečica “Svaka vas ima svoj glas” može se primjeniti na hrvatsku čakavsku sredinu u Lici).

37 Sociohistorijski pojam balkanskog ili zapadnobalkanskog patrijarhata promovirao je i razradio austrijski povjesničar Karl Kaser. Prema njegovu tumačenju, riječ je o posebnoj vrsti europskog patrijarhata, oblikovanog u specifičnim uvjetima pastoralne ekonomije zapadnog Balkana, odnosno dinarskog etnokulturnog pojasa. U Kaserovoj interpretaciji balkanski se patrijarhat temelji na dvije bitne komponente: prvo, riječ je o sustavu patrilinearosti, patrilokalnosti i uređenja zasnovanog na pravima muškaraca, dok drugi sklop elemenata uspostavlja hijerarhiju među muškom polovicom stanovništva, gdje se osigurava autoritet starijih generacija nad mlađim. Usp. KASER, Karl. Hirten, Kämpfer, Stammeshelden. Ursprünge und Gegenwart des balkanischen Patriarchats. Wien-Köln-Weimar, 1992.

teta (*vlaška nacija, vlaški sinovi*) bio je prije svega izraz njihove sociostatuse posebne, pri čemu je vlaško ime bilo zalag očuvanja društvenopravne tradicije, tj. pripadajućih im prava i povlastica.³⁸

Marko ŠARIĆ
**Predmoderne
etnijske u Lici i
Krbavi prema popisu
iz 1712./14. godine**

Tradicionalna podjela predmodernih etnija u Lici i Krbavi. Dok su konfesijska i opća sociokulturna obilježja smanjila identitete na dualnoj osnovi, tradicijska (pučka) paradigma podijelila je stanovništvo Like i Krbave na pet predmodernih etnokolektivita: *Hrvate, Vlahe, Bunjevence, Kranjce i Turke*. Riječ je o pučkoj (anafalbeteskoj) percepciji identiteta – percepciji *odozdo* – u kojoj prepoznajemo konfesijsku strukturu, sociokulturnu morfologiju granice, utjecaje elita te refleksije “seljačkog mentaliteta” sklonog socijalnoj fragmentaciji i izolaciji. Riječ je o percepciji *drugog* na način koji je običnom puku (u narodu) bio prepoznatljiv i razumljiv, a koji je uključivao: vjersku pripadnost, jezik, model obitelji, način života, gospodarske aktivnosti, društveni položaj. Tablica br. 1 pokazuje da se radi o podjeli koja je sublimirala mnoge kriterije vrednovanja jednog predmodernog etnokolektivita, odnosno uključivala je najvažnije etnodiferencirajuće čimbenike koji su tvorili identitete tradicijskih zajednica i utvrđivali osobitosti neke populacijske skupine na ličko-krbavskom prostoru oko 1700. godine.

38 Percepciju o postojanju dvaju naroda podjednako su dijelili i viši i niži slojevi krajiškog društva, narod i elita. U poznatoj adresi iz 1709. godine izaslanici naroda iz Like i Krbave istupali su kao glavari Vlaha i Hrvata moleći vojno povjerenstvo da ih oslobodi komorske uprave (Mi sdola potpisani iz Like y Kerbave glavari Vlasi y Hervati svidočimo y savezujemo se s ovim nassim imenom...). I među elitom na sličan se način pristupalo etnokulturnom “dualizmu” u Krajini. Barokni polihistor J. W. Valvasor u svom poznatom djelu *Die Ehre des Herzogthmus Krain* iz 1689. godine u kojem je dao prvi sustavni etnografski opis kranjsko-hrvatskog područja, razlikuje u Hrvatskoj i Primorskoj krajini dvije etnije: Hrvate i Vlahe (koje naziva još i Uskocima i Morlacima). Dok je Hrvate prikazao kao heterogenu društvenu skupinu sastavljenu od Krajišnjika, kmetova i plemića, Vlasi su bili jedinstveni u svom vojnokrajiškom statusu. Premda Vlahe tretira kao etnokulturnu cjelinu ističe i njihove međusobne konfesijske razlike (Vlasi su u nekim selima dobri rimokatolici, a ponegdje imaju svoju, gotovo po grčkom načinu uređenu vjeru...), dok ih u političko-teritorijalnom smislu dijeli na naše (tj. kranjske), hrvatske i turske Vlahe. Njihov štokavski jezik naziva vlaškim (*die Walachische Sprache*) koji je uvelike blizak im der Dalmatischen oder Schlavonischen Sprachen. I zapovjednik Karlovačkog generalata Johann Joseph von Rabatta u svojim je izvješćima i spisima, koji su nastali tijekom njegova zapovijedanja od 1709. do 1730. godine, stanovništvo Generalata dijelio prema “etnokulturnom ključu” u hrvatsku i vlašku etniju. I on je pod pojmom Hrvata i Vlaha podrazumijevao dvije različite tradicijske zajednice: Hrvat je stari habsburški podanik, Vlah je bila opća oznaka za sve koji su dolazili ili bili porijeklom s područja pod osmanskom vlašću, bez obzira na vjeru. Čak i bivši “lički Turci” koji su pokatoličeni krajem 17. stoljeća u jednom se Rabattinom izvješću nazivaju “novokršteni Vlasi” (*neügetaufften Wallachen*). Usp.: SHK III:250, LA-ZANIN 2002: 102.

Tablica 1.

Etnodiferencirajući čimbenici "peterostrukog naroda" Like i Krbave

Etnija	Hrvati	Bunjevci	Turci	Kranjci	Vlasi
konfesija	rimokato- lička	rimokato- lička	rimokatolička (<i>neofiti</i>)	rimokatolička	srpskopravo- slavna
idiom	srednjoča- kavski (ikavsko- ekavski)	novoštokav- ski ikavski <i>zapadnoher- cegovački</i>	novoštokavski ikavski <i>zapadnobosa- nski</i>	kajkavski <i>goranski</i> ; kajkavsko-ča- kavski	novoštokavski ijekavski <i>istočnoherce- govački</i>
model obitelji	inokosni	prošireni	pretežno inokosni	inokosni	prošireni
kulturni areal	pretežno dinarski i jadranski	dinarski	pretežno dinarski (s elementima orijentalnog)	istočnoalpski i panonski (subareali oko gornje Kupe)	dinarski
socioekonom- ski milje	agrarni	pastoralno- agrarni	agrarni	agrarni	pastoralno- agrarni
oblici samouprave	sučije	knežine	-	sučije	knežine

Već je u uvodu istaknuto kako je senjsko-modruški biskup Martin Brajković u svojem izvješću iz 1702. godine vjerno prenio pučku percepciju etničkih identiteta, tj. tradicionalnu podjelu ličko-krbavskog stanovništva na pet etnija. Ipak, valja primjetiti da Brajković, premda ističe etničku mozaičnost Like i Krbave, u sintagmi *quinduplex populus* koristi jedninu "narod". Ispada da je za njega stanovništvo Like i Krbave više heterogena cjelina negoli etnički konglomerat. Brajković je ovdje očito uvažavao historijsko-geografske aspekte identiteta, ističući važnost zemaljskih, teritorijalno-političkih okvira kao čimbenika povezivanja jedne plurietničke zajednice.³⁹ I na ovome primjeru možemo vidjeti kako je i geografija bila važna sastavnica i odrednica kolektivnih i pojedinačnih identiteta.

a. Hrvati. Hrvatsko stanovništvo u Lici i Krbavi početkom 18. st. možemo tek uvjetno nazvati starosjedilač-

39 Sličnu peterostruku polietničku strukturu koja dijeli zajedničku pripadnost historijsko-geografskoj cjelini istarskog poluotoka, iznosi i novigradski biskup Giacomo Filippo Tommasini u svojem dijelu *De comentari storici-geografici della provincia dell'Istria libri otto* iz sredine 17. stoljeća. Istarske stanovnike biskup je svrstao u pet etničkih skupina: starosjedioci Talijani, starosjedioci Slaveni (Schiavi), doseljenici Morlaci, doseljenici iz Grada (Venecija) i doseljenici Furlani i Kranjci. (u: *Archeografo triestino*. 1837., 52-65; IVETIĆ, Egidio. *L'Istria moderna. Un' introduzione ai secoli XVI-XVIII*. Trieste-Rovigno, 1999., 131).

kim, kako ga je okarakterizirao Stjepan Pavičić, i to iz dvaju razloga. Prvo, hrvatski se rodovi ondje naseljavaju tek poslije 1689. godine i čine zapravo nove doseljenike. Drugo, etnodemografska struktura Hrvata pokazuje trojni karakter, od kojih je samo jedan starosjedilački, a druga dva su doseljenička. Hrvati su zapravo predstavljali kompozitnu strukturu čiju je jezgru činilo autohtono čakavsko stanovništvo. Ono se održalo tijekom 16. i 17. stoljeća oko glavnih krajiških utvrda (Otočac, Brinje, Senj, Ledenice, Ogulin, Tounj itd.), a s njima su se povezali i stopili pojedini ogranci vlaško-uskočkih (istočnih) i unutrašnjoaustrijskih, tj. kranjskih (zapadnih) seobnih struja. U svakom hrvatskom naselju, u većem ili manjem postotku, susrećemo te asimilirane vlaško-uskočke i kranjske doseljenike, koji su imali važnu ulogu u regeneraciji hrvatskog stanovništva u Karlovačkom generalatu.⁴⁰

b. Bunjevci. Biskup Martin Brajković u svojem opisu peterostrukog naroda Like i Krbave kao drugi narod spominje Bunjevce, o kojima iznosi sljedeće zapažanje: *Drugi su narod Bunjevci, sastojeci se otprilike od oko tisuću ljudi, inače najvrsnijih vojnika, koji, makar su katolici, no inače tvrde šije, ne trpe da im se nameću nikakve novine kako od klera tako ni od plemićkih službenika. Dapače, čim netko*

⁴⁰ Kao ogledan primjer uskočko-vlaškog i kranjskog "udomaćivanja" unutar hrvatske tradicijske zajednice mogli bismo izdvojiti poznate hrvatske krajiške obitelji Rupčić (Rubčić) i Cindrić koje su naselile i Liku krajem 17. stoljeća. Na Tromeđi je u 16. i 17. stoljeću zabilježeno više migracijskih struja, u kojima se susreću Rupčići. Senjski uskoci Rupčići potječu od Dmitra Rupčića, vođe martologa u Klisu, koji je 1586. godine nakon neuspjele protuosmanske urote prebjegao u Senj (prema tradiciji porijeklom su bosanski, tj. humski plemići, a njihov grb nalazi se u poznatome Korjenić-Neorićevu grbovniku iz 1595. godine). (Ljubović, 2003: 223) Dmitrovi su potomci početkom 17. stoljeća zauzimali istaknuta mjesta u senjskoj vojničkoj posadi (knez Mikula Rupčić i vojvoda Bartol Rupčić). Nakon 1618. godine raseljeni su u zaleđe, najviše u Brinje i Otočac, a jedan ogranak naselio se i u Ogulin. Druga seobna struja Rupčića dolazila je s mletačkog područja u zadarskom zaleđu. U popisu iz 1608. godine nalazimo ih među osmanskim prebjezima koji su naselili Posedarje, a stoljeće poslije u obližnjem Vinjercu spominju se i dvojica svećenika s tim prezimenom (fra Ante i fra Josip Rupčić). Ovi će se Rupčići krajem 17. stoljeća pomiješati s Bunjevcima i naseliti u Podgorju i Lici. Tako početkom 18. stoljeća nalazimo dvije grupacije katolika Rupčića – u Primorskoj krajini bili su dio hrvatske, a u Lici i Krbavi bunjevačke populacije. Cindrići su porijeklom iz Kranjske ili Gorice (prezime je zapravo nadimak nastalo od riječi cindra, što je žičano glazbalo karakteristično za alpska područja). U Ogulinu se pojavljuju u prvoj polovici 17. stoljeća zajedno s još nekim rodovima koji upućuju na migraciju iz unutrašnjoaustrijskih zemalja (npr. Erb, Kostelić itd.). Prema ispravi Vuka Krste Frankopana iz 1630. sa svojih 9 kuća Cindrići su već bili najbrojniji ogulinski rod (Bartol, Tomica, Ive, Juraj, Petar, Mate i Luka). Kao ogulinski Krajišnici doseljavaju se i u Liku krajem 17. stoljeća. U popisu u 1712. zabilježene su tri kuće Cindrića s ukupno 16 članova. U Ribniku ih je bilo u dvije kuće te jedna u Novom. (PLK:313, 329-330)

*počne govoriti o novom uređenju, spremni su na bunu. Taj je narod prije osamdesetak godina iz turskih područja uskočio u primorska mjesta, zvana Krmpote i Sveti Juraj, a zbog čega se nazivaju i uskocima. Smatraju ih dosta imućnim zbog mnoštva stoke i obilja zemlje. Zaboravili su svoje veoma bijedno stanje pod turskim jarmom i teže milom, ili silom, ostvariti svoje pravice. Stoga su u slučaju pobune sposobni dozvati čitavu Liku u pomoć...*⁴¹ U maniri etnokarakterologa Brajković nam ovdje iznosi dobro poznatu, gotovo stereotipnu sliku o Bunjevcima kao buntovnom i ratničkom narodu.⁴² Smatra ih posebnima po mnogo čemu: Vlasi su (*Valachi Bunyevacz*), ali katolički; katolici su, ali ne pokoravaju se uvijek autoritetu Crkve; za cara žele živjeti i umrijeti (*dumodo promoveatur salus animarum et servitium caesaris*) ali ne ustručavaju se krvavo obračunati s omraženim carskim povjerenicima. Sama njihova pojava pokazuje da se radi o katolicima s tradicijom koja ih znatno razlikuje od ostalih katolika na prostoru njegove biskupije. Njihova pak tradicijska, pastoralno-patrijarhalna kultura upadljivo je zajednička s tradicijama "shizmatičkih" Vlaha.⁴³

41 Alter populus est Bunyevacz, constans circiter mille hominibus, alias praestantissimis militibus, qui licet catholici sint, ast adeo durae cervicis quod nullam novitatem tam a clero, quam ab officialibus patiantur sibi imponi. Imo tumultus paratus est, cum incipiat aliquis de novo erigendi regimine loqui. Iste populus transaltavit ante octuaginta annos ex partibus Turcicis ad portos maritimos Kermpute et St. Georgius dictos, ex quo nomine appellantur Uskoki, quod idem est ac transaltatores. Mono bene habentur ob multitudinem pecudum et sufficientiam terrarum, obligique miserissimi sui status sub jugo Turcico, sui juris per fas et nefas praetendunt esse. Quare in casu tumultus totam Likam sciunt concitare in auxilium... (SHK III:214.)

42 Senjsko-modruški ili krbavski biskup Martin Brajković jedan je od prvih koji je uveo bunjevačko ime u javni diskurs. Više o tome u: ŠARIĆ 2008:25-30.

43 Istraživanje Bunjevaca kao tradicijske, predmoderne i prednacionalne zajednice trebalo bi početi od šest ključnih pretpostavki: a) prije svega, riječ je o supralokalnoj tradicijskoj zajednici koja je unatoč velikoj prostornoj disperziji dijelila zajedničko ime ("Bunjevac", "Bunijevac"), jezik (novoshtokavsko ikavsko narječje), sjećanje (predaja o "pradomovini"), vjeru (katoličanstvo) i neke elemente dinarske kulturne tradicije (npr. model proširene obitelji, svadbeni običaji, divani i prela); b) bunjevački fenomen izvira iz vlaških sociokonfesionalnih struktura na imperijalnom trogričju u prvoj polovici 16. stoljeća. Bunjevački se identitet formirao na mjestima dodira s vlaškoppravoslavnim elementom, unutar vlašskog komunikacijskog kruga, tj. izgrađen je na dihotomijskom modelu Bunjevci – Rkaći. Bitna sastavnica tih identiteta jest pojava etnokonfesionalizma, odnosno procesa jačanja vjerskog identiteta i konfesionalne kulture unutar vlaških društava, što je povezano s obnovom djelovanja Srpske crkve (Pećka patrijaršija 1557.) i procesom katoličke obnove. Katolička crkva – prije svega Bosanska franjevačka provincija na osmanskom području i Senjsko-modruška biskupija na habsburškom području – imala je znatan utjecaj u oblikovanju i razgraničenju bunjevačkog etničkog identiteta; c) bunjevački ranonovovjekovni identitet predstavljao je dinamičnu kategoriju, on se razvijao, širio i sužavao ovisno o povijesnim kontekstima prostora

Istražujući povijest seoba i naselja u Lici i Primorju, Stjepan Pavičić je u svojim radovima, koji već spadaju u klasična djela domaće historijske demografije i antroponimije, pokazao da su se s Bunjevcima intenzivno i kontinuirano miješali pojedini nebunjevački i nevlaški elementi. Riječ je o pojedincima i obiteljima koji su dolazili iz agrarnih društava, dalmatinskih distrikata i s otoka, s Kvarnera, vlastelinstava u Primorju (Vinodol, Bakar, Hreljin) i Gorskom kotaru (Brod-Moravice) iz senjske vojničke posade itd. Takvih "naturaliziranih" Bunjevaca i nije bilo tako malo.⁴⁴

Liku i Krbavu krajem 17. stoljeća naseljavaju tri bunjevačke migracijske struje: jablanačka, karlovačka i obrovačka. *Jablanačku struju* činili su bunjevački Krajišnici iz Primorske kapetanije (Krmpace, Krivi Put, Sveti Juraj, Jablanac), koji su prodirali na područje Pazarišta i Kosinja. Tu su seobu nadzirale vojnokrajiške vlasti, točnije kapetan Juraj Križanić. On je kao povjerenik Karlovačkoga generala 1690. izdao tzv. konfirmacijsko pismo (*patenat od kunfina*) jablanačkom knezu Lovri Milinkoviću, odobrivši mu naseljavanje Pazarišta (... *da bi mu dal dopušćenje, pedeset hiž dobrih i vernih junakov naseliti u Pazariščah u konfinu Novskom*).⁴⁵ *Karlovačku struju* činili su Bunjevci iz grupacije knezova Jerka Rukavine i Dujma Kovačevića. To su mletački prebjezi iz Ražanca i Vinjerca kod Posedarja, koji su 1683. iskoristivši nemire na mletačko-osmanskoj granici, prešli na drugu, habsburšku stranu Velebitskog kanala te naselili Karlobag i okolicu. Iz Karlobaga su se dalje širili u zaleđe, te su već 1686. preko Baških Oštarija počeli spontano prodirati u

kojim su se kretali. Ta se dinamika identiteta ogledala i u različitim percepcijama bunjevačkog etnonima, od deprecijativnog etnokonfesionalnog nadimka (npr. Dalmacija) do legitimnog pojma za jednu vjersku i etničku grupaciju (npr. bačka): d) jezgru bunjevačkih skupina činili su katuni katoličkih Vlaha doseljeni na širi prostor osmansko-mletačko-habsburške Tromeđe iz zapadne Hercegovine. Otuda proizlazi i temeljno proturječje prema kojem je bunjevački etnonim poznat u prostoru useljavanja, a nepoznat u ishodišnom području njegovih nositelja: f) seobe, ratovi, pobune i vjerske konverzije dinamični su čimbenici oblikovanja etničkog identiteta Bunjevaca. Sociokulturni fenomeni granice također su utjecali na povijesni razvoj Bunjevaca, koje stoga možemo smatrati i "krajinskom etnijom". Seobe su ponajprije oblikovale bunjevačke identitete nejednakog intenziteta te podijelili bunjevačku zajednicu na četiri glavna ogranka: zapadnobosanski (osmanski), dalmatinski (mletački), ličko-primorski (habsburški) i podunavski (ugarški): g) bunjevački identitet bio je samo jedan od identiteta, supostojao je s drugim oblicima identiteta na sociostaleškoj razini (Vlasi, Morlaci, Krajišnici), razini lokalnih zajednica (sela, knežinsko-plemenskih formacija, satnija i pukovnija u Vojnoj krajini), političkih podaništava i pokrajinske ("zemaljske") pripadnosti. (ibid:19-20).

44 Među takve rodove kod primorskih Bunjevaca Pavičić ubraja; Biondiće, Grpce, Gržane, Jurčiče, Kocijane, Koliće, Lopce, Mažurane, Miškuline, Rupčiče, Smojvere, Škrgatiće itd. Više o tome u: PAVIČIĆ 1962.; PAVIČIĆ 1966:310-378.

45 SHK II:413-414.

Liku, na smiljansko područje, tada još u sastavu osmanske nahije Novi (“novski kunfin”).⁴⁶ Karlovaška migracijska struja susrela se s jablanačkom na rijeci Otešici, koja će tako postati razmeđe smiljanskog i pazariškog područja. Treća, *obrovačka struja* također je dolazila s mletačkog područja u Morlakiji (*Morlacca Veneta*, tj. Podgorje, Pozrmanje i Bukovica), a 1698. naselila je lovinačko područje u južnoj Lici. Lovinac je zapravo naseljen iz tri smjera: kapetan Stojan Kovačević vodio je bunjevačke doseljenike iz Šmiljana i Karlobaga, porkulab Petar Vrkljan iz Pazarišta i Jablanca, dok je knez Marko Anić bio na čelu bunjevačkih obitelji koje su pridošle iz okolice Obrovca i Starigrada. Tu bunjevačku migraciju, kao i općenito naseljavanje južne Like, valja promatrati u kontekstu habsburško-mletačkih graničnih prijevora na Velebitu, Podgorju i Pozrmanju (posebice Zvonigrad), i nastojanja habsburških vlasti da u spornim područjima pridobiju “morlačko” stanovništvo na svoju stranu.⁴⁷

c. Turci. Pod Turcima se podrazumijevalo muslimansko stanovništvo koje se 1689. nije povuklo s osmanskim krajiškim snagama u Bosnu, nego je ostalo na starim ognjištima i – uvjetno rečeno – dobrovoljno konvertiralo u kršćanstvo, tj. katoličanstvo.⁴⁸ U službenim spisima nazivani su *pokrštenicima* i *novokršćanima* (*neochristiani*, *neofiti*), dok su u neslužbenoj komunikaciji i lokalnom žargonu uvijek bili poznati kao *Turci*. Tijekom Bečkog rata 1683.-1699. na više je strana, od Podunavlja do jadranskog zaleđa, zabilježeno pokrštavanje zaostalih muslimana, bilo pojedinačno (npr. zarobljenici) ili cijelih zajednica.⁴⁹ Međutim, pokrštavanje muslimana

46 I ta bunjevačka migracija odvijala se u ratnim okolnostima, ali su je pokretali i snažni ekonomski razlozi. Naseljavajući obje strane Velebita, Bunjevci knezova Rukavine i Kovačevića željeli su osigurati ljetne i zimske pašnjake, a time i osnovu vlastite egzistencije koja je bila u transhumanom stočarstvu. Upravo su ražanački Bunjevci neposredno pred početak Velikog bečkog rata, tijekom 1670-ih i ranih 1680-ih, bili u pravom malom ratu s udbinskim kapetanom zbog ljetnih pašnjaka na Velebitu, a bili su također umiješani u spor oko Starigrada u Morlakiji (Podgorju).

47 Habsburško-mletački spor dosegno u užarenu točku upravo 1698/99. godine kada su karlovačke krajiške čete preotele Zvonigrad. U Zvonigradu će biti osnovana posebna vojnokrajiška kapetanija, ponekad nazivana i “knin-skom”, što nedvosmisleno upućuje na teritorijalne pretenzije Habsburške Monarhije prema mletačkom posjedu u Dalmaciji. (O habsburško-mletačkim prijevorima krajem Bečkog rata više pogledati u: HOLJEVAC, Željko. “The Triplex Confinium in Habsburg-Venetian Relations at the End of the Seventeenth Century.” u: *Constructing Border Societies of the Triplex Confinium*. Central European University, Budapest, 2000., 117-140)

48 Ovdje treba odbaciti tendencioznu tvrdnju Vojina Dabića prema kojoj su pokršteni muslimani u Lici bili “zarobljenici” te su kao takvi “nasilno pokršteni”. (DABIĆ 2000:129-130).

49 Prema izvješćima bosanskih franjevaca upućenih u Rim početkom 18. stoljeća, “obratila” se tj. bila je krštena 1.601. osoba u Slavoniji i 184 osobe

u Lici po svojoj brojnosti i trajnim posljedicama iznimna je povijesna pojava. Postavlja se pitanje što je navelo toliki broj muslimanskih krajišnika u Lici na apostaziju (arp. *murted*), koja je prema islamskim vjerskim načelima strogo zabranjena (*haram*) i kažnjiva smrću. Zašto nisu postupili u skladu s tradicijom *muhadžira* (arp. izbjeglica, iseljenik), prema kojoj su bili dužni napustiti područje pod vlašću nevjernika (*dar-ul-harb*) i preseliti se na područje islamske države (*dar-ul-islam*). Promjena vjere i prihvaćanje novog "kaurskog" identiteta bili su u suprotnosti i s njihovim krajiškim "gazijskim" mentalitetom. Pravi odgovor na ta pitanja moći ćemo dobiti tek s boljim uvidom u društvene i druge odnose unutar muslimanskih tvrđavskih naselja u osmanskoj Lici, naročito u Perušiću. Naime, Perušić je bio najznačajnije pokršteničko naselje u kojem je ostalo i pokrtilo se i do četvrtine stanovnika.⁵⁰

Broj pokrštenika u Lici i Krbavi kontinuirano je padao. Prema tvrdnji komorskog upravnika Antonija Coroninija u Lici i Krbavi je 1689. godine pokršteno oko 1.700 muslimana.⁵¹ Od 1689. (pretpostavljenih 210 obitelji) do 1712. taj je broj pao na trećinu, pa i niže (vidi tablicu 2). Mnogi pokršteni su pred pritiscima, prijetnjama i nepravdama prebjegli u Bosnu i vratili se na islamsku vjeru, dok su se drugi preselili u Perušić koji je kao najveće "tursko" naselje pružao i najveću sigurnost pokrštenicima.⁵²

u Dalmaciji. Pokršteno muslimansko stanovništvo iz Vranograča koje je 1696. preseljeno u Kirin, predstavljalo je tek epizodu jer se ubrzo vratilo na islam nakon što je Karlovačkim mirom 1699. Vranograč ponovno pripao Osmanskom Carstvu. I muslimani u Gackom u Hercegovini bili su u jednom trenutku 1688. spremni nagoditi se s Mlečanima i prijeći na kršćanstvo (DŽAJA, Srećko. Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine. Mostar, 1999., 98; LOPAŠIĆ, Radoslav. Bihać i bihaćka krajina. Zagreb, 1890., 260-262; STANOJEVIĆ, Gligor. Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI-XVIII vijeka. Beograd, 1970., 348).

50 U Perušiću je poslije predaje utvrde 30. lipnja 1689. ostalo i pokrtilo se 50-ak muslimanskih obitelji, a 150 se povuklo preko Udbine u Bosnu. Na taj događaj podsjeća stara perušićka izreka: Posli Petrove dan, Turci površice odoše. Aluzija na snijeg i veliku hladnoću krajem lipnja zapravo je izraz pučke imaginacije, koja kroz elemente čudesnog i fantastičnog izražava svu dramatičnost događaja koji se duboko urezao u kolektivno pamćenje naroda perušićkog kraja.

51 SHK III:28-31.

52 "Tursko" stanovništvo bilježi veliki pad u ratnom razdoblju od 1689. do 1696. (vjerojatno oko 30%). Nakon kraće stagnacije novi veliki demografski pad od oko 65% bilježi u mirnodobskom razdoblju od 1701. do 1712. U Širokoj Kuli sasvim ih je nestalo, a tek je po nekoliko kuća ostalo u Buniću, Bilaju, Barletama, Budaku, Mušaluku i Ribniku. Lički pokršteni proživljavali su krajem 17. stoljeća vrlo teško razdoblje. Dok su kod muslimanskog stanovništva u Bosni bili obilježeni kao otpadnici od vjere (npr. tragičan slučaj zarobljenog Perušićanina Ivana Smerdeljovića u Bihaću 1691.), na hrvatskoj su strani još dugo smatrani sumnjivi i nepouzdati. Za obične Krajišnike, a napose Vlahe i Bunjevce njihove dojučerašnje podanike, bili su i ostali "Turci". Posebno velik antagonizam postojao je između Perušićana i Vlaha Kuljana i Bunićana koji su, vrativši se iz višegodišnjeg

Tablica 2.

Obitelji pokrštenih muslimana u Lici i Krbavi

Naselje	1696.	1701.	1712.
Bilaj i Barlete	23	19	3
Budak i Mušaluk	28	37	5
Bunić	10	8	1
Novi	28	16	9
Perušić	55	70	40
Ribnik	5	7	2
Široka Kula	12	12	-
Ukupno	161	169	60

d. Kranjci. Martin Brajković o četvrtom narodu u Lici i Krbavi donosi sljedeću primjedbu: *Četvrti je narod onaj koji iz obližnjih područja Kranjske dolazi da bi se naselio u krajevima Like i zato ih drugi zovu Kranjcima, a oni sami sebe nazivaju Hrvatima, za razlikovanje od ostalih. Taj je narod bio vičan seljačkom plugu, ali se baš ne ustručava svome posjedu pridodati ono što je odvojeno od njegova, što je tuđe. Kada se ti ljudi pobune, vrlo su zločesti, no u Lici nije bilo za to primjera...*⁵³ Iz toga opisa jasno se prepoznaju dvije percepcije identiteta: u očima drugih oni su Kranjci, sami sebe smatraju Hrvatima.⁵⁴ Taj dvojni hrvatsko-kranjski identitet posljedica je specifičnih etnokulturnih i sociodemografskih procesa koji su se događali na hrvatsko-kranjskom pograničju u ranome novom vijeku.⁵⁵

izbjeglištva u Primorskoj krajini, nastojali preoteti "tursku" zemlju koja je bila i ponajbolje kvalitete. Kuljanski i bunički pokrštenici su protjerani, a dva puta, 1696. i 1704. godine dolazilo je i do opasnih incidenata, koji samo što nisu su skorom raselili i Perušić. Na kraju je i sam car-kralj Leopold I. morao intervenirati Poveljom od 10. prosinca 1704. godine, kojom je zaštitio perušićke pokrštenike u uživanju svojih posjeda. (SHK III:238-239)

53 Quartus populus est eorum, qui ex patribus vicinioribus Carnioliae venit ad incolendas aliquas terras Licae, et ideo dicuntur Carnioli ab alliis illi vero se Croatas apellant, ad omnium aliorum distictionem. Iste populus fuit accuetus rusticano ingo, neque modo formidat discrete dominio contribuere. Quando insurgunt isti homines, sunt pessimi, exempum tamen non est datum in Lika. (Ibid:216).

54 Osim u Lici, Kordunu i Gorskom kotaru, etnik Kranjac u svojem predmodernom smislu rabio se i na području Istre. Stanovnici mletačkog dijela Istre nazivali su Kranjcima stanovnike iz slovenskog, a djelomično i hrvatskog zaleđa pod nadvojvodinom vlašću. Novigradski biskup Tommasini 1654. među pet naroda u Istri ubraja i Kranjce, za koje kaže da se ponajviše bave obrtom (većinom izradom i tkanjem tkanina, ali i ostalim obrtima, krojačkim, kovačkim, klesarskim, kamenarskim, bravarskim). U Labinu su "Kranjcima" nazivali stanovnike sela na zapadnim obroncima Učke i Čićarije. (BERTOŠA, Miroslav. Pisma i poruke istarskih rektora. Sv. I, Zagreb, 1979., 272)

55 Iseljavanja, preseljavanja i doseljavanja u prostorima oko Kupe trajala su puna dva stoljeća što se odrazilo i na etnokulturnu (i dijalektnu) hete-

Istraživanje ličkih (vojnokrajiških) Kranjaca valja početi od činjenice da je taj predmoderni etnik imao dvije semantičke razine: konfesionalnu i socijalnu.⁵⁶ Tako se o Kranjcima može govoriti u širem i užem smislu. *Kranjci u širem smislu* označavali su krajišku katoličku populaciju nevlašskog (nebu-njevačkog) porijekla u Karlovačkom generalatu. Riječ je o generalizaciji, često u tradicijskoj (oralnoj) komunikaciji na hrvatskom višegračju, gdje su pojedine populacije identificirane sa širim prekograničnim zajednicama i etnijama. Tako su osmanski katolički podanici (starosjedioci) u Bosanskoj krajini (Pounje i Posanje) nazivani *Mađarima*, stanovništvo mletačkog dijela Istre *Benečanima*, kao što je i etnički šaroliko muslimansko mnoštvo izjednačeno s *Turcima*. Genezu te pojave treba tražiti u strukturama krajiškog mentaliteta i viđenju drugotnosti na granici.⁵⁷ *Kranjce u užem smislu* činilo

rogenost koje i danas obilježavaju krajeve s obje strane granice (gornje Pokuplje i Gorski kotar, Bela krajina i Kočevsko). Kroz to je područje zapadne Hrvatske i južne Kranjske, omeđeno Žumberkom, Kočevskim Rogom, Snežnikom i Velikom Kapelom, prolazio glavni koridor osmanskih pljačkačkih pohoda iz Bosne. Stoga nije slučajno da je taj prostor postao pozornica brojnih migracija i susretište različitih tradicija, etničkih i kulturnih struja, jezika i narječja. To heterogeno etnografsko područje, oblikovano migracijama u ranom novom vijeku, presijecala je dugovječna povijesna granica na rijeci Kupi, hrvatsko-kranjska / ugarsko-rimskone-mačka, koja je ujedno bila glavni čimbenik razgraničenja identiteta.

- 56 Problem Kranjaca u Lici i općenito u Karlovačkom generalatu (Gornja krajina), još uvijek je u mnogome neistražen, povijesno neobrađen i neobjašnjen. Prvi je o njemu pisao Radoslav Lopašić, koji je kranjski etnik u Lici dovodio u vezu s rječju krajina (Kranjci, to jest Krajinci iliti Krajišnici, su starosjedioci u tih krajevih...). Fedor Močanin je u svojoj kratkoj studiji "Kranjci u Lici" tvrdio da se radi o hrvatskim povratnicima iz tadašnje vojvodine Kranjske, odbacivši tumačenja da taj naziv potječe od njihova kajkavskog govora ili porijekla iz hrvatskih pokrajina koje su graničile s Kranjskom. (MOČANIN 1986:7-10) Hrvoje Petrić pak ne isključuje mogućnost da se radilo i o doseljenicima iz drugih "krajina", raznolikog južnoslavenskog porijekla (vidi u ovom zborniku).
- 57 Snažna vojno-obrambena povezanost Hrvatske krajine i Kranjske (naročito od *Bručke libele* 1578.), u kojoj je hrvatski pogranični pojas funkcionirao kao "predstraža" Kranjske, djelovala je i na osmansku predodžbu prekograničnog *drugog*. Ta će osmanska pecepcija imati leksičku refleksiju u uopćavanju kranjskog imena kao zajedničke oznake za kršćansko (katoličko) stanovništvo hrvatskog krajiškog područja i njegova kranjskog zaleđa. Kranjski etnik je tako postao svojevrsnim etnokonfesionalnim nadimkom, kako za katoličke starosjedioci u hrvatskim krajinama, tako i za doseljenike iz kranjskog zaleđa. "Karniolizacija" je naročito izražena u muslimanskoj krajiškoj epici koja je baštinila i epsku tradiciju izbjeglih ličkih muslimana. U ciklusu muslimanskih epskih pjesama, riječ *Kranjac* redovito se javlja u značenju kršćanina (kaurina) iz Karlovačkog generalata, tj. hrvatskog Krajišnika. Takav primjer nalazimo u pjesmi *Smrt Mustaj-bega Ličkog*, u kojoj je opjevan povijesni događaj iz veljače 1676., kada je u okršaju s Krajišnicima karlovačkog vicegenerala Krste (Krištofora) Delišimunovića poginula legenda ličkog serhata, bihački kapetan Mustaj-beg Kasumović. U pjesničkoj interpretaciji Mustaj-bega su u *bogazi* (tur. klanac, tijesnac, teško prohodan put) iz zasjede zaskočili *Kranjci*, tj. karlovački Krajišnici:

je stanovništvo koje je u Liku i Krbavu "naseljeno s granica Kranjske" kako stoji u opisu iz 1696. (*Carnioliae confiniis eo translatorum incolarum*).⁵⁸ Riječ je o zavisnim seljacima koje je Dvorska komora počela naseljavati 1694. kad je Liku i Krbavu dobila u posjed i ondje počela uvoditi komorsko uređenje. Najviše kranjskih doseljenika dolazilo je s komorskih vlastelinstava u gornjem Pokuplju (bivši posjedi Zrinskih i Frankopana koji su konfiscirani 1670.). Naročito mnogo ih je dolazilo s vlastelinstva Brod-Moravice (*Cragnolini sudditti la maggior parte della signoria di Brod*), a znatno manje s vlastelinstva Bosiljevo i drugih feudalnih posjeda.⁵⁹ Etnička struktura Kranjaca bila je vrlo složena i primjer je složenih i dinamičnih procesa etničkih miješanja i prožimanja koji su obilježili hrvatsko ranonovovjekovlje. Osim *kranjskih starosjedilaca* i *kočevskih Nijemaca*, bilo je tu i mnogo potomaka *hrvatskih izbjeglica* i asimiliranih *uskočko-vlaških prebjega* koji su se doselili u Kranjsku. Gledajući povijesnodemografski, samo se za manji dio ličko-krbavskih Kranjaca može reći da je bio autohtonog kranjskog porijekla. U popisu iz 1712./14. takve "prave" Kranjce prepoznavamo po prezimenima: Čop, Delač, Grižnik, Mance, Podnar, Smole, Vidmar, Žagar, Žontar. Kranjci njemačkog porijekla uglavnom su dolazili s područja Kočevja, premda je bilo pojedinaca

...A na bega Kranjci navališe,
Na njega se oganj prilomio.

... A Memičić vesela mu majka,
On od bega otiskuje Kranjce.

(MIJATOVIĆ 1974:181) Od Turaka taj su običaj preuzeli njihovi podanici, Vlasi i Bunjevci, koji su ga prenijeli i na habsburšku stranu granice. Činjenica da su starosjedilački Hrvati i doseljeni Kranjci živjeli izmješano po ličkim selima još više je učvrstila tu percepciju.

58 SHK III:51.

59 Ibid:109. Vlastelinstvo Brod-Moravice sastojalo se od 10 seoskih sučija (judicatus): Belo, Brod na Kupi, Bukov Vrh, Crni Lug, Delnice, Gerbael, Moravice, Šajn, Turke, Veliko Selce. Turski pljačkaški pohodi krajem 15. i u prvoj polovici 16. stoljeća gotovo su sasvim depopulirali područje tog vlastelinstva. Prema popisu vlastelinstava Stjepana Frankopana Ozaljskog iz 1558., proizlazi da je na tom golemom području bilo naseljeno samo 16,5 selišta. Poslije Stjepanove smrti 1577. Zrinski su postali gospodari Brodskog vlastelinstva. U njihovoj režiji počelo je ponovno naseljavanje vlastelinstva krajem 16. stoljeća kada je slabila opasnost od turskih napada. Prve skupine doseljenika i povratnika s vlastelinstva Kostel u Kranjskoj, naselio je knez Juraj Zrinski u Brod na Kupi i Moravice 1590. godine. U Brodu je to bio stanoviti Ivan Marinić s "tovaruštvom", dok su u Gornje i Donje Moravice naseljeni Mate Pelegrinić, Juraj Šnepergar, Ambroz Prajdić i Juraj Ferderbar. Ti su doseljenici tražili da budu privremeno oslobođeni davanja uz obećanje da će ondy dopeliati liudi ki sze nasele. Pod istim je uvjetima iz Kranjske 1623. naseljena nova skupina seljaka u Dragi kod Gornjih Moravica, koju su činile obitelji Ivana Klobučara, Petra Šporčića, Matije Prama, Andrije Štajdohara, Jakoba Pramara i Jurja Šnebergera. Brodsko vlastelinstvo je 1641. imalo 86 selišta i oko 420 podložnika, a 1672. bilo je ondje već 613 podložnika. (ADAMČEK, 1980:532-533, STROHAL, 1993:78-79)

i s drugih strana. U vrijeme naseljavanja u Liku i Krbavu, ti su "njemački" Kranjci već bili potpuno slavenizirani, razlikovali su se još jedino specifičnom antroponimijom koja je podsjećala na njihove etničke i kulturne korijene. Riječ je o prezimenima: Fink, Kajfeš (Kaifess), Piršlin (Pirslin), Portner, Rožman (Rosmann), Šneperger (Schneberger), Špehar (Späher), Štajduhar (Staudocher), Štrk (Sterk). Najviše tradicionalnih (predmodernih) Kranjaca u Lici i Krbavi bili su potomci hrvatskih izbjeglica. Iseljavanje hrvatskog stanovništva u Kranjsku krajem 15. i tijekom 16. stoljeća bilo je dio velikih ranonovovjekovnih migracija izazvanih osmanskim provalama i osvajanjima. Hrvatska je migracija posebno izrazito utjecala na južni dio Kranjske (Bela krajina i Kočevsko), tako da je etnografski i jezično bitno obilježila cijelo to područje.⁶⁰ Krajem 16. i u prvoj polovici 17. stoljeća, nakon što je prošla neposredna opasnost od osmanskih provala (naročito nakon Dugog rata), počeo je obrnuti proces migracija. Vlastelinstava s hrvatske strane granice, u gornjem Pokuplju i Gorskom kotaru, demografski su se počela obnavljati i naseljavati stanovništvom iz susjedne Kranjske, među kojima je bilo i mnogo onih hrvatskog porijekla. Ta će migracijska struja donijeti sa sobom i osobine kajkavskog narječja (tzv. *goranska kajkavština*, koja je organski povezana s kostelskim govorom), odnosno iz međudijalektalnog kontakta s čakavskim narječjem nastat će brojni prijelazni kajkavsko-čakavski idiomski oblici karakteristični za područje

60 Etnonimska prezimena koja nalazimo u belokranjskim i kočevskim urbanima iz 16. i 17. stoljeća npr. Hrobat, Krabat, Hrvatini, Brinjac, Krbavac, dojmljivo svjedoče o intenzivnim etničkim strujama između Hrvatske i Kranjske. Seobe Hrvata u Kranjsku nisu bile samo stihijske, bilo je i organiziranog preseljavanja. Naime, mnogi hrvatski velikaši, poput knezova Blagajskih, Jurišića, Lenkovića, Kobasića stjecali su posjede u Kranjskoj, na koje su dovodili i seljake sa svojih ugroženih i devastiranih posjeda u Hrvatskoj. Frankopani su jedno vrijeme držali posjede s obje strane granice (Črnomelj, Metlika – Ozalj, Ribnik, Bosiljevo) te su prema potrebama preseljavali svoje podložnike i s jedne i druge strane Kupe. Petar Zrinski je oko 1650. svoje posjede oko Prezida i Čabra priključio Hrvatskoj, što je također djelovalo u smjeru prekograničnih migracija. Hrvatski će doseljenici u Kranjskoj s vremenom poprimiti dosta lokalnih obilježja, ali su se krajem 17. stoljeća jezično i etnografski još uvijek jasno razlikovali od ostalih predmodernih kranjskih etnija o čemu je slikovito svjedočio i Valvasor. On u svojem opisu stanovništva Kranjske navodi Hrvate kao treći i to vrlo brojnan narod (Treći dio stanovnika sastoji se od onih Hrvata, koji žive kod Metlike, Podbrežja, Vinice, Črnomlja i u mjestima oko njih. Ti se opet posebno odijevaju, naime kao pravi Hrvati, kao što je i njihov jezik pravi hrvatski). O Podbrežju (Freyenthurn) Valvasor bilježi: Ovdje svi nose hrvatsko odijelo, a isto je tako svuda raširen i hrvatski jezik a za područje Črnomelja čak kaže: ta nisu samo odjeća i govor hrvatski, nego je to također i zrak. U Kostelu i Krupi na Kupi pak ratari i seljaci koji naokolo stanuju, govore hrvatski i odjeveni su kao Hrvati. (VALVASOR II:221, XI:147, I:120, III:216-221)

gornjeg Pokuplja (npr. *bosiljevski govor*).⁶¹ Dugovječna politička granica na rijeci Kupi postat će ključan čimbenik u razgraničenju identiteta stanovništva na njezinim obalama: *kranjski Hrvati* s lijeve obale integrirat će se u slovensku etnički korpus, dok će se povratnici na desnoj obali (*hrvatski Kranjci*) priključiti hrvatskoj etničkoj zajednici. Subetničku grupaciju “hrvatskih Kranjaca” u Lici i Krbavi ponajprije obilježava antroponimija, koju prepoznajemo u srednjovjekovnim hrvatskim izvorima (npr. Modruški urbar) ili po nekim leksičkim osobinama (npr. prezimena s nastavkom – ac). U popisu 1712./14. toj skupini pripadaju prezimena: Brnčić, Bukovac, Bunčić, Dragšić, Ivančić, Juretić, Jurković, Klemenčić, Kruljac, Malnar, Marinić, Mihelčić, Naglič, Ožanić, Pavlić, Tomšić. Konačno, četvrtu kranjsku subetniju činila je uskočko-vlaška populacija. Riječ je o uskočko-vlaškim skupinama koje se nisu kompaktno naselile na novim područjima u Kranjskoj (npr. u selima na Žumberku ili Marindolu, Bojancima i Pribincima u Beloj krajini), nego su se tijekom seoba 1530-ih i 1540-ih rasuli i izmiješali s ostalim stanovništvom, kranjskim starosjediocima i hrvatskim doseljenicima. Među njima je bilo mnogo pravoslavnih kršćana, povratnika iz osmanskog sužanjstva te muslimanskih zarobljenika koji su, pokrstivši se, ostali živjeti u Kranjskoj. U popisu 1712./14. uskočko-vlaški Kranjci nose znakovita prezimena koja otkrivaju njihovo sociokulturno i etnojezično porijeklo (Abramović, Aleksić, Borčić, Busija, Butina, Crnković, Domitorivć, Ivković, Pozderac, Skender).⁶²

61 Jednako tako je i hrvatska migracijska struja znatno utjecala na formiranje belokranjskih govora. Hrvatski novodoseljenički govori posebno su izraženi u srednjobelokranjskom i južnobelokranjskom ili privrškom govoru (LONČARIĆ, Mijo. “Hrvatsko-slovenski jezični odnosi s dijalektoloških gledišta.” u: Hrvati u Sloveniji. Zagreb, 1997., 347-357)

62 Abramovići porijeklom su bili pravoslavni Vlasi koji su 1530. godine prebjegli s osmanskog područja i naselili se na Žumberku, tada na južnoj granici Kranjske. U popisu uskoka naseljenih u Žumberku 1551. spominje se Zorisav Abramović u selu Glušinji. Prema Strohalu, prezime Abramović prvotno je glasilo Obranović i također se susreće među uskočkim doseljenicima. Neki od Abramovića izdvojili su se i naselili na području Kostela odakle su na prijelazu iz 16. u 17. stoljeća preselili na vlastelinstvo Brod-Moravice. Među njima je vjerojatno bio i Petar Abramović koji se spominje 1657. u Gornjim Moravicama kao 85-godišnji svjedok pri utvrđivanju međa između brod-moravičkog, severinskog i bosiljevačkog vlastelinstva. Ta će se grana Abramovića pokatoličili i asimilirali i od Vlaha i uskoka postati Kranjcima. Umnogome sličan migracijsko-akulturacijski razvoj imali su i Domitrovići, i koji su također bili vlašskog porijekla. Među žumberačkim uskocima spominju se 1551. tri kuće Dimitrovića (Dimitrouitsch), ali nije sigurno pripadaju li i lički Domitrovići toj seobenoj struji. U svakom slučaju, spominju se od 1635. godine kao slobodnjaci na vlastelinstvu Bosiljevo. Te su godine Iliju Domitrovića knezovi Frankopani nadarili selištem u Osojniku. Ilija i njegov sin Mihajlo bili su pravoslavne vjere, dok se drugi sin Ivan već priznavao katolikom. Domitrovići se spominju i u urbaru iz 1650. godine kao slobodnjaci u bosiljevskim selima Zdihovu, Osojniku i Liplju (Mikula, Stipan, Paval). (ROKSAN-

e. Vlasi. Senjsko-modruški ili krbavski biskup Martin Brajković kao peti i ujedno najveći narod u Lici i Krbavi spominje “šizmatičke Vlahe” (*Quintus populus et maximus est Valachorum schismaticorum*).⁶³ O toj grupaciji vrijedi manjeviše sve što je već izneseno o vlaškom povijesnom fenomenu u njegovim etnokonfesionalnim i sociokulturnim dimenzijama. Srpskopравoslavni (“šizmatički”) Vlasi početkom 18. stoljeća predstavljali su zasebnu vjersku, etnojezičnu i kulturnu cjelinu. Srpsko pravoslavlje, novoštokavska ijekavština te pastoralno-patrijarhalna kultura dinarskog kruga, u kojoj je zadružna obitelj predstavljala osnovnu društvenu zajednicu, elementi su koji su ih činili prepoznatljivim i različitim u odnosu na okruženje. Povijesni ih izvori još od 1530-ih i prvih vlaških uskakanja na habsburško područje nazivaju i *Rašanima* ili *Srbima* (*Rasciani sive Serviani*). Dvoimeno ili troimeno označavanje vlaškopравoslavne populacije održalo se kroz cijelo 16. i 17. stoljeće, tako da se i u jednoj ispravi cara Lepolda I. iz 1700. govori o “vlaškom ili raškom narodu” (*Valachicae seu Rascianae gentis*).⁶⁴ Tek će opsežnija kulturnopovijesna istraživanja morati utvrditi u kojoj se mjeri radi o istoznačnicama, a u kojoj je mjeri riječ o distinktivnoj semiotici.⁶⁵ U svakom slučaju, srpsko-raške atribucije jasno upućuju na vezanost vlaških pravoslavnih skupina za širi srpski predmoderni etnokulturni korpus. Vlaške zajednice na hrvatskoj Tromeđi najvećim dijelom potječu iz hercegovačke “srpsko-vlaške” dijasporne, koja je u imperijalnom višegraničju imala poseban povijesni razvoj, različit od svoga “erskog” izvorišta.⁶⁶ Stoga i ličko-krbavske

DIĆ 2003b:29; HU:324, 328; Burić 1979:53) O uskočkoj ulozi u povijesno-demografskom razvoju Kranjske više pogledati u: JUŽNIČ, Stanislav, “Uskoki naši prednici.” u: Drevesa. Slovensko rodoslovno društvo. III/1, Ljubljana, 1996., 15-22.; KNEŽEVIĆ HOČEVAR, Duška, “Kri ni voda: potomci Uskokov ob slovensko-hrvaški meji.” u: Razprave in gradivo. 45, Ljubljana, 2004., 126-143.

63 SHK III:216.

64 Ibid:175

65 Raška je postala sinonimom za Srbiju još od 12. stoljeća kada je Raška oblast postala jezgra oko koje se formirala srpska srednjovjekovna država. Od tada mnogi susjedni narodi stoljećima su Srbe nazivali Rašanima. Međutim, u ranonovovjekovnim izvorima primjetne su i neke semantičke razlike. Dok je srpska atribucija gotovo u pravilu imala etnokonfesionalnu konotaciju (“srpskopравoslavni narod”), raško ime poprimilo je šire transkonfesionalno značenje, te se ponekad odnosilo i na neke katoličke zajednice, primjerice Bunjevce.

66 Krajiški tip je uz erski glavni predstavnik dinarske etnografske cjeline unutar srpskog etničkog korpusa. Dok se erski tip razvio iz hercegovačko-crnogorskih tribalnih struktura (matican u istočnoj Hercegovini proširio se preko Starog Vlaha po istočnoj Bosni, zapadnoj Srbiji i Sumadiji), krajiški izvire iz “hercegovačke dijasporne”. Taj tip je u ranonovovjekovnim zapadnim “krajinama” dobio konačan povijesni oblik (Bosanska i Hrvatska krajina, krajine u Dalmaciji, Slavonska vojna krajina i osmanski serhat u Slavoniji ili tzv. “Mala Vlaška”).

pravoslavne Vlahe možemo smatrati svojevrsnom krajin-
skom etnijom ili subetnijom, tj. jednim od mnogoslojnih i
mnogocentričnih aspekata koji su oblikovali predmodernu
srpsku etničku zajednicu.

Najznačajniju vlašku skupinu činila je povratnička po-
pulacija koja je po izbijanju Velikog bečkog (ili Morejskog)
rata, u razdoblju od 1684. do 1689., izbjegla iz osmanske
Like na susjedni habsburški i mletački teritorij, da bi se od
1690., spontano ili organizirano, počela vraćati u stari, od
Turaka oslobođeni zavičaj.⁶⁷ Većinu koreničkih, buničkih i
kuljanskih Vlaha činili su tako povratnici koji su nekoliko
godina bili smješteni u privremenim zbjegovima u Primor-
skoj krajini. Te će zajednice tražiti i dobiti od krajiških vla-
sti tzv. "konfirmacijsko pismo". Njime su im bile potvrđene
njihove ranije zemlje i međe seoskih atara (npr. u kolovozu
1690. knezovi Jovan Drakulić i Milin Lalić za Korenicu, te
knez Vujasin Mileusnić za Široku Kulu). Većina pak vlašskog
stanovništva u naseljima pod Velebitom, u Gračacu, Raduču,
Metku, Počitelju i Divoselu potječe od povratnika s mletač-
kog područja u sjevernoj Dalmaciji. S vlaškim povratnicima
u Gračac 1690. nakratko je došla i mletačka vlast, a 1695.
u seobi iz Dalmacije na područje Metka s narodom dolazi
i dabro-bosanski mitropolit (vladika) Atanasije Ljubojević.
Osim povratnika, Liku i Krbavu tada naseljavaju druge
vlaške skupine. Zbog uvođenja desetine i drugih nameta, i
druge su vlaške (morlačke) obitelji od 1690. napuštale mle-
tačko područje u Dalmaciji i prelazile u Liku pod habsbur-
šku vlast. Nakon što su u lipnju 1699. hrvatske krajiške čete
Mlečanima preotele Zvonigrad, u sastav ličko-krbavskog
stanovništva ušle su i neke obitelji iz skupine *Vlaha Bjela-
jaca*.⁶⁸ Bili su naseljeni pretežno u Zrmanji i Popini. Među
novim doseljenicima bilo je mnogo onih koji su dolazili iz
vlaških sela s područja Karlovačkog generalata (Brinje, Br-
log, Dabar, Plaški, Vilić). Pojedine obitelji *Vlaha Usoraca*
ili *Vilićana* priključile su se koreničkim Vlasima i naselile
po krbavskim selima (među njima i usorska glavarska obi-
telj Mandić koja je dobila posjede u Jošanima). U popisu iz
1712. spominje se i jedna posebna, posve mala skupina tzv.
Starovlaha. Radilo se ukupno o deset obitelji (po jedna u
Buniću i Mogoriću i osam u Gračacu), od kojih je njih devet

67 Na temelju izvora u kojima je točno navedeno mjesto porijekla raseljenih
Vlaha može se ustvrditi da se iz Like i Krbave samo u godini 1685. prese-
lilo u Mletačku Dalmaciju najmanje 1.687 vlaških obitelji, a u Karlovački
generalat 531 obitelj. (DABIĆ, 2000:121)

68 Riječ je o vlaškoj skupini koja je 1692. iz Bjelaja u Bosni uskočila na mle-
tačko područje, naselivši Plavno, Zrmanju, Pađene, Mokro Polje i Oton.
Bilo ih je ukupno oko 5.000, od kojih 1.300 sposobnih za oružje, a pred-
vodili su ih knezovi Pavle Đurić, Nikola Pirić i Todor Zorić. (DESNICA,
Boško, Istorija kotarskih uskoka. Sv. II, Beograd, 1951., 285-287)

bilo u statusu bezemljaša. Kaser pretpostavlja da je riječ o doseljenicima iz kadiluka Stari Vlah u Srbiji, koji su sudjelovali u velikoj seobi 1690., ali se nisu pridružili iseljencima u južnu Ugarsku nego su otišli u Liku.⁶⁹

Marko ŠARIĆ
**Predmoderne
etnije u Lici i
Krbavi prema popisu
iz 1712./14. godine**

Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./1714.

Svi popisi stanovništva, i modernog i predmodernog razdoblja, imaju isti cilj – registrirati promjene u nekoj populaciji. Ranonovovjekovni cenzusi – poput mletačkih *anagrafa*, osmanskih *deftera*, habsburških vojnokrajških *konskripcija*, hrvatsko-slavonskih *urbara* – također su nastali iz istih potreba za fiskalnom i vojnom evidencijom, tj. u svrhu prikupljanja poreza i vojnog novačenja. To je odlika i popisa “zemalja i ljudi” u Lici i Krbavi iz 1712./1714. (*Conscriptio terrenorum et hominum beeder graffschaften Lika vnd Corbavia*). Popis je nastao u povodu priključenja područja Like i Krbave kao posebnog distrikta (velika kapetanija) Karlovačkom generalatu 1712. godine, kako bi se dobio što bolji uvid u vojni i agrarni potencijal te novoustrojene vojnokrajške oblasti. U tom smislu utvrđivanje broja naseljenih obitelji, njihovih zemljišnih posjeda i broj raspoloživih vojnosposobnih muškaraca (“puškari”) bili su osnovni motiv konskripcije. Povjerenstvo na čelu s ličkim velikim kapetanom grofom Raimundom von Attemisom i povjerenikom J. F. Edlerom zu Lebenggom bilo je ovlašteno za provedbu popisa, koji je realiziran u veoma kratkom roku od 40 dana (Povjerenstvo je počelo s radom 20. rujna u Korenici, a posao je završilo, vjerojatno 30. listopada u Novom).⁷⁰ Budući da je područje Smiljana tek 1713. izdvojeno iz sastava Grada Karlobaga i priključeno velikoj kapetaniji Lici i Krbavi, za to je područje dodatno proveden popis u srpnju 1714. Rezultati popisa iz 1712. sastoje se od dva dijela (detaljni i sumarni iskazi), te su ujedno jedini tako opširan sačuvani vojnokrajški popis.⁷¹ Popis je prije svega dragocjen izvor za istraživanje društvene, ekonomske i demografske povijesti Like i Krbave u drugoj polovici 17. i početkom 18. stoljeća. Bogat raznim podacima, posebno je značajan izvor za istraživanje povijesti obitelji, kao i za mikrohistorijska, antroponimijska,

69 KASER 2003: 21.

70 Ibid:14.

71 Detaljni rezultati popisa sačuvani su pukim slučajem. Popis je vjerojatno zaboravljen pri prijenosu arhivske građe 1846. iz Graza u Beč čime je izbjegao škartiranje. Danas se nalazi pod signaturom 1712-X-268 u fondu Miscelanea unutrašnjoaustrijske Dvorske komore u Zemaljskom arhivu u Grazu. (Ibid:14) Zahvaljujući trudu kolega Karla Kasera, Hannesa Granditsa, Siefrieda Grubera, Drage Roksandića i Sanje Lazanin, popis je obrađen i objavljen 2003. u nakladi SKD Prosvjeta iz Zagreba.

toponimijska i općenito onomastička istraživanja. Popis Smiljana i Brušana sa svojom se sumarnom strukturom podosta razlikuje od onog iz 1712. (ne navodi se zemljišni posjed, navode se samo imena kućedomaćina). Međutim, za povijesno-demografska istraživanja to je jednako vrijedan izvor.

Metodološki pristupi, problemi i ograničenja protostatističkog cenzusa. Popis Like i Krbave iz 1712./14. važan je izvor i za proučavanje etničnosti. Ipak, nameće se pitanje koliko je jedan protostatistički popis iz 18. stoljeća vjerodostojan i pouzdan kad je u pitanju istraživanje etničke strukture i etničnosti općenito. U to vrijeme podaci o etničkom porijeklu ili materinskom jeziku popisnika, nisu postojali niti su bili relevantni. U središtu zanimanja bili su, kao što je istaknuto, vojni potencijal i zemljišni posjed, tj. socioreligijski i vojnoekonomski populacijski aspekti.

U popisu 1712./14. postoji nekoliko različitih kriterija podjele stanovništva, iz kojih se tek posredno može prepoznati i njihov etnički sadržaj. Prvi i najvažniji kriterij jest podjela prema konfesionalnoj pripadnosti. Stanovništvo se dijelilo na katolike (*Chatolici, Catholiken, Römisch Catholischen*) i pravoslavce (*Schismatische Wallachen, Walachi, Wolochi*). Prema imovinsko-pravnim razlikama postojala je podjela na posjednike zemlje i bezemljaše (*prezzemlaken*). S obzirom na društvenu hijerarhiju i sociostatusne razlike, stanovništvo se dijelilo na časničke i starješinske (glavarske) obitelji i puk, dok su pripadnici svećeničkog staleža redovito dolazili iz časničko-starješinskih obitelji. Konačno, u završnom izvješću ovlaštenog Povjerenstva od 7. svibnja 1713. na više mjesta stanovništvo se promatra i kao jedna cjelina, kao "krajški narod" (*gräniz Vollkh, gräniz Soldaten*). To se može tumačiti i kao prva naznaka usmjeravanja identiteta prema vojno-pokrajinskoj pripadnosti.

Etničke se atribucije u popisu rijetko susreću i obično se ne koriste u smislu etničke identifikacije. Najčešće se pojavljuje vlaško ime ali primarno kao etnokonfesionalna oznaka (*Walachi, Wolochi, Wallachen, Vlasi, Stari Vlasi*, u jednom slučaju i *Murlaken*). Riječ je o istoznačnici za šizmatike, tj. pravoslavni kršćanin. Bunjevački etnik (*Bunieuacz*) spominje se samo jedanput, i to u Lovincu.⁷² Etonim *Kranjac* javlja se tri puta, kao nadimak ili prezime osoba koje su konvertirale s katoličanstva na pravoslavlje.⁷³ Za stanovitog Marka Kranjca u Mekinjaru popisivač izričito kaže: *Marko Kragnaz Ein Chatolischer vorhin vnd nun*

72 U Lovincu je upisan kao bezemljaš Vid Modrich Bunieuacz doseljenik iz Šugarja, starinom Krmpočanin (dossal od Sugria iz Kernpota). (PLK, 264).

73 Bezemljaši Marko Kranjac u Mekinjaru i Grgo Kranjac u Zrmanji-Popini, te Jurica Kranjac u Jošanima.

aber Woloch.⁷⁴ I hrvatsko se ime vrlo rijetko pojavljuje, a izjednačeno je s pojmom katolik, npr. kod katoličkih stanovnika Mutilića (*Croatisch oder Catholischen*) i Ribnika (*Crobath Catholische*).⁷⁵

Očito je da se na temelju dostupnih podataka koje nam pruža popis, tek posredno može rekonstruirati etnička slika ličko-krbavskog stanovništva. Metodološki rečeno, potrebna je interdisciplinarna analiza konfesionalnih, socijalnih, demografskih i antropometrijskih struktura. Dok je detekcija srpskopравoslavne vlaške populacije jednostavna, jer se provodi prema konfesionalnoj podjeli koja je u popisu dosljedno iskazana, etničko razgraničenje unutar katoličke populacije zahtijeva detaljnija sociodemografska i povijesnoantropometrijska istraživanja.

Povjerenstvo koje je provelo popis držalo se strogo konfesionalnih kriterija, pa su u skladu s time zabilježene samo dvije skupine stanovništva – *katolici i Vlasi*. Popisivači su pod pojmom *Vlasi (Valachi)* podrazumijevali pravoslavne kršćane, dok su pod zajedničkim pojmom *katolik* obuhvatili različite katoličke etnokulturne grupacije koje se tada susreću na ličko-krbavskom prostoru. Ta činjenica dovoljno govori o velikom vojnokrajškim vlasti da steknu točan uvid u konfesionalnu sliku toga geostrateški iznimno važnog i osjetljivog habsburškog posjeda, koji se uklinio između mletačkog i osmanskog teritorija. Važnost vjerskog jasno je vidljiva i iz završnog izvješća ovlaštenog Povjerenstva iz 1713., kojim se unutrašnjoaustrijsko Dvorsko ratno vijeće u Grazu izvješćuje o obavljenom popisu. Tri, od ukupno dvanaest točaka toga izvješća sadržavaju upute i obavijesti koje se izravno tiču konfesionalnih pitanja.⁷⁶ Tablica 2 prikazuje konfesionalno stanje u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14.:

74 PLK:162.

75 Ibid:188, 332.

76 Tako se u četvrtoj točki predlaže da se naselja imaju organizirati prema konfesionalnom kriteriju, odnosno da se zbog veće sigurnosti i mira, odijele šizmatički Vlasi s jedne te katolici i katolički pokrštenici s druge strane. U sedmoj se točki Povjerenstvo obvezuje da će voditi računa o interesima Katoličke crkve, što uključuje i pitanje materijalnoga položaja katoličkog svećenstva, dok se u devetoj točki uputa navodi da bi budući naseljenici u Lici i Krbavi trebali ponajprije biti katolici. (PLK:383, 385-387) Realizacija devete točke slijedila je vrlo brzo, već 1715. naseljavanjem Čanka u Buničkoj kapetaniji. Komesar Lebeneć usprkos protivljenju nekih krajških časnika, naselio je Čanak katoličkim obiteljima iz Pazarišta i Kaluderovca, kako bi osnažio katolički element u buničko-koreničkom kraju, koji je do tada bio gotovo u cijelosti naseljen pravoslavnim vlaškim stanovništvom. Katolička župa u Čanku utemeljena je 1719. godine. (SHK III:307).

Tablica 3.

Stanovništvo prema konfesijskoj pripadnosti u kapetanijama Like i Krbave

Kapetanija	Srpskoppravoslavni (<i>Vlasi</i>)		Rimokatolici	
Bilaj	453	70 %	188	30 %
Bunić	3.749	99 %	55	1 %
Gračac	1.894	96 %	65	4 %
Lovinac	1.663	56 %	1.255	44 %
Medak	741	100 %	2	-
Novi	842	20 %	3.248	80 %
Perušić	902	45 %	1.625	55 %
Podlapac	1.964	82 %	414	18 %
Ribnik	504	69 %	205	31 %
Udbina	3.244	86 %	524	14 %
Vrebac	1.466	100 %	-	-
Zvonigrad	1.620	100 %	-	-
Ukupno	19.042	71 %	7.611	29 %

Gledajući prostorno, zapadna Lika je bila pretežno katolička s dvije veće srpskoppravoslavne enklave kod Perušića i Smiljana. Istočna i južna Lika bila je većinski srpskoppravoslavna, a od nekoliko katoličkih enklava, demografski i prostorno najznačajnija je bila u Lovincu. Krbava je bila gotovo sva srpskoppravoslavna, osim triju manjih katoličkih enklava na Udbini, u Mutiliću i Podlapcu.⁷⁷ Iz popisa je očito da se tek djelomično mogla provesti uputa Povjerenstva o separaciji naselja prema konfesionalnoj osnovi. Međutim, jednako je vidljivo da je konfesionalna podjela dosljedno provedena na razini zaselaka. Naime, sva miješana naselja strukturirana su prema vjerski organiziranim zaseocima. Tako je na području Perušića srpskoppravoslavna manjina bila koncentrirana u Klenovcu i

77 Homogena srpskoppravoslavna naselja bila su: Barlete-Ostrvica, Divoselo, Ploča, Počitelj, Raduč, Vrebac i Popina u Lici, te Bruvno, Jošane, Mazin, Mekinjar, Pećani, Pišać, Srednjagora i Visuć na Krbavi. U Metku, i Mogoriću bila je tek po jedna katolička obitelj. Homogena katolička naselja bila su: Bilaj, Brušane, Budak, Kaluđerovac, Mušaluk, Novi, Pazarište i Ribnik u Lici te Podlapac na Krbavi. Miješana, većinski pravoslavna naselja bila su: Korenica (133 spr. i 6 rkt. kuća), Bunić (169 spr. i 5 rkt.), Mutilić (31 spr. i 25 rkt. kuća), Komić (34 spr. i 5 rkt. kuća) na Krbavi te Gračac (188 spr. i 8 rkt. kuća) i Široka Kula (57 spr. i 4 rkt. kuće) u Lici. Miješana, većinski katolička naselja bila su: Perušić (126 rkt. i 21 spr.), Smiljan (103 rkt. i 17 spr. kuća), Lovinac (113 rkt. i 35 spr. kuća) u Lici te Udbina na Krbavi (47 rkt. i 22 spr. kuće).

Studencima,⁷⁸ a na području Smiljana u Selištu, Ljutači i Bogdaniću.⁷⁹ U Lovincu je srpskopравoslavna manjina bila grupirana u Rasoji i Smokriću.⁸⁰ Na Udbini katolici su naselili jezgru nekadašnjeg muslimanskog naselja ("na brigu"), dok su Podudbinu naselile obje konfesije. Sličnu situaciju zatičemo i u susjednom Mutiliću. Katoličkih 25 obitelji (17 hrvatskih i 8 kranjskih) naseljeno je u središtu sela, dok je srpskopравoslavna većina (31 kuća) naselila sve okolne zaseoke, uključujući Ondić, koji je tada potpadao pod selo Mutilić.⁸¹ U Gračacu je 1712. postojala mala katolička (bunjevačka) enklava od četiri kuće u Guduri kod Štikade.⁸²

Iz popisa se može iščitati i crkvena organizacija. Katoličkih župa na ličko-krbavskom prostoru bilo je tada ukupno osam (Perušić, Pazarište, Smiljan, Novi, Ribnik,

78 U Perušiću je prema popisu iz 1696. bilo 10 kuća "starih kršćana" (veteres christiani) koji se u drugom rukopisu nazivaju "sizmaticima". U popisu iz 1712. vlaških kuća bilo je 13 (Bogunovići, Borčići, Brujići, Glumičići, Javorine, dvije kuće Kokotovića, Lemići, Lončarevići, Nenadići, Opačići, Štakići i Uzelci). Riječ je o autohtonom stanovništvu koje je ondje živjelo i za osmanskog vladanja.

79 Slično je bilo na kosinjskom području koje je, premda dio osmanske Like, bilo je priključeno Primorskoj kapetaniji. Srpskopравoslavni starosjedioci iz osmanskog razdoblja živjeli su uglavnom u Lipovu Polju, Zamrštenu, Kosinj-mostu (Zamost), Mlakvi i Kršu, dok su se katolički doseljenici iz okolice Ogulina i gornjeg Pokuplja naselili u Donjem i Gornjem Kosinju, Rudinci, Bakovcu, Podjelaru, Ruji, Sušnju i kosinjskom Ribniku.

80 U lovinjačkoj Rasoji razvio se velik zaselak Vlaha Gnjatovića, koji su prema predaji doselili iz Bilišana kod Obrovca, a 1712. bilo je ukupno tri obitelji (Sava, Trifun, Ilija). U Smokriću će srpskopравoslavna enklava najvećim dijelom nestati, zbog iseljavanja ili zbog konverzija na katoličanstvo (npr. 1712. Mrkobradi i Pejnovići upisani su kao "sizmatički Vlasi", a stljeće poslije već su bili katolici). Jediní prežítak predstavljao je pravoslavni zaselak Rončevići, koji je poslije priključen selu Vaganu, tako da je prema Frasu 1835. Smokrić već bilo čisto katoličko selo s 50 kuća i 387 stanovnika. (FRAS 1988:151) Ipak tragovi ("vlašškoga") prisustva sačuvali su se u smokričkoj mikrotoponimiji (npr. Dukića Kraj, Pejnovka, Ristići, Savača).

81 I naselja krbavske Podlapače bila su konfesionalno strukturirana. Središnji i južni dio pripadao je katoličkom Podlapcu (Jagodnje, Budžak, Breštane), dok je sjeverni dio Podlapače bio u sastavu pravoslavnog sela Pišaća (Svrčkovo Selo, Vukmirovića Brdo, Manita Draga).

82 Broj katolika na području Gračaca znatno će se povećati tek 1782. doseljavanjem većeg broja prebjega iz Mletačke Dalmacije pod vodstvom svećenika Vincenta (Vicka) Čubelića iz Imotskog. Tada se u Gračac i okolice (Grab, Vučipolje, Malovan, Duboki Dol) doseljavaju Čudine, Čubelići, Dragičevići, Ivaniši, Javorovići i Tiljci. Važnu ulogu u učvršćivanju katoličkog elementa u Gračacu u 18. stoljeću imala je poznata bunjevačka krajiška obitelj Knežević. Gračac je nastojanjem kapetana Jure Kneževića dobio katoličku crkvu sv. Jurja (nešto prije 1740.), za vrijeme Martina Kneževića postaje župom (1751.), a zalaganjem Antuna Kneževića useljava se veći broj katolika tijekom 1782. Ta će vojnokrajiška plemićka obitelj (na molbu Vinka Kneževića) 1802. dobiti bivši pavlinski posjed u Štrigovi i Svetoj Heleni u Međimurju, u zamjenu za posjede u Gračacu i Lici koje im je vojni erar oduzeo, te će zauvijek napustiti i Gračac i Liku.

Lovinac, Podlapac i Udbina).⁸³ Župnici su te 1712. godine bili: Juraj Smolčić (Pazarište), Šimun Zdunić (Smiljan), Petar Butković (Novi), Matija Tomičić (Ribnik), Damjan Zdunić u narodnoj predaji poznatiji kao *pop Zduna* (Lovinac), te Vincent Marinčić (Udbina). Za Perušić i Podlapac nisu navedena imena svećenika.⁸⁴ U popisu su zabilježena i 22 “šizmatička” svećenika.⁸⁵ Mnogi od njih potjecali su iz uglednih vlaških glavarskih obitelji, a živjeli su sa svojim srodnicima u velikim zadružnim obiteljima (npr. pop Nikola Knežević iz Bunića bio je starješina zadruge od 36 članova).⁸⁶ Iz popisa proizlazi da su pravoslavni svećenici u prosjeku posjedovali više zemlje od svojih katoličkih kolega.⁸⁷ Najviše zemlje posjedovao je protoprezbiter Jovan Knežević, koji je u Raduču držao 36, 3 jutara zemlje (livada i oranica), od kojih je deset jutara bilo zemljište dobiveno za službu.⁸⁸ Rezidencija vladike Atanasija Ljubojevića (*Vallachisch bischoff*) nalazila se u staroj “turskoj” *Kozličinoj kuli* u Medku, jer je još 1696. pod pritiskom senjskog biskupa i komorskih vlasti morao zaustaviti gradnju novog vladčinog dvora.⁸⁹ Medak je bio važna točka na

83 Katoličke crkve su podizane na mjestima gdje su prije bile džamije. Perušička džamija je tako preuređena u crkvu koja je posvećena sv. Križu, a svojim je imenom trebala simbolizirati pobjedu nad islamskim polumjesecom. Župe u Perušiću, Pazarištu, Novom i Ribniku osnovane su već 1690., u Podlapcu 1702., u Lovincu 1704. a na Udbini 1706. (BURIC 2002:127-143)

84 U Perušiću su od 1694. djelovali misionari, kapucini Marin Senjanin i Izidor Brinjanin (Holjevac) i tu su osnovali privremeni hospicij. Iz jednog pisma popa Marka Mesića saznajemo da je Perušić 1706. imao svojega “plovana”. U Podlapcu je 1733. godine župnik bio Ivan Matanić. (BOGOVIĆ 2003: 39, 97; BURIC 2002:142)

85 Prema navodima biskupa Brajkovića iz 1700. u Lici i Krbavi, uključujući Kosinj, bilo je ukupno 19 “šizmatičkih” parohija (Kosinj, Široka Kula, Ostrvica, Počitelj, Vrebac, Mogorić, Medak, Raduč, Gračac, Zrmanja, Bruvno, Kurjak, Mekinjar, Pišac, Jošane, te po dvije parohije na području Bunića i Korenice). (SHK III:190-191) U popisu 1712. zabilježeni su sljedeći pravoslavni svećenici: Radiša Bastaja (Mekinjar), Antonije Cvjetičanin (Široka Kula), Mirko Egić (Jošani), Mihajlo Ilić (Mogorić), Simo Galović (Široka Kula), prezbiter Jovan Knežević (Raduč), Vukašin Kosanović (Visuč), Trifun Kovačević (Gračac), Marko Krneta (Bruvno), Marko Krtinić (Bruvno), Sava Lukić (Divoselo), Simon Mitrović (Mazin), Mihajlo Novaković (Zrmanja-Popina), Jovo Osmokruh (Zrmanja-Popina), Ilija Pavlica (Ploča), Ivan Pavlica (Komić), Radojica Polovina (Barlete-Ostrvica), ? Popovac (Pišac), Radiša Prica (Korenica), Stanoje Prica (Korenica), Simeon Pupovac (Bunić), Jovan Radaković (Mogorić) i Radivoj Radaković (Mogorić i Vrebac).

86 PLK:117.

87 KASER 2003:40.

88 Ibid; PLK:274.

89 PLK:342. Obrambeno-rezidencijske objekte osmanske krajiške elite (aga, begova i kapetana), tzv. turske kule, poslije 1689. preuzela je nova habsburška krajiška elita. Iz popisa 1712. saznajemo da je Senkovića-kulu na lijevoj obali Novčice (središte današnjeg Gospića), posjedovao novljanski sindik Ivan Sensowsky. Glumac-aginu kulu u Mutiliću držao je porkulab Dubravac. Halaginu kulu u Divoselu zauzeo je porkulab Ognjen Obradović, dok je Kozličinu kulu u Metku zaposjeo vladika Ljubojević. (PLK:

konfesionalnoj karti Karlovačkoga generalata. Ondje je od 1695. do 1712. bila rezidencija vladike, a potom i rezidencija ličkog protoprezbitera.⁹⁰

Bilo je i nekoliko slučajeva vjerskih konverzija, ali samo kad su u pitanju bili prelasci s katoličanstva na pravoslavlje. Ukupno je zabilježeno devet takvih slučajeva.⁹¹ Na moguće konverzije upućuju neka vlaška prezimena koja su po podrijetlu "zapadnokršćanske" provenijencije, npr: Jerković (Gračac, Divoselo, Srednja Gora), Jurasović (Medak), Marinković (Mekinjar, Visuć, Divoselo), Mihovilović (Pećani). Premda popisivači nisu bilježili prelaskeske pravoslavlja na katoličanstvo, pozornom analizom i takvi se slučajevi mogu prepoznati.⁹²

Povijesna antroponimija kao izvor za istraživanje etničnosti u Lici i Krbavi. Kaže se da su prezimena "pokretni spomenici", odraz kulturnih utjecaja i prožimanja, društvenih procesa i migracijskih kretanja. Onomastička, a

177, 311 320, 342) Također je poznato da je tursku kulu u Vraniku zaposjeo kapetan Stojan Kovačević, a Delalića-kulu u Buniću kapetan Dobrivoj Knežević. Prema svemu sudeći Kalinića-kula u Raduču kao i Zdunića-kula u Lovincu potječu iz osmanskog razdoblja, ali su poslije dograđivane i dobile imena po novim vlasnicima (Zdunića-kulu preuredio je 1744. pop Damjan Zdunić i u nju naselio svoje sinovce i njihove obitelji koji su došli iz Novog. Tako je utemeljena grana lovinačkih Zdunića).

90 U Medku je djelovala prva srpska klerikalna škola u Lici koju je 1752. osnovao vladika Danilo Jakšić. Parohijska crkva sv. Jovana Preteče posvećena je 1724. Ostatke Kozličine kule, u kojoj je nekoć bio vladčin dvor, a poslije i škola, narod zove "dvorina". Danas joj se jedva razaznaju temelji. (RADEKA:305)

91 Najviše konvertita bilo je u Buniću, gdje su na pravoslavlje prešli Anton Stanković (14 članova) te bezemljaši Mijat Štakić (3 člana), Paval Dešić (9 članova) i neki Mikula. U Mekinjaru je to učinio bezemljaš Marko Kranjac (6 članova). Njegovo prezime Kranjac zapravo je etnokonfesionalni nadimak, koji je taj konvertit dobio od pravoslavnih susjeda. Isti slučaj konverzije bio je i s bezemljašem Antonom Mikulevićem (3 člana) u Korenici. Za bezemljaša Matu Jandrijevića iz Ploče, popisivač je zabilježio: "Mate Jandrijević, inače rođen kao katolik, došao je iz Generalata još u ratno vrijeme... kasnije je pak postao Vlah te se u Ploči oženio s Vlahinjom. Ima 26 godina, kod sebe ima braću Tomu Marka, Toma je također postao Vlah, ima 20 godina...(PLK:272). Činjenica da su konvertiti u pravilu bili bezemljaši, dovoljno govori o motivima prelaska u novu vjeru. U potrazi za zemljom i egzistencijom, pojedinci su bili spremni doseliti se u inozemnu sredinu i asimilirati se s njom. Priženjenje u vlaško domaćinstvo (domazetstvo) bilo je izgleda jedan od najčešćih načina konverzije.

92 U Podlapcu je zabilježen "netipičan" katolik Novak Opačić, dok su u susjednom Pišaću i Mekinjaru njegovi prezimenjaci bili Vlasi, tj. pravoslavci. Jednak je slučaj s Dujmom Pejnovićem (5 članova) u Smiljanu. Ime kućedomačina upućuje na katolika, za razliku od ostalih smiljanskih Pejnovića, koji su bili Vlasi, tj. srpskopравoslavne konfesije. Spomenuti Dujam možda je pripadao prvom naraštaju katoličkih (bunjevačkih) Pejnovića u Smiljanu, čiji se ogranak poslije snažno razvio (o smiljanskim Pejnovićima, pravoslavnim i katoličkim, više pogledati u zavičajnim monografijama: TOMLJENOVIĆ, Ana, Smiljan i okolica (Brušane, Trnovac, Bužim). Meridijani, Zagreb-Smiljan, 2003.; UZELAC, Dušan, Smiljan. Rodno mesto Nikole Tesle. Biblioteka "Hronike sela" br. 32, Beograd, 2006.).

time i antroponimijska građa, važan su izvor podataka o porijeklu stanovništva. Upućuju na etničke struje, odnosno na zastupljenost, raširenost i smjerove prostiranja neke zajednice. Povijesna antroponimija stoga može biti od velike pomoći u etnokulturnim istraživanjima, dakako, uz sve svoje metodološke slabosti i nedostatke.⁹³ Povijesno-antroponimijsko istraživanje etničkih struktura može biti pouzdano samo ako izvori (razni popisi, matične knjige i sl.) kontinuirano prate određeno stanovništvo na određenom području u dužem vremenskom razdoblju.

Prvi koji je proučavao povijesnu antroponimiju građu za Liku i Krbavu, uključujući onu iz popisa 1712./14., bio je Stjepan Pavičić. Njegova poznata studija "Seobe i naselja u Lici" iz 1962., unatoč nekim nedostacima, i danas predstavlja golem znanstveni doprinos proučavanju predmodernih etnija na ličko-krbavskom prostoru.⁹⁴ Pavičić je radio na sumarnim rezultatima popisa iz 1712., a antroponimijsku građu tumačio je prema Brajkovićevu modelu "peterostrukog naroda". Pavičićeve rezultate u cjelosti su preuzeli Karl Kaser i Dragutin Pavličević u svojim društvenopovijesnim istraživanjima Vojne krajine.⁹⁵ Za istraživanje ličko-krbavske antropomastike iznimno su važni i onomastički radovi Živka Bjelanovića. U svojoj knjizi *Onomastičke teme*, na temelju isprava iz 17. stoljeća analizirao je više od 700 prezimena na sjevernodalmatinskom prostoru (Bukovica i Ravni kotari). Bjelanovićevo istraživanje značajno je ponajprije sa stajališta kulturnojezičnog dekodiranja vlaško-bunjevačkog prezimenskog korpusa, koji se u seobenim strujama proširio s obje strane Velebita.⁹⁶ Važan rad, posebno kad su u pitanju *lički Kranjci*, jest knjiga Antuna Burića o povijesnoj antroponimiji Gorskog kotara. U knjizi je autor prikazao 1.735 prezimena Gorskog kotara, i to od najstarijih datuma (1461.) do kraja 19. stoljeća (1900.). Upozorio je na bogatstvo ne samo antroponimijskog nego i povijesnog naslijeđa Gorskog kotara i gornjeg Pokuplja.⁹⁷ I Enver Ljubović se u

93 Isti pristup sa "zadržkom" zagovara i Catherine Wendy Bracewell u istraživanju porijekla senjskih uskoka. O tome konkretno kaže: Postoji širi i općenitiji izvor podataka o podrijetlu uskoka: njihova imena. Uzimajući u obzir učestala kretanja narodnih masa u to vrijeme, kao i preobrazbe slavenskih imena uzrokovane njemačkom ili talijanskom ortografijom (da ne spominjemo očite muke tajnika sučeljenih s dugačkim i nepoznatim stranim imenima), atribucijama zasnovanim na prezimenima nužno se mora prići s oprezom. Ipak, imena su jedan od malobrojnih načina za odgonetanje podrijetla uskoka. (BRACEWELL 1997: 56)

94 PAVIČIĆ 1962:5-330.

95 KASER 1997. sv. I.; PAVLIČEVIĆ 1997:203-225.

96 BJELANOVIĆ, Živko. *Onomastičke teme*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2007.

97 BURIC, Antun. *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj*. Rijeka, 1979.

svojim publicističkim radovima o plemićkim grbovima u Lici, Gackoj i Krbavi također dotaknuo tematike o porijeklu stanovništva, rasprostranjenosti i seobama na širem ličkom prostoru.⁹⁸

Pri obradi antroponimijskih podataka iz popisa 1712./14. nameću se dva glavna problema: problem dešifiranja i problem identificiranja prezimena. Konstruktivna je pisana njemačkim, talijanskim i hrvatskim (čakavskim) jezikom, prema pravilima njemačke i talijanske ortografije. Mnoga su prezimena pogrešno zapisana, što je posljedica grafijskih rješenja, ali i nedovoljnog poznavanja jezika. Zbog toga se u popisu suočavamo s mnogim prezimenima koja su iskrivljena do neprepoznatljivosti.⁹⁹ Uz velik trud, uspio sam dešifrirati ukupno 1034 prezimenska oblika, dok ih 30-ak nije odgonetnuto. Od 1034 identificirana prezimena, njih 683 nalazimo i u Grujićevu *Plemenskom rječniku Ličko-krbavske županije*, koji je nastao prema podacima iz popisa stanovništva 1910. Prema tome, do početka 20. stoljeća u Lici i Krbavi održalo se oko 64% prezimena koja su zabilježena u popisu 1712./14. Do sličnih podataka došao je i Živko Bjelanović u svojim onomastičkim studijama. Ustanovio je, naime, da danas u sjevernoj Dalmaciji postoji oko 60% prezimena zabilježena u ispravama iz 17. stoljeća.¹⁰⁰

I površan uvid u popis otkriva nam da prezimenjački fond u Lici i Krbavi nije bio jedinstven. Tvorbena i značenjska struktura ličko-krbavskih antroponima pokazuju postojanje nekoliko "korpusa" prezimena koji se odlikuju posebnosti. Ti se prezimenjački korpusi najvećim dijelom podudaraju s Brajkovićevim viđenjem "peterosturkog naroda". U tom smislu možemo govoriti o postojanju turskih, kranjskih, hrvatskih i vlaško-bunjevačkih prezimena u Lici i Krbavi.

Prezimena ličkih pokrštenika ("Turaka") u velikom broju otkrivaju islamsko-orijentalne kulturne utjecaje.

98 Ljubović često nekritički usvaja neke problematične tvrdnje, prije svega Ivana Bojničića, na čije se radove najviše i referira. (LJUBOVIĆ, 2003). Koliko su danas važne teme koje se tiču identiteta pojedinca i grupe, obiteljskog porijekla, genealogije i sl., pokazuje i veliko zanimanje šire javnosti za ta pitanja kao i mnoštvo publicističkih radova nejednake kvalitete, koji zadnjih desetljeća nastaju o toj temi. U tom smislu trebalo bi istaknuti radove Josipa Bogovića, Milana Divjaka, Đure Jarića, Jure Karakaša, Milana Kranjčevića, Stjepana Krpana, Jovana D. Pandžića, Luke Pavičića, Dane Rajčevića, Hrvoja Salopeka, Ane Tomljenović, Nikole Tominca, Dušana Uzelca.

99 To se posebno odnosi na popisivača koji je obilazio krbavska sela i koji je, izgleda kao rođeni Nijemac, slabo ili nikako poznao domaće idiome. On je do neprepoznatljivosti promijenio uglavnom vlaška prezimena (npr. Teklik u Komiću nije Teklič nego Diklić, Terkolik u Mekinjaru je zapravo Trkulja, Breco u Visuću Prica, a Zvinitanin je Cvjetičanin, Tragots u Buniću je zapravo Dragaš, Seiz je Zec, Brasic je Pražić itd.).

Ona čine dvije trećine njihova ukupnog antroponimijskog fonda. Najčešće je riječ o muslimanskim patronimicima (Alešković, Alić, Alivojvodić, Amidžić, Asančajić, Asić, Bešić, Idrizagić, Kasumović, Kurteš, Musić, Seferagić, Šaban, Šerić itd.). Većina tih patronimika trajno se održala, što svjedoči o iznimnoj snazi patrijarhalne tradicije, ali i crkvenoj praksi prema kojoj prezimena jedanput zapisana u matične knjige, ma koliko budila asocijacije suprotne katoličkoj tradiciji, redovito postaju stalna, nepromjenljiva i nasljedna. Semantika pojedinih prezimena ličkih pokrštenika govori i o društvenim ulogama njihovih nositelja u osmanskom razdoblju (Adžija, Alivojvodić, Balijić, Bašić, Domazetović, Hećimović, Kulaš). Istodobno, druga otkrivaju svu dinamiku transkonfesionalnih konverzija (Jurišić, Milković, Ojurović, Tomašević) i etnokulturnih interferencija, poput prezimena koja imaju vlaški korijen (Dukovac, Murgić, Obućina).

Za antroponimiju ličkih Kranjaca ponajprije je karakteristično neoubičajeno mnogo prezimena nastalih prema zanimanjima (Klobučar, Kolar, Kovač, Kovačić, Levar, Malnar, Mlinarić, Piljar, Pintar, Šnajder, Tkalac, Volar, Zdelar, Žagar, Žontar).¹⁰¹ Tako motivirana prezimena nastala su u uvjetima izrazite podjele rada i socioekonomskog raslojavanja, kada je neagrarna proizvodnja imala značajnu ulogu. Stoga, teško je tu pojavu ne povezati s fenomenom *kajžara* i *kočara*, neagrarnim slojevima seljaštva u Kranjskoj čiji je broj u 16. i 17. stoljeću u kontinuiranom porastu.¹⁰² Kranjsko stanovništvo je u Lici bilo na glasu kao vrlo vješto u seoskim obrtima, a pojedina njihova sela specijalizirala su se u nekim obrtničkim djelatnostima, npr. stanovnici Kaluđerovca u lončarstvu ili Kutereva u drvodjelstvu. Druga važna osobina kranjske antroponimije jest veliki udjel prezimena njemačkog porijekla (Čop, Fink, Kajfeš, Piršlin, Portner, Rožman, Šnajder, Šnerperger, Špehar, Štaflin, Štajduhar, Štimac, Štrk). Tome nije razlog samo njemačko etničko porijeklo pojedinih njihovih nositelja (npr. Kočevari), nego i općekulturne značajke istočnoalpskog, tj. srednjoeuropskog prostora, u kojemu je njemački bio jezik prestiža. Prezimena Kranjaca posebno su zanimljiva i zbog dijalektalnog prožimanja kajkavštine

101 Primjerice, kod Bunjevaca nalazimo samo dva prezimena "zantske" atribucije, Kovačević i Samardžija, (eventualno i Lulić), dok ih kod ličkih pokrštenika uopće nema.

102 Riječ je o svojevrsnom "poluseljačkom" staležu čija su gospodarska podloga bila seoski obrti, promet (kirijaštvo) i zarada u vezi s topioničarstvom i eksploatacijom šume. Poznati kranjski rodovi u Lici, poput Čopa, Štimaca i Žagara, u povijesnim se izvorima javljaju kao "fužinari" na zrinskim posjedima u Gorskotranskom kotaru.

(Červar, Delač), čakavštine (Malnar) i štokavštine (Crnković), kao i po etnicima (Arbanas, Hrvatini, Krbavac) što samo govori o snažnim etničkim migracijskim strujama, prožimanjima i miješanjima u hrvatsko-kranjskom pograničju. Napokon, Kranjci imaju najmanji udjel prezimena na -ić; ona čine tek trećinu prezimeničkog fonda, što je dvostruko manje u odnosu prema drugim skupinama.

Antroponimijska struktura predmodernog hrvatskog stanovništva u Lici čuva tragove jezičnog i kulturnog naslijeđa kasnosrednjovjekovne Hrvatske. Te prežitke prepoznajemo u arhaičnim čakavskim oblicima nekih prezimena (Holjevac), ikavsko-ekavskom refleksu staroslavenskog jata (Belavić, Belobrk, Bižanović, Cvitković) te hrvatskim srednjovjekovnim etnicima (Mogorović, Odorčić). Mnoga hrvatska prezimena na području između Velebita i Kapele (i oko Kapele) veoma su stara. U izvorima se pojavljuju još u 15. i prvoj polovici 16. stoljeća (urbari, popisi tvrđavskih posada, sudski spisi i sl.), gotovo cijelo jedno stoljeće prije Tridentskog koncila i uvođenja matičnih knjiga. Hrvatska prezimena nalazimo i u popisima tvrđavskih posada u Pounju (npr. Bihać, Krupa, Cazin), čiji su se nositelji, nakon što su Osmanlije probili unsku obrambenu crtu, rasuli po ostatku Karlovačkoga generalata. U ta stara prezimena ubrajamo: Baniće, Blažanine, Brajkoviće, Butkoviće, Dubravčiče, Grguriće, Jelačiće, Krizmaniće, Križaniće, Luketiće, Malčiće, Mesiće, Mudrovčiče, Novačiće, Vukoviće. Međutim, dinamični sociodemografski i etnokulturni procesi u 16. i 17. stoljeću i u hrvatskom se slučaju ogledaju u otvorenosti prema migrantskim antroponimijskim osobinama iz susjedstva, unutarnjoaustrijskog (Cindrić, Kostelac), osmanskog (Karaklaš, Kolak, Murat), kao i sveprisutne dinarske i uskočke strukture (Boban, Dasović, Rajković, Rupčić, Perković, Serčić, Šurilović, Šutić).

Antroponimijska struktura u vlaškom i bunjevačkom stanovništvu pokazuje velike međusobne sličnosti, pa se može govoriti i o jedinstvenom prezimenskom sustavu. Zajednička pastoralna (dinarska) kultura, novoštokavski idiom te društvena i vojna uloga u krajinama, stvarali su u konačnici ujednačene antroponimijske oblike. Čak ni njihove međusobne vjerske razlike nisu dosljedno preslikane u prezimenski mozaik, jer se primjerice kod ličkih pravoslavnih Vlaha pojavljuju prezimena nedvojbeno katoličke provenijencije (Jerković, Jurasović, Marinković, Mihovilović), kao što i kod Bunjevaca neka prezimena nose izrazito "istočnjački" predznak (Despot, Jovanović). Popis iz 1712./14. otkriva i velik broj jednakih vlaških i bunjevačkih prezimena, što je bio odraz njihova zajedničkog vlaškodinarskog sociokulturnog naslijeđa, ali i mnogih seoba, dodira, miješanja,

preplitanja i konverzija.¹⁰³ Posebnost vlaško-bunjevačkog antroponimijskog sustava ogleda se ponajprije u značajnom udjelu (oko 20%) prezimena starobalkanskog (vlaško-arbanaškog) porijekla, što zorno svjedoči o kulturnopovijesnim slojevima i asimilacijsko-akulturacijskim procesima koji su se događali u dinarskom planinskom području još od srednjeg vijeka. Mnoga od tih prezimena motivacijski su povezana sa starom stočarskom terminologijom, ili općenito s prirodnim i sociokulturnim ambijentom vlaških stočara. U prvoj skupini su prezimena izvedena iz balkanskoromanskog jezičnog naslijeđa, bilo s obzirom na tvorbenu osnovu ili na sufiksne tvorbe¹⁰⁴ Drugu skupinu čine prezimena koja potječu iz još starijeg, ilirsko-tračkog etnojezičnog sloja, kako prema imenskoj osnovi¹⁰⁵ tako i prema arbanaškim antroponimijskim sufiksima –aj i –eza.¹⁰⁶ Osmanski kulturni utjecaj kojem su Vlasi i Bunjevci bili izloženi više od dvaju stoljeća, u antroponimiji je također vrlo prisutan i prepoznatljiv.¹⁰⁷ Vlaško-bunjevački antroponimijski sklop ima još neke osobitosti, npr. prezimena na sufiks –as, te augmentativna prezimena na –ina.¹⁰⁸ Veoma veliki broj vlaško-

-
- 103 Zajednička prezimena Vlaha i Bunjevaca 1712/14. bila su: Babić, Despot, Došen, Eror, Grubišić, Ilić, Ivanišević, Jandrijević, Japunčić, Jerković, Jovanović, Kalanj, Knežević, Komadina, Kovačević, Marković, Matijević, Miletić, Milinković, Milković, Pejnović, Radetić, Rogić, Sekulić, Serdar, Stančić, Stanković, Starčević, Suknajić, Tomičić, Vlatković, Vučković, Vukelić, Zorić.
- 104 Bačić, Bandić, Basarić, Basta, Bruja, Brujić, Bobanović, Bokulić, Bukarica, Buneta, Butorac, Čubrilo, Čuturilo, Čupurdija, Dopuđa, Drača, Drakulić, Dukić, Dusper, Džodan, Eror, Gagulić, Galac, Galić, Galović, Guteša, Gredelj, Kecmanović, Kontić, Kordić, Krmpotić, Krneta, Kulješić, Labus, Macut, Mandarić, Maodus, Mikulić, Orelj, Pađen, Pešut, Pezelj, Počuča, Rabatić, Radulović, Sekulić, Sovilj, Suša, Šepa, Škorić, Škundrić, Šobat, Štakić, Šulentić, Šuput, Šute, Tarbuk, Varda, Žakula, Žeželj.
- 105 Balen, Balenović, Baljak, Bulajić, Bulj, Čavčić, Kalanj, Kalember, Kalinić, Kekić, Kričković, Leka, Malešević, Maljković, Pupovac, Šakić, Šegan, Šegota, Šikić, Šolaja, Špalj.
- 106 Bastaja, Bulaja, Mataija, Saraja, Šolaja, tj. izvedenice, Krnjajić, Lemajić, Ljevnajić, Matajić, Rapajić, Suknajić, Talajić, Zirajić) i –eza (Mikez, Popeza odnosno Ivezic, Sekezović).
- 107 Adžić, Adžija, Agbaba Balaban, Bašan, Bešlić, Čanak, Čanković, Čulum, Čurčija, Čuruvija, Delić, Dogandžija, Đeretić, Funduk, Harambašić, Japunčić, Karan, Karanović, Korkut, Kuduz, Kulundžija, Lalić, Malbaša, Nevajdić, Sadžak, Samardžija, Sanader, Serdar, Šajnović, Šerbedžija, Terzić.
- 108 Prezimena na –as i augmentativna prezimena na –ina karakteristična su za dinarski kulturni areal, gdje je bilo rasprostranjeno vlaško stanovništvo. Prezimena na –as upućuju na neslavensko porijeklo (“svi –asi su Vlasi”), dok se augmentativna prezimena na –ina tumače teškim stočarskim životom u planini. Takva prezimena jedinstvena su pojava u slavenskim prezimenima. (ŠIMUNOVIĆ 2006:129-130, 301) Prezimena navedenog tipa u popisu jesu: Maras, Paskas, Pekas, Vitas, odnosno Arežina, Javorina, Komadina, Ljuština, Matovina, Olbina, Polovina, Rukavina, Stranjina.

bunjevačkih prezimena izveden je iz korijena –mil¹⁰⁹, –rad¹¹⁰ i –vuk.¹¹¹ U patrijarhalnim uvjetima vlaških društava, posebno je zanimljivo da su u vlaškim i bunjevačkim prezimenima matronimici češći nego u drugim skupinama.¹¹² Konačno, vlaško-bunjevački prezimenski sustav veoma je bogat živopisnim, satirično-humorističnim prezimenima, izvedenim iz nadimaka koje su stvorili pučka mašta i duhovitost. Nema sumnje da su neka od njih kao nadimci i uvedeni u popis.¹¹³

Popis i etnička podjela prema dualnom modelu Vlasi – Hrvati. Iz popisa 1712./14. proizlazi da je na ličko-krbavskom prostoru živjelo oko 87% stanovništva koje je pripadalo vlaškom društvenom i kulturnopovijesnom naslijeđu (prvoslavni i katolički Vlasi, tj. Bunjevci). Vlasi su tako cijelom tom prostoru snažno utisnuli svoj tradicijski “dinarski” pečat, koji se ogledao u *kulturi mrkog sukna i gusala, junačkog deseterca i stočarsko-gorštačkog ožkanja*. Njihova tvrda gorštačka štokavština (ijekavska i ikavska), postat će i simbol jezičnog identiteta Lika i Krbave.¹¹⁴ Udjel hrvatskog

109 Milanović, Milekić, Miletić, Mileusnić, Milić, Milijašević, Milinković, Milinović, Milković, Milojević, Milošević, Miljanović, Miljević, Umiljenović.

110 Radaković, Radanović, Radasović, Radeka, Radetić, Radić, Radinović, Radmanović, Radosavić, Radošević, Radović, Radovanac, Radulović.

111 Vučinić, Vučković, Vujaković, Vujanjić, Vujanović, Vujatović, Vujčić, Vujčić, Vujanović, Vukadinović, Vukanović, Vukasović, Vukašinović, Vukelić, Vukić, Vukmanović, Vukmirović, Vukobratović, Vukojević, Vukotić, Vukotin, Vuković, Vukovoj, Vuksanović, Vukšić, Vuletić.

112 Anić, Baričević, Barić, Bosić, Desić, Jelić, Jelinić, Katalinić, Katić, Klarić, Mandić, Maras, Marčetić, Margetić, Maričić, Marić, Marijanović, Martić, Mašić, Rosandić, Ružić, Zorić. Kod Hrvata pojavljuju se četiri matronimska prezimena (Jelić, Magdić, Marušić, Zoričić), kod Kranjaca samo jedno (Rožić), dok ih kod pokrštenika uopće nema.

113 Evo samo nekih: Banjeglav, Bjelobaba, Crnobrnja, Divjak, Dokozić, Jebibaba, Kozlica, Krivokuća, Masnikosa, Mrkobrada, Mrkonja, Munimagarac, Osmokruh, Oštrokapa, Poplašen, Poserina, Repac, Sikirica, Skorup, Studen, Surla, Sušikruška, Suton, Šibonja, Tepavac, Tojaga, Torbica, Travica, Trkulja, Trtica, Ugarak, Ušljebrka, Varićak, Vodogas, Vračalo, Zaklan, Zelenturović, Zjajvuk, Zobenica.

114 Srpski antropogeograf Jovan Cvijić pišući o “ličkoj grupi” kao jednoj od varijanti dinarskoga etnografskog tipa zapisao je: Kakvog je porekla ovo stanovništvo? Među današnjim ličkim stanovništvom ima malo starinaca od pre 16. veka, i to poglavito među katolicima čakavskog dijalekta. Ogrromnu većinu čine doseljenici iz Bosne i Hercegovine. Mnogi se od ovih posljednjih nazivaju Bunjevcima i kažu, da su iz Hercegovine, od reke Bune. Ima i potomaka senjskih uskoka, koje su austrijske vlasti naselile naročito oko Otočca i Brinja, ali su i oni u Senj došli iz Bosne i Hercegovine. Ovo su pravi i čisti Dinarci i poglavito Dinarci erskog varijeteta. (ist. M.Š.) Pošto se je staro stanovništvo pred turskom najezdom iselilo u panonsku Hrvatsku i u Kranjsku, počelo je u 16. veku novo naseljavanje. Ono je nastavljeno za vreme turske vladavine (begovi su naselili kmetove, naročito pravoslavne Srbe iz Bosne) do 1689. godine, a nije prestalo ni docnije, za vreme austrijske vladavine u Lici. Ovi su dinarski ljudi doneli u Liku najčistiji štokavski dijalekat. Zato nije čudno, što se ovdje, više no igde u Hrvatskoj, čuje onaj naš zvučni dinarski jezik, bogat rečima i frazama, i što se naiđe na pričala i rođene pripovedače. Čakavski dijalekat starog stanovništva stalno se gubi. U Lici nema drugih

stanovništva (starih krajišnika i doseljenika iz vojnokrajiškog zaleđa) jedva je prelazio 10%. I oni su sa sobom donjeli svoje kutlurne utjecaje (prije svega u tradicijskom graditeljstvu i obrtima), ali će se postupno sve više stapati s prevladavajućim dinarskim kulturnim okruženjem. Posebno je to vidljivo u jeziku, gdje je “vlaška štokavština” pokazala veliku asimilacijsku snagu.¹¹⁵

Svakako jedna od najuočljivijih kulturnih razlika između vlašskog i hrvatskog stanovništva bila je u strukturi i veličini obitelji. Vlaške (vlaško-bunjevačke) obitelji prosječno su imale oko 11 članova i pretežno proširen, “zadružni” karakter (savez braće i njihovih obitelji). Hrvatske obitelji bile su pretežno nuklearne (inokosne) i imale su prosječno 7 članova. Najbrojnije i najvitalnije obitelji dolazile su iz vlaške (vlaško-bunjevačke) sredine (tablica 4).

Međutim, već iz popisa 1712./14. uočljiva je pojava da je neke vlaške sociokulturne uzorke preuzimalo manjinsko hrvatsko (i kranjsko) stanovništvo. U Pazarištu npr. obitelji nebunjevačkog porijekla bile su već znatno zahvaćene akulturacijom u vlaško-bunjevački kulturni krug. To se najbolje vidi prema karakteru njihovih proširenih obitelji, modelu koji su preuzeli od bunjevačkih susjeda.¹¹⁶ Tek nakon vojne regulacije sredinom 18. stoljeća, model proširene obitelji obuhvatit će cijelu krajišku populaciju, ali ta tema prelazi okvire ovog rada.

predanja osim onih o Kosovu, o Kraljeviću Marku i o Nemanjićima, koje je donelo dinarsko stanovništvo. (CVIJIC 1987: 372).

115 Svi čakavski i kajkavsko-čakavski doseljenici u Lici i Krbavi bez iznimke će se tijekom 18. stoljeća štokavizirati, a od njihovih starih idioma ostat će tek neznatni tragovi. Nešto znatniji tragovi ostali su u govorima katoličkog stanovništva Kosinja i Podlapca, koje možemo okarakterizirati kao štokavske govore s čakavskom osnovicom. Ti govori tipični su primjeri dinamičnih međudijalekatskih dodira i miješanja, koji su se događali u ličko-krbavskom i širem vojnokrajiškom prostoru.

116 Tako je npr. domaćinstvo Mate Magdića (Hrvat) imalo 18, a Vicka Levara (Kranjac) 20 ukućana. Te su se obitelji zajedno s Bunjevcima naselile u Pazarište još 1690. godine, te su nakon više od dva desetljeća zajedničkoga života, samo još svojom antroponimijom otkrivali nebunjevačko porijeklo. U svakom drugom pogledu oni su već postali Bunjevci. Sličnu pojavu uočavamo i na Udbini. Većina tamošnjih hrvatskih obitelji živjela je u malim (nuklearnim) obiteljima, ali ne i domaćinstva desetnika Lovre Rajkovića (18 članova) i desetnika Mike Sertića (12 članova), koja su imala zadružan karakter. (PLK:345-346, 164-165).

Tablica 4.
Najbrojnije obitelji (zadruge sa 30 i više članova) u popisu iz 1712./14.

Zadruga	Član.	Pušk.	M.dj.	Ž.čl.	Mjesto
knez Nikola Rukavina Bevandić	56	5	16	35	Smiljan
Anton Balenović	54	11	20	23	Pazarište
Dujam Kovačević	50	4	11	35	Smiljan
Ivan Devčić	46	10	13	13	Smiljan
Bogdan Šegan	46	2	2	42	Gračac
Luka Rukavina	43	9	12	22	Pazarište
desetnik Radivoj Čuk	41	9	10	22	Zrmanja-Popina
Mijat Lemajić	40	5	15	20	Smiljan
Juriša Pavičić	40	5	25	10	Smiljan
Milanko Pejnović	40	4	16	20	Smiljan
Petar Serdar	40	4	15	21	Smiljan
knez Sava Obradović	39	7	15	17	Bruvno
Luka Jarić	38	7	11	20	Zrmanja-Popina
Radoslav Krtinić	38	8	12	18	Bruvno
desetnik Mirko Miljuš	38	8	10	20	Gračac
Jurica Mataić	37	7	5	25	Lovinac
pop Nikola Knežević	36	10	11	15	Bunić
Ignjatije Radaković	36	10	10	16	Jošane
Janko Banjeglav	35	6	15	14	Ploča
Toma Rapajić	35	12	6	17	Bunić
Radisav Dukić	34	6	9	19	Gračac
Jure Hećimović	34	7	12	15	Perušić
Dragosav Ljepošanin	34	10		24	Medak
Ostoja Vračar	34	9	6	19	Mekinjar
kapetan Vukelja Novaković	33	8	9	16	Zrmanja-Popina
Rađen Pupovac	33	8	7	18	Bunić
Marko Zubović	33	8	5	20	Gračac
Biskup Basta	32	5	10	17	Srednja Gora
Tadija Divjak	32	8	8	16	Bruvno
knez Jovan Drakulić	32	7	11	14	Korenica
Vuk Eror	32	5	9	18	Bunić
Joveta Mašić	32	9	8	15	Jošane
Medo Radaković	32	7	10	15	Jošane
Petar Tomljenović	32	5	13	14	Bilaj
Petar Brkljača	31	6	7	18	Zrmanja-Popina
Jakov Milanović	31	9	9	13	Zrmanja-Popina
Vukadin Plećaš	31	7	8	16	Divoselo
knez Mihajlo Pokrajac	31	8	8	15	Raduč
Bogoje Repac	31	5	12	14	Mekinjar
Mate Blažević	30	9	9	12	Lovinac
Ilija Brkljačić	30	9	1	20	Smiljan
Petar Krtinić	30	6	8	16	Bruvno
Radovan Nevajdić	30	6	4	20	Korenica
Radoje Ognjenović	30	7	6	17	Korenica
Dragosav Radaković	30	5	7	18	Bruvno
Toma Sudarović	30	4	11	15	Barlete-Ostrvica
Anton Tomljenović	30	5	11	14	Smiljan

Popis i etnička podjela prema modelu *peterostrukog naroda*. Analizom i usporedbom podataka koji se odnose na konfesionalnu pripadnost, antroponimijsku građu, obiteljsku strukturu i društvenu organizaciju, može se iščitati etnička slika i unutar modela “peterostrukog naroda”.¹¹⁷

Tablica 5.
 Etnička struktura *peterostrukog naroda* u Lici i Krbavi 1712./14.

Etnija	Stanovnika	Kuća	Članova dom.	Udio
Vlasi	19.042	1.661	11	71%
Bunjevci	4.324	390	11	16%
Kranjci	1.692	258	7	6%
Hrvati	1.106	150	7	4%
Turci	489	62	8	2%
Ukupno	26.653	2.521		

Zanimljiva je i prostorna rasprostranjenost ličko-krbavskih etnija. Srpskopравoslavni Vlasi činili su uvjerljivu, dvotrećinsku većinu i bili su prisutni u svim dijelovima Like i Krbave (činili su većinu u 22, od ukupno 35 naselja). Apsolutnom većinom dominirali su u Krbavi, južnoj Lici, Pozrmanju i središnjim dijelovima Ličkog polja. Osjetljiv granični pojas prema osmanskoj Bosni i mletačkoj Dalmaciji bio je najvećim dijelom naseljen vlaškim pravoslavnim stanovništvom, što nije odgovaralo zapovjednicima u Karlovačkom generalatu, a na to je upozorilo i Ovlašteno popisno povjerenstvo (problem sigurnosti i lojalnosti). Glavna bunjevačka naselja (Pazarište, Smiljan, Lovinac i djelomice Novi) oslanjala su se na Velebit, što samo pokazuje koliko je ta planina imala važnu ulogu u njihovu životu. Hrvati su naselili nekadašnja najvažnija osmanska uporišta u Lici

117 Poseban problem predstavlja mala katolička zajednica u Buniću, koja se tradicionalno ne svrstava ni u jednu od pet spomenutih etnija. Predaja zabilježena u 19. stoljeću, prema kojoj su oni “pokršćenici”, pouzdana je samo u slučaju obitelji Rastić. U svojim etnografskim zapisima o Lici i ličkim Bunjevcima, umirovljeni vojnokrajški pukovnik Ivan Murgić o bunićkim je katolicima zabilježio: Ono malo Bunićana, koji su katolici, neznade kojega su porekla; niti kažu da su Bunjevci, niti Kranjci, neg samo; mi smo pokršćenici. Pripoviedaju stari ljudi, da su predji Rastića, Meštovića, Jurasovića, kojih potomci i danas u Buniću žive, nekoč muhamedanci bili, kad su Hrvati Krbavu opet osvojili. (MURGIĆ 1882/4:94) U Buniću je 1701. zabilježeno osam kuća pokrštenih muslimana koji su ostali od staroga tvrđavskog naselja, ali do 1712. održala se samo jedna obitelj Rastića. U Buniću su 1712. popisane četiri bezemljaške katoličke obitelji (Belavić, Glavanović, Lenac, Stipanović), kao i četiri obitelji koje su prešle na pravoslavlje (Dešić, Stanković, Štakić). Prezimena bezemljaških obitelji upućuju na hrvatsku migracijsku struju iz Vinodola, odnosno Primorske i Hrvatske krajine, a njihov bezemljaški status isključuje mogućnost da se radilo o pokrštenom “muhamedanskom” stanovništvu. Bunić je inače 1712. bio prostrano naselje organizirano u dvije vlaške knežine i dvije pravoslavne parohije. Obuhvaćao je, osim središta mjesta (“unter schloss”, Mahalica, Taborište), i područje Ljubova, Šalamunića, Dubokog, Cairu, Vedrog polja, Kovačice, Tuka, Kozjana, Čanka, Razdolja, Debelog Brda, Krbavice, Baljkuš, Vujnove Glave i Trnavca. (PLK:91-131) Bunićki Vlasi su početkom 18. stoljeća bili u sporu zbog međa s gotovo svim okolnim susjedima: Kuljanima, Perušićanima i otočkim Vilićanima.

i Krbavi (Udbina, Podlapac, Ribnik, Perušić, Novi) i zauzeli najvažnije časničke dužnosti. Kranjci su pratili hrvatsku migraciju i naseljavali se u istim mjestima gdje i Hrvati, s time što su većinu činili u Mušaluku, Kaluđerovcu i Brušanima. Najviše pokrštenika bilo je u Perušiću, dok ih je u Novom bilo znatno manje. Najsloženiju etničku strukturu imala su upravo najveća i najvažnija naselja iz osmanskog razdoblja. Peterostruku strukturu imao je Perušić, a četve-rostruku Udbina, Novi, Ribnik, Bilaj i Budak.

Marko ŠARIĆ
**Predmoderne
 etnije u Lici i
 Krbavi prema popisu
 iz 1712./14. godine**

Tablica 6.
 Etnička
 struktura po
 naseljima 1712./14.
 (posjednici zemlje)

Mjesto	Vlasi	Bunjevci	Kranjci	Hrvati	Turci	nepo- znato	ukupno
Barlete- -Ostrvica	448 (37)	-	-	-	-	-	448 (37)
Bilaj	-	43 (4)	95 (15)	22 (4)	20 (2)	-	180 (25)
Brušane	-	8 (1)	110 (30)	-	-	-	118 (31)
Bruvno	658 (44)	-	-	-	-	-	658 (44)
Budak	-	45 (4)	114 (13)	52 (8)	11 (2)	15 (2)	237 (29)
Bunić	2.051 (148)	-	-	-	7 (1)	-	2.058 (149)
Divoselo	589 (53)	-	-	-	-	-	589 (53)
Gračac	1.655 (153)	53 (4)	-	3 (1)	-	-	1.711 (158)
Jošane	589 (46)	-	-	-	-	-	589 (46)
Kaluđerovac	-	7 (1)	112 (18)	27 (5)	-	-	146 (24)
Komić	348 (30)	1 (1)	-	-	-	-	349 (31)
Korenica	1.557 (116)	-	-	9 (1)	-	-	1.566 (110)
Lovinac	263 (26)	1.096 (88)	8 (1)	44 (6)	-	-	1.411 (121)
Mazin	491 (40)	-	-	-	-	-	491 (40)
Medak	717 (68)	-	-	2 (1)	-	-	719 (69)
Mekinjar	627 (59)	-	-	-	-	-	627 (59)
Mogorić	697 (63)	-	-	4 (1)	-	-	701 (64)
Mušaluk	-	33 (4)	63 (8)	21 (2)	11 (3)	-	128 (17)
Mutilić	328 (31)	-	60 (8)	111 (17)	-	-	499 (56)
Novi	-	279 (37)	44 (7)	45 (7)	73 (9)	10 (1)	451 (61)
Pazarište	-	1.004 (85)	94 (9)	58 (6)	-	-	1.156 (100)
Pećane	142 (12)	-	-	-	-	-	142 (12)
Perušić	159 (13)	157 (12)	91 (5)	108 (10)	394 (38)	10 (2)	919 (80)
Pišać	602 (49)	-	-	-	-	-	602 (49)
Ploča	499 (44)	-	-	-	-	-	499 (44)
Počitelj	505 (41)	-	-	-	-	-	505 (41)
Podlapac	-	35 (4)	127 (16)	247 (30)	-	-	409 (50)
Raduč	786 (69)	-	-	-	-	-	786 (69)
Ribnik	-	84 (11)	57 (9)	45 (8)	11 (2)	11 (2)	208 (32)
Smiljan	208 (17)	1.312 (102)	16 (1)	-	-	-	1.536 (120)
Srednja Gora	407 (32)	-	-	-	-	-	407 (32)
Široka Kula	634 (54)	-	5 (1)	23 (3)	-	-	662 (58)
Udbina	175 (22)	81 (11)	47 (9)	218 (27)	-	-	521 (69)
Visuč	611 (58)	-	-	-	-	-	611 (58)
Vrebac*	746 (43)	-	-	-	-	-	746 (43)
Zrmanja- -Popina	1.203 (91)	-	-	-	-	-	1.203 (91)
ukupno	17.695 (1.459)	4.238 (369)	1.043 (150)	1.039 (137)	527 (57)	26 (5)	24.568 (2.170)

* Podaci za Vrebac nisu sačuvani u opširnem popisu.

Zbog toga su korišteni podaci iz ukupnog popisa, koje je obradio Stjepan Pavičić. (PAVIČIĆ 1962:215-216)

Tablica 7.

Etnička struktura po naseljima 1712./14. (bezemljaši)

Mjesto	Vlasi	Bunjevci	Kranjci	Hrvati	Turci	nepoznato	ukupno
Barlete- -Ostrvica	10 (2)	-	-	-	-	-	10 (2)
Bilaj	-	-	10 (2)	-	2 (1)	-	12 (3)
Brušane i Smiljan	4 (1)	-	97 (18)	12 (2)	-	4 (1)	117 (22)
Bruvno	104 (17)	-	-	-	-	-	104 (17)
Budak	-	-	-	-	-	-	-
Bunić	117 (21)	-	-	26 (5)	-	-	143 (26)
Divoselo	21 (4)	-	-	-	-	-	21 (4)
Gračac	268 (35)	22 (3)	-	-	-	-	290 (38)
Jošane	-	-	-	-	-	-	-
Kaluđe- rovac	-	-	18 (3)	9 (1)	-	-	27 (4)
Komić	38 (4)	2 (1)	16 (3)	-	-	-	56 (8)
Korenica	91 (17)	15 (3)	-	11 (2)	-	-	125 (9)
Lovinac	65 (9)	25 (4)	37 (6)	29 (6)	-	10 (2)	165 (27)
Mazin	33 (6)	-	-	-	-	-	33 (6)
Medak	-	-	-	-	-	-	-
Mekinjar	15 (3)	-	-	-	-	-	15 (3)
Mogorić	9 (2)	-	-	-	-	-	9 (2)
Mušaluk	-	6 (1)	36 (7)	4 (1)	-	-	46 (9)
Mutilić	-	-	-	-	-	-	-
Novi	-	19 (3)	13 (3)	23 (4)	-	-	55 (10)
Pazarište	-	55 (10)	96 (14)	11 (2)	-	-	162 (26)
Pećane	-	-	-	-	-	-	-
Perušić	57 (8)	58 (11)	112 (23)	123 (20)	9 (2)	15 (3)	374 (67)
Pišać	-	-	-	-	-	-	-
Ploča	22 (3)	6 (1)	-	-	-	-	28 (4)
Počitelj	-	-	-	-	-	-	-
Podlapac	-	-	-	-	-	-	-
Raduč	25 (5)	-	-	-	-	-	25 (5)
Ribnik	-	5 (1)	9 (2)	-	-	-	14 (3)
Srednja Gora	24 (4)	-	-	-	-	-	24 (4)
Široka Kula	27 (3)	-	-	-	-	-	27 (3)
Udbina	-	-	-	-	-	-	-
Visuč	22 (4)	-	-	-	-	-	22 (4)
Vrebac	-	-	-	-	-	-	-
Zrmanja- -Popina	363 (37)	2 (1)	-	-	-	-	365 (38)
ukupno	1.315 (185)	215 (39)	464 (83)	257 (44)	11 (3)	28 (6)	2.277 (358)

Vlasi i Bunjevci dijelili su jednaku obiteljsku strukturu koja je bila proširena. Nuklearnih obitelji bilo je najviše kod bezemljaša, čiji je udjel u Vlaha iznosio 11%, a u Bunjevaca 10%. Sličnosti su postojale i u knežinskoj or-

ganizaciji koja je karakteristična za vlaška društva.¹¹⁸ Uz knezove, vlaško-bunjevački starješinski sloj činili su vojvode i serdari.¹¹⁹

Za Kranjce je karakterističan veliki udjel bezzemljaških obitelji (36%), koje se uglavnom neće trajno održati u Lici i Krbavi. Najviše nestalih prezimena prema Grujićevom *Plemenskom rječniku* otpada upravo na prezimena iz ove grupacije stanovništva.

Premda je 1712./14. udjel tradicijske (prednacionalne) hrvatske zajednice u Lici i Krbavi bio vrlo mali (oko 4%), socijalna im je struktura zato bila najrazvijenija. Hrvatsku etniju činili su: vojno plemstvo, obični krajišnici (haramijske i husarske obitelji) te oslobođeni kmetovi. Najodličniji njihov dio činilo je vojno plemstvo, koje je već u "starim" krajinama obnašalo većinu nižih zapovjednih funkcija. Ti su hrvatski "koljenovići" kao dio tzv. vojničkog plemstva (*adeliche khrriegsleithe*), preuzeli najveći dio zapovjednih dužnosti u Lici i Krbavi, te su zajedno s bunjevačkom elitom, na neki način predstavljali "ličko-krajišku aristokraciju". Njihov staleški položaj te činjenica da su u novoj stečevini kao stari habsburški podanici predstavljali najpouzdaniji vojnopolitički element, omogućili su im privilegirani položaj u stjecanju časničkih dužnosti, a time i nadprosječnu zastupljenost u časničkoj strukturi novosnovane velike kapetanije Like i Krbave. Polovicu od 12 kapetanija u Lici i Krbavi 1712. držali su Hrvati koji su se doselili iz Primorske krajine, mahom iz Otočca i Brinja: Ivan Mesić mlađi u Perušiću (doselio se iz Brinja), Pave Mudrovčić u Ribniku (doselio se iz Otočca), Filip Bogdanić u Metku (doselio se iz Otočca), Miho Božić u Gračacu (doselio se iz Otočca), Ivan Mesić stariji na Udbini (doselio se iz Brinja) i Jure Holjevac u Podlapcu (doselio se iz Brinja). Hrvati su dali i petoricu porkulaba: Mate Orešković u Kaluđerovcu (doselio se iz Otočca, a nastanio u Perušiću), Vuk Mesić u Budaku (doselio se iz Brinja), Mate Nikšić u Širokoj Kuli (doselio se iz Otočca), Mate Novačić

118 Knezovi u Lici i Krbavi 1712./14. bili su: Jovan Drakulić (Korenica), Gajo Prica (Korenica), Dobrovoj Knežević (Bunić), Đurađ Kovačević (Bunić), Mitar Budisavljević (Pečane), Matko Novaković (Podlapac), Radojica Stanić (Pišać), Milosav Bosnić (Mekinjar), Miho Cvitković (Mutilić), Vuk Galović (Mutilić), Marko Kovačević (Visuč), Todor Kljajić (Srednjagora), Radoš Lazić (Komić), Sava Obradović (Bruvno), Petar Kovačević (Mazin), Miko Jurišić (Perušić), Nikola Rukavina Bevandić (Smiljan), Jure Naglič (Brušane), Bogdan Mileusnić (Široka Kula), Dragosav Petković (Barlete-Ostrovica), Revaine (Divoselo), Đurađ Radošević (Počitelj), Petar Acketa (Medak), Mihajlo Pokrajac (Raduč), Narančić (Vrebac), Bogdan Radaković (Mogorić), Ivan Orlović (Ploča), Marko Anić (Lovinac), Radosav Surla (Gračac), Vučen Baćinović (Zrmanja-Popina).

119 Vojvoda Ivan Zdunić (Novi), serdari Panđa Rukavina (Perušić) i Vuksan Mileusnić (Široka Kula).

Tablica 8.
 Etnička struktura prema
 časničkim dužnostima¹²¹

na Udbini (doselio se iz Otočca), te porkulab Dubravec u Mutiliću (doselio se iz Otočca).

Čin	Vlasi	Bunjevci	Kranjci	Hrvati	Turci
kapetani	2	3	1	6	-
porkulabi	15	4	-	5	1
zastavnici	15	5	-	-	2

Najbrojniji rodovi dolazili su iz vlaške i bunjevačke sredine. Radakovići su bili najbrojnije “pleme” u Lici i Krbavi, više od 350 članova u 21 obitelji.¹²¹ Prezime Uzelac bilo je najčešće, javlja se u 22 vlaške obitelji sa 255 članova.¹²² Najvitalniji rod bili su Rukavine, najugledniji bunjevački rod u Lici. U 8 domaćinstava živjela su čak 174 člana (21 do 22 člana po obitelji).¹²³

120 **Kapetani:** Dobrivoj Knežević (Bunić), Jure Holjavec (Podlapac), Ivan Mesić stariji (Udbina), Ivan Mesić mlađi (Perušić), Nikola Rukavina Bevandić (Novi), Georg Portner (Bilaj), Pave Mudrovčić (Ribnik), Filip Bogdanić (Medak), Ivan Rukavina (Vrebac), Stojan Kovačević (Lovinac), Miho Božić (Gračac), Vukelja Novaković (Zrmanja-Popina).

Porkulabi: Ilija Funduk (Korenica), Predoje Zaklan (Bunić), Ivan Čorak (Pišać), Joveta Mandić (Jošani), Milak Marinković (Mekinjar), Mate Novačić (Udbina), Dubravčić (Mutilić), Mikula Cvjetičanin (Visuč), Medak Radaković (Srednjagora), Matajić (Komić), Marko Krajina (Bruvno), Stoša Zorić (Mazin), Janko Jurišić (Perušić), Mate Orešković (Kaluderovac), Miloš Starčević (Pazarište), Vuk Mesić (Budak), Mate Nikšić (Široka Kula), Vukadin Stanković (Barlete-Ostrovica), Ognjen Obradović (Divoselo), Vučić Vitas (Počitelj), Vukadin Ljuština (Medak), Stipan Korica (Mogorić), Petar Vrkljan (Lovinac), Jovan Došenović (Gračac), Petar Krmpotić (Zrmanja-Popina).

Zastavnici: Radivoj Drakulić (Korenica), Vučić Orlić (Korenica), Mihajlo Smiljanić (Pišać), Sava Mandić (Jošani), Vuk Potkonjak (Mekinjar), Mate Pezelj (Udbina), Mijat Vukmanović (Komić), Grube Vojnović (Mazin), Janko Kreković (Perušić), Medo Vrkljan (Pazarište), Dujam Kovačević (Smiljan), Mate Zdunić (Novi), Grga Sukizić (Budak), Mitar Mileusnić (Široka Kula), Marko Savatović (Barlete-Ostrovica), Vuk Potkonjak (Divoselo), Radasin Suknajić (Medak), Radivoj Vučković (Mogorić), Marko Štulić (Ploča), Ivan Kovačević (Lovinac), Stipan Sovilj (Gračac), Vuk Pupovac (Zrmanja-Popina).

121 Radakovića je najviše bilo u Mogoriću, i to u 8 kuća: knez Bogdan (15 članova), Stanoje (19 članova), Radeta (20 članova), Filip (15 članova), Dragić (7 članova), Milanko (22 članova), Radojica (9 članova), pop Radivoj (13 članova), te u Jošanima 7 kuća: Ignjatije (36 članova), Rađen (9 članova), Radan (16 članova), Sava (12 članova), Medo (32 člana), Staniše i Nikole. U Gračacu: Stanko (21 član), u Divoselu: Marko (10 članova); u Bruvnu: Dragosav (30 članova), Vukovoj (27 članova); u Mutiliću: Jovan (8 članova); u Srednjoj Gori: porkulab Medak (20 članova).

122 U Perušiću Jovan (18 članova); u Metku Lazo (11 članova), Mihajlo (21 član), Radivoj (8 članova), Pavle (2 člana); u Gračacu Jovan (11 članova); u Mekinjaru Milan (9 članova), u Smiljanju Novak (20 članova), Mijat (7 članova), Dragić (9 članova); u Širokoj Kuli Miljen (9 članova), Milanko (14 članova), Umiljen (10 članova), u Počitelju Petar (14 članova), u Mutiliću Danilo (6 članova), Janko (15 članova), Vuk (15 članova), Radan (9 članova), Božo (10 članova).

123 Rukavine su živjele u Perušiću (4 kuće), Pazarištu (2), Smiljanu (1) i Budaku (1). Nikola Rukavina “Bevandić” bio je knez i kapetan u Smiljanu, a njegova zadruga bila je tada najbrojnija u Lici (56 članova).

Tablica 9.
Najbrojnija
prezimana u
Lici i Krbavi 1712./14.

Prezime	Obitelji	Etnija
Uzelac	22	Vlasi
Radaković	21	Vlasi
Kovačević	19	Vlasi (15), Bunjevci (4)
Cvjetičanin	15	Vlasi
Drakulić	15	Vlasi
Korać	14	Vlasi
Žigić	14	Vlasi
Basta	13	Vlasi
Korica	13	Vlasi
Krpan	13	Bunjevci
Mileusnić	13	Vlasi
Starčević	13	Bunjevci (7), Vlasi (6)
Dukić	12	Vlasi
Mandić	12	Vlasi
Prica	12	Vlasi
Popović	11	Vlasi
Štimac	11	Kranjci
Žegarac	11	Vlasi
Knežević	10	Vlasi (9), Bunjevci (1)
Šikić	10	Bunjevci
Basarić	9	Vlasi
Brkljačić	9	Bunjevci
Čalić	9	Vlasi
Grbić	9	Vlasi
Grgurić	9	Hrvati
Opačić	9	Vlasi (8), Hrvati (1)
Pavičić	9	Bunjevci
Pejnović	9	Vlasi (8), Bunjevci (1)
Šarić	9	Bunjevci
Škorić	9	Vlasi
Tomljenović	9	Bunjevci

Hrvatski i kranjski rodovi znatno su zaostajali za vlaško-bunjevačkim prosjecima. Sertići su bili najbrojniji hrvatski rod, u 5 domaćinstava živjelo je ukupno 69 članova.¹²⁴ Grgurići su bili drugi po brojnosti, u 9 domaćinstava živjelo ih je ukupno 54.¹²⁵ Najbrojniji kranjski rod bili su Štimci, 88 članova u 11 kuća.¹²⁶ Jurkovići su također bili jedan od brojnijih kranjskih rodova u Lici,

124 Sertići su bili uskočko-vlaškog porijekla i primjer su hrvatske asimilacije. Prvi put se spominju u popisu senjske uskočke posade 1540. Poslije su prešli u Brinje i obnašali niže časničke dužnosti. Iz Brinja naseljavaju Krbavu krajem 17. stoljeća. Prema popisu iz 1712. živjeli su u Podlapcu (3 kuće) i Udbini (2).

125 Grgurići su živjeli u Kaluderovcu (3 kuće), Mušaluku (2), Perušiću (2), Ribniku (1) i Podlapcu (1). Doselili su se iz okolice Ogulina.

126 Štimci su živjeli u Novom (3 kuće), Perušiću (2), Ribniku (2) te po jedna kuća u Budaku, Mušaluku, Pazarištu i Brušanima. Porijeklom su iz Gorskog kotara. U 17. stoljeću nalazimo ih kao rudare (fužinare) u okolici Delnica (1649.) i u Čabru (1672.). Prezime je nastalo od germanizma štimatei ("stimmen"- ugadati, uskladiti), a nastavak -ac upućuje na čakavsko-štokavske jezične utjecaje u njihovu matičnom zavičaju.

u 8 kuća bila su ukupno 73 člana.¹²⁷ Od pokršteničkih (“turskih”) rodova brojnošću su se isticali Hećimovići (42 člana u 2 kuće), Jurišići (33 člana u 6 kuća) i Murgići (31 član u 3 kuće).

ZAKLJUČAK

Polazeći od recentnih teorijsko-metodoloških postulatata, istraživanje povijesnih dimenzija etničnosti na ličko-krbavskom, ali i širem vojnokrajiškom prostoru Hrvatske, tj. na povijesnoj Tromeđi, trebalo bi se kretati unutar koncepcije kulturalne povijesti, kao što su *konstruiranje zajednica i konstruiranje identiteta*. U tom smislu, predmodernu etniju možemo definirati kao supralokalnu tradicijsku zajednicu koja podrazumijeva određenu međusobnu identifikaciju svojih pripadnika, kao i percepciju onih izvan nje o postojanju te zajednice. Na temelju više etnodiferencirajućih čimbenika, poput religije, jezika, običaja, teritorija, tipa društva i sl., a koji su imali ključno značenje u određivanju i razlikovanju pojedine etnije, u prvi plan izbijaju tri modela etničke klasifikacije na prostorima Like i Krbave krajem 17. i početkom 18. stoljeća: a) prema *konfesionalnim obilježjima*; b) prema *sociokulturnom nasljeđu*, tj. prema prevladavajućem načinu života, običajima, tradiciji te gospodarskoj orijentaciji; i c) podjela koju bi mnogi nazvati *tradicionalnom*, a koja predstavlja kombinaciju prva dva modela uključujući još jezično-dijalektalne i prostorno-političke značajke. Konfesionalna kultura reducirala je identitete na dualnoj osnovi (rimokatolička-srpsko-pravoslavna), pri čemu je pojava etnokonfesionalizma bila naročito prisutna na prostorima pod jurisdikcijom Pečke patrijaršije, odnosno *Srpske crkve*. Podjela prema sociokulturnim obilježjima razlikovala je također dvije skupine stanovništva: *Vlabe* i *Hrvate*, tj. nositelje dinarske patrijarhalno-pastoralne kulture i militarizirane agrarne kulture na granici, čiju su jezgru činile starosjedačke hrvatske

127 Jurkovići su bili nastanjeni u Perušiću (4 kuće), Kaluđerovcu (3) i Budaku (1). Jurkovići su pripadali hrvatskoj podgrupi kranjskih doseljenika. Ovo prezime nalazimo još 1486. u Modruškom urbaru (Grgur Jurković u selu Četrčinjaci), kao i 1549. među podanicima na vlastelinstvu Brubno (Ivan Jurković). (HU:16, 56) Modruški Jurkovići su se poslije 1494., nakon što je opustošen cijeli Modruški kraj, počeli iseljavati u Kranjsku. Osim u Kostelu (urbar iz 1570.), spominju se na vlastelinstvima Poljane 1576. (selo Dolnji Radenci) i Metlika 1593. (selo Drašiči). (Kos 1991:270, 392, 401, 406) Krajem 16. stoljeća pojedini su se ogranci počeli vraćati u Hrvatsku, naseljavajući vlastelinstva Brod-Moravice i Ozalj (Vrhovci, Orljakovo), a 1650. zatičemo ih i na području Bosiljeva. Spominju se 1641. u sučiji Delnicama (vjerojatno u selu Lokvama). Stog će područja u velikom broju iseljavati u Liku od 1694. (HU:241, 280, 312)

strukture. Tradicionalna podjela ili podjela “odozdo” razlikovala je pet predmodernih etnija na ličko-krbavskom prostoru: *Hrvate, Bunjevce, Turke, Kranjce i Vlake*. Na osnovi podataka iz popisa Like i Krbave 1712./14. nastojalo se ustanoviti brojnost i raspored predmodernih etnija prema svim navedenim modelima razlikovanja. Premda su se popisivači držali strogo konfesionalnih kriterija, pa su primjereno tome zabilježene samo dvije skupine: “katolici” i “vlasi”, analiza socijalnih, demografskih i antropomij-skih struktura pokazuje da je etnička slika bila složenija i višeslojna. U tom smislu, može se uvjetno govoriti o postojanju tzv. “peterostrukog naroda” kako su to percipirali i neki suvremenici. Međutim, daljnja analiza pokazuje da ta struktura nije bila konačna, jer je i ona imala svoje slojeve. Tako se može govoriti i o postojanju skupina ili svojevrsnih subetnija (npr. Kranjci njemačkog, hrvatskog i uskočko-vlaškog porijekla). To je bila posljedica dinamičnih i turbulentnih etnokulturnih i sociodemografskih procesa koji su se događali u graničnim društvima i kulturama na povijesnoj Tromeđi između 16. i 18. stoljeća. Podaci iz popisa Like i Krbave 1712./14. pokazuju također da je vlaška, odnosno vlaško-bunjevačka etnokulturna grupacija demografski dominirala u ličko-krbavskom prostoru, te je u velikoj mjeri oblikovala lički sociokulturni krajolik, a time i lički zavičajni identitet.

IZVORI I LITERATURA:

- ADAMČEK, J. (1980), *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*. Zagreb.
- ANDERSON, B. (1990), *Nacija zamišljena zajednica. Razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*. Zagreb.
- BERTOŠA, M. (2006), “U znaku plurala, višebrojni i višeslojni identiteti istarski.” u: *Identitet Istre. Ishodišta i perspektive*. Institut društvenih znanosti “Ivo Pilar”, 15-32, Zagreb.
- BJELANOVIĆ, Ž. (2007), *Onomastičke teme*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- BOGOVIĆ, M. (1991), “Takozvani Glavinićev opis Like i Krbave iz 1696. godine.” u: *Croatica Christiana Periodica*. Br. XV/27, 117-128, Zagreb.
- BOGOVIĆ, M. (2000), “Država i crkva u srpskom pravoslavlju.” u: *Dijalog povjesničara-istoričara 1. 75-92.*, Zagreb.
- BOGOVIĆ, M. (2003), *Senjsko-modruška ili Krbavska biskupija. Izvješća biskupa Svetoj stolici (1602.-1919.)*. Monumenta Croatica Vaticana. Zagreb.
- BORAK, S. (2002), *Dalmacija, Lika i Gorski kotar u starim srpskim zapisima i natpisima*. Novi Sad.

- BRACEWELL, C. W. (1997), *Senjski uskoci. Piratstvo, razbojništvo i sveti rat na Jadraunu u šesnaestom stoljeću*. Barbat, Zagreb.
- BURIĆ, A. (1979), *Povijesna antroponimija Gorskog kotara u Hrvatskoj. Goranska prezimena kroz povijest*. Rijeka.
- BURIĆ, J. (2002), *Biskupije Senjska i Modruška u XVIII. stoljeću*. Državni arhiv u Gospiću, Kršćanska sadašnjost, Gospić-Zagreb.
- BURKE, P. (1991), *Junaci, nitkovi i lude. Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Školska knjiga, Zagreb.
- BURKE, P. (2006), *Što je kulturalna povijest?* Antibarbarus, Zagreb.
- CLIFORD, J. (1988), *The predicament of culture: Twentieth-century ethnography, literature, and art*. Harvard University Press.
- CVIJIC, J. (1987), *Balkansko poluostrvo*. Beograd.
- DABIĆ, V. (2000), *Vojna krajina. Karlovački generalat (1530-1746)*. Beograd.
- DŽENKINS, R. (2001), *Etnicitet u novom ključu – argumenti i ispitivanja*. Beograd.
- FRAS, F. J. (1988), *Topografija Karlovačke vojne krajine*. Ličke župe, Gospić.
- GAVRILOVIĆ, S. (1993), *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV-XIX vek)*. Filip Višnjić, Beograd.
- GROSS, M. (1996), *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, tražanja*. Novi Liber Zagreb.
- GRUJIĆ, R. (1917): "Plemenski rječnik Ličko-krbavske županije." u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. br. 21, Zagreb.
- HERŠAK, E. (1991), "Različiti sociohistorijski tipovi etničnosti" u: *Migracijske teme*. VII/3-4, 335-363, Zagreb.
- HERŠAK, E. (1998): *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Institut za migracije i narodnosti, Školska knjiga, Zagreb.
- HERŠAK, E. (1999), "Etničnost u prošlosti" u *Etničnost i povijest*. 25-35., Zagreb.
- HOBBSAWN, E. J. (1993), *Nacije i nacionalizam. Program, mit, stvarnost*. Zagreb.
- HOLJEVAC, Ž. (2006), "Vojna krajina u hrvatskom identitetu" u: Marijana Marinović (ur.). *Povijesno naslijeđe i nacionalni identitet*. Zavod za školstvo Republike Hrvatske, Zagreb, 101-111.
- HU: *Hrvatski urbari* (1894), sabrao i protumačio Radoslav Lopašić, sv. I, Zagreb.
- KASER, K. (1997), *Slobodan seljak i vojnik. Povojačenje agrarnog društva u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini (1535.-1881.)*. sv. I., Naprijed, Zagreb.
- KASER, K. (2003), "Uvod" u: *Popis Like i Krbave 1712. godine. Obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj*. SKD Prosvjeta, 9-22., Zagreb.
- KOS, D. (1991), *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.-18. stoletje)*. I-II, SAZU, Ljubljana.
- LAZANIN, S. (2002), *Slika Drugog i pismo o Sebi. Josip Rabatta (1661.-1731.) o Hrvatskoj i sebi*. Magistarski rad Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

- LOPAŠIĆ, R. (1888), *Dva hrvatska junaka Marko Mesic i Luka Ibrišimović*. Matica hrvatska, Zagreb.
- LOVRIC, I. (1948), *Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i život Stanislava Sočivice*. Zagreb.
- LJUBOVIĆ, E. (2003), *Grbovi plemstva Like, Gacke i Krbave*. Megrad, Zagreb.
- MIJATOVIĆ, A. (1974), *Uskoci i krajišnici. Narodni junaci u pjesmi i povijesti*. Školska knjiga, Zagreb.
- MIRDITA, Z. (2004), *Vlasi u historiografiji*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb.
- MOAČANIN, F. (1986), "Kranjci u Lici" u: *Etnološka tribina*. 9, 7-10, Zagreb.
- MURGIĆ, I. (1882), "Uspomene na Gornju Krajinu s osobitim obzirom na Bunjevce" u: *Vienac, zababi i pouci*. God. XIV/4, Zagreb.
- PAVIČIĆ, S. (1962), "Seobe i naselja u Lici" u: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. knj. 41, 5-330, Zagreb.
- PAVIČIĆ, S. (1966), "Raseljenje starosjedilaca i doseljenje Bunjevaca u senjski kraj" u: *Senjski zbornik*. br. 2, 310-378, Senj.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1997), "O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce". u: *Krbavska bitka i njezine posljedice*. Hrvatska matica iseljenika, Zagreb, 203-225.
- PLK: *Popis Like i Krbave 1712. godine. Obitelj, zemljišni posjed i etničnost u jugozapadnoj Hrvatskoj* (2003), priredili: Karl Kaser i suradnici, SKD Prosvjeta, Zagreb.
- PUTINJA, F. – STREF FENAR, Ž. (1997), *Teorije o etnicitetu*. Beograd.
- RADEKA, M. (1975), *Gornja Krajina ili Karlovačko vladičanstvo. Lika, Krbava, Gacka, Kapelsko, Kordun i Banija*. Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D. (1991), *Srpska i hrvatska povijest i "Nova historija"*. Stvarnost, Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D. (2003), *Tripelx Confinium. Ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500.-1800*. Barbat, Zagreb.
- ROKSANDIĆ, D. (2003b), "O popisu Žumberačkih uskoka iz 1551. godine" u: *Etnos, konfesija, tolerancija*. 25-53., SKD Prosvjeta, Zagreb.
- SHK: *Spomenici Hrvatske krajine*. II (1885), III (1889), skupio i uređio Radoslav Lopašić, Zagreb.
- STROHAL, R. (1993), *Uz Lujzinsku cestu*. Rijeka.
- ŠARIĆ, M. (2008), "Bunjevci u ranome novom vijeku: postanak i razvoj jedne predmoderne etnije" u: *Živjeti na Krivom Putu*. Sv. I, 15-43, FF press, Zagreb.
- ŠIMUNOVIĆ, P. (2006), *Hrvatska prezimena*. 3 izd., Zagreb.
- VALENTIĆ, M. (1992), "O etničkom korijenu hrvatskih i bosanskih Srba" u: *Časopis za suvremenu povijest*. Br. 24, 1-21., Zagreb.
- VALVASOR, J. W. (1877-1879. / 1689.), *Die Ehre des Herzogthums Krain*, sv. I-IV, Laibach.

PREDMODERNE ETNIJE U LICI I KRBAVI PREMA POPISU IZ 1712./14.

Ključne riječi: predmoderne etnije, Lika i Krbava, popis 1712./14.

U radu se problematizira složena i višeslojna predmoderna etnička struktura na prostorima Like i Krbave krajem 17. i početkom 18. stoljeća. Teorijski se propituje i analizira fenomen etničnosti u predmodernom razdoblju kroz pet temeljnih pretpostavki koje konstruiraju i artikuliraju kolektivne, pa tako i etničke identitete. Na temelju objavljenog protostatističkog popisa "Ljudi i dobara" grofovije Like i Krbave iz 1712./14., te relevantne historiografske građe, analiziraju se tri modela etničke podjele: prema konfesijskim obilježjima, prema socioklturnom nasljeđu i tradicionalna podjela tzv. "peterostrukog naroda". U analizi etničkih struktura posebno se ističe povijesna antroponimija kao izvor za istraživanje etničnosti.

PRE-MODERN ETHNIC GROUPS IN LIKA AND KRBAVA ACCORDING TO THE 1712/14 CENSUS

Keywords: pre-modern ethnic groups, Lika and Krbava, the 1712/14 census.

The subject of this paper is a complex and multi-layered pre-modern ethnic structure in the area of Lika and Krbava at the end of the 17th and the beginning of the 18th century. The phenomenon of ethnicity in the pre-modern period is theoretically questioned and analysed through five basic conditions for the construction and articulation of collective, and therefore also ethnic identities. Based on the published proto-statistical 1712/14 census of 'people and property' of the Lika and Krbava County, and relevant historiographical materials, the paper analyses three models of ethnic classification: the one based on the regional characteristics, the one based on the socio-cultural heritage and the traditional classification of the so-called 'fivefold nation' (a heterogeneous nation composed of 5 pre-modern ethnic groups). The analysis of ethnic structures puts special emphases on the historical anthroponymy as a source for researching ethnicity.